

Toezichtrapport bestemd voor de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland

LID/B nummer LID/B/D 2022 3900/13 09 2022 13.00/512E
MEREL dossier D 2022 3900
Besluitnummer

Opgemaakt door
1^e Rapporteur 5.1.2.E districtsinspecteur van de Landelijke Inspectiedienst
2^e Rapporteur Dierenbescherming

Betrokkene 1

Naam 5.1.2.E
Voornaam 5.1.2.E
Woonadres 5.1.2.E
Postcode en woonplaats 5.1.2.E
Woongemeente 5.1.2.E
Land Nederland
Personalia conform BRP

Betrokkene 2

Naam 5.1.2.E
Voornaam 5.1.2.E
Woonadres 5.1.2.E
Postcode en woonplaats 5.1.2.E
Woongemeente 5.1.2.E
Land Nederland
Personalia conform BRP

Betrokkene 3

Naam 5.1.2.E
Woonadres 5.1.2.E
Postcode en woonplaats 5.1.2.E
Woongemeente 5.1.2.E

Vermoedelijke overtreding van

- Artikel 2.1, lid 1 van de Wet dieren.
Zonder redelijk doel of met overschrijding van hetgeen ter bereiking van zodanig doel toelaatbaar is, bij een dier pijn of letsel veroorzaken dan wel de gezondheid of het welzijn van het dier benadelen.
 - Artikel 2.2, lid 8 van de Wet dieren.
Als houder(s) van een dier aan dit dier de nodige zorg onthouden.
 - Artikel 1.6, lid 2 van het Besluit houders van dieren gebaseerd op artikel 2.2, lid 10 van de Wet dieren.
Een dier wordt voldoende ruimte gelaten voor zijn fysiologische en ethologische behoeften
 - Artikel 1.6, lid 3 van het Besluit houders van dieren gebaseerd op artikel 2.2, lid 10 van de Wet dieren.
Een dier wordt, indien het niet in een gebouw wordt gehouden, bescherming geboden tegen slechte weersomstandigheden, gezondheidsrisico's en zo nodig roofdieren.
- Bovengenoemde artikelen zijn bestuursrechtelijk handhaafbaar op grond van artikel 8.5 van de Wet dieren.

Datum vaststellen overtreding 29 augustus 2022
Tijdstip vaststellen overtreding 10.30
Plaats vaststellen overtreding 5.1.2.E

Aangetroffen diersoort(en) Roofvogel / Uil Aantal: ongeveer 20

Meegevoerd Nee Soort & aantal: n.v.t.
Vrijwillige afst and Nee

Aantal bijlagen 5
x BRP

Soorten bijlagen

- x Fotomap
- x Review Roofvogels
- x Sprengelverklaring 5.1.2.E
- x KVK
- x Houderijvoorschrift Huisvesting en Verzorging roofvogels en uilen 2020.

Toezichtrapport Wet dieren

Hierbij relateer ik, 5.1.2.E districtsinspecteur van de Landelijke Inspectiedienst Dierenbescherming, in het *Besluit aanwijzing toezichthouders Wet dieren artikel 2 onderdeel g* aangewezen als toezichthouder als bedoeld in artikel 5:11 van de Algemene Wet Bestuursrecht, van de Wet dieren en daarop berustende bepalingen en tevens buitengewoon opsporingsambtenaar, als bedoeld in artikel 142 lid 1 onder b van het Wetboek van Strafvordering, aktenummer van beëdiging 5.1.5 op grond van het *besluit Buitengewoon opsporingsambtenaar Stichting Landelijke Inspectiedienst Dierenbescherming 2017* (kenmerk BWBR0039096) bevoegd tot het opsporen van de strafbare feiten genoemd in domein II Milieu, welzijn en infrastructuur, zoals benoemd in de Regeling domeinlijsten buitengewoon Opsporingsambtenaar (kenmerk BWBR0039766), met standplaats Den Haag, gelet op eigen waarnemingen en bevindingen het navolgende:

Aanleiding:

Naar aanleiding van een verzoek van 5.1.5 werkzaam als brigadier bij de Eenheid 5.1.5 Taakaccenthouder dieren, om gezamenlijk een controle te doen van de huisvesting roofvogels en uilen op het adres 5.1.2.E heb ik, rapporteur, op 29 augustus 2022 een onderzoek ingesteld. Zijn verzoek kwam naar aanleiding van het aantreffen van roofvogels van het op dit adres gevestigde bedrijf op een braderie.

Historie:

Ik, rapporteur 5.1.2.E heb in het registratiesysteem van de Landelijke Inspectiedienst Dierenbescherming geen historie gevonden over bestuursrechtelijke en/of strafrechtelijke handhaving op dieren op het adres 5.1.2.E

Ik, rapporteur 5.1.2.E heb in het registratiesysteem van de Landelijke Inspectiedienst Dierenbescherming geen historie gevonden over bestuursrechtelijke en/of strafrechtelijke handhaving op dieren van de betrokkenen.

Bevindingen:

Op maandag 29 augustus 2022 omstreeks 10.30 uur, was ik samen met 5.1.5 aanwezig op het perceel aan de 5.1.2.E alwaar het bedrijf 5.1.5 gevestigd zat. Medewerkers van dit bedrijf was 5.1.5 op een braderie tegengekomen bij een demonstratie c.q. braderie, waarbij overtredingen werden geconstateerd op het gebied van dierenwelzijn en dus de Wet Dieren. Naar aanleiding van deze braderie zijn de luchtfoto's van de bedrijfslocatie bekeken en is het vermoeden ontstaan dat de dierverblijven niet aan de gestelde eisen voldeden. Op de luchtfoto was te zien dat de hokken niet veel hoger waren dan de schutting in de achtertuin. Gezien de vogelsoorten die zouden worden gehouden, (info van openbare bronnen op internet) zoals de Oehoe, Amerikaanse zeearend en buizerds is de minimale hoogte van een verblijf tot 4 meter hoogte noodzakelijk.

Ik zag dat genoemde locatie een rijtjeswoning betrof, gelegen in een woonwijk binnen de bebouwde kom. Aangezien er op ons aanbellen niet gereageerd werd, heeft 5.1.5 bedrijfseigenaar, gebeld en hem de aankondiging van de controle meegedeeld. 5.1.5 vertelde dat zijn vrouw bij de vogels was en dat wij wel konden doorlopen. Achterin de tuin kwamen wij een vrouw tegen die zich voorstelde als 5.1.2.E zij was de mede-eigenaar van het bedrijf. Wij hebben ons gelegitimeerd en ook haar meegedeeld wat de reden was van onze komst en vroegen haar om een rondleiding te geven langs de vogels en de verblijven, waaraan zij gevolg gaf.

Wij troffen in de achtertuin ongeveer 20 roofvogels aan en een deel van deze roofvogels zaten aangebonden op een sprengel. De overige vogels zaten in volières. Vanaf de woning gezien zaten er 5 roofvogels op rij en werden afgezonderd en aangebonden gehouden. Ik zag dat het 2 valken en 3 buizerds waren. Verderop zag ik dat er nog twee buizerds aangebonden zaten. Ik zag dat er in totaal 7 roofvogels aangebonden zaten en zonder volière gehuisvest waren. Ook zag ik dat de Amerikaanse zeearend in een volière was aangebonden, wat niet is toegestaan.

Aangetroffen vogels

Alle vogels waren schoon gehuisvest en hadden bad en drinkwater.

Een gedeelte van de vogels was gehuisvest in voor hen geschikte huisvesting en deze dieren worden dan ook niet verder genoemd in dit toezichtrapport.

Vanaf de woning gezien was rechts in de tuin een overkapping gemaakt waarin een vijftal vogels aangebonden op een soort "sprengel" zaten.

Het betrof hier de volgende vogels:

- Een kruising Giervalk x Sakervalk
- Een kruising Giervalk x Lannervalk
- Een Jakhalsbuiser
- Twee Woestijnbuiserden

Deze vogels hadden niet de beschikking over een volière en waren aangebonden gehuisvest. Door deze manier van huisvesten zijn deze dieren niet beschermd tegen eventuele roofdieren, zoals zwervkatten of andere roofvogels. Aangebonden huisvesten van deze dieren zorgt ervoor dat deze dieren niet in hun fysiologische en ethologische behoefte kunnen voldoen en is in Nederland verboden, anders dan voor zeer korte tijd.

Achter deze rij vogels waren twee volières aanwezig met in elke volière een Kerkuil. Na meting bleken deze volières respectievelijk een grootte te hebben van 200 x 250 x 180 en 275 x 100 x 170 (BxDxH en gemeten in centimeter). Derhalve zijn deze volières dus allebei veel te klein om hierin een Kerkuil te huisvesten. Deze dieren kunnen in deze huisvesting niet aan hun fysiologische en ethologische behoefte voldoen.

Achter de Kerkuilen was een Amerikaanse Zeearend gehuisvest, welke aangebonden in een volière gehuisvest was. Het permanent aangebonden huisvesten van deze vogel is niet toegestaan. De volière had een afmeting van 390 x 230 x 200 en dit is veel te klein voor een Amerikaanse Zeearend. Dit dier kan in deze huisvesting en aangebonden niet aan zijn fysiologische en ethologische behoefte voldoen.

Achter de Zeearend was een Buiser gehuisvest, welke aangebonden op een soort "sprengel" zat, zonder volière.

Deze vogel had niet de beschikking over een volière en was aangebonden gehuisvest. Door deze manier van huisvesten is dit dier niet beschermd tegen eventuele roofdieren, zoals zwervkatten. Aangebonden huisvesten van dit dier zorgt ervoor dat dit dier niet aan zijn fysiologische en ethologische behoefte kan voldoen en is in Nederland verboden, anders dan voor zeer korte tijd.

Achter de Buiser was een drietal volières aanwezig. Ik zag dat in één van deze volières een Bengaalse Oehoe aanwezig was. De volière van deze vogel was 400 x 200 x 180 en dus veel te klein voor een dergelijke vogel.

Tevens was hier in een volière een Europese Oehoe gehuisvest. De volière van deze vogel was 290 x 290 x 255 en ook dit is een veel te kleine volière voor een dergelijke vogel.

Deze dieren kunnen in deze huisvesting niet aan hun fysiologische en ethologische behoefte voldoen.

Achter deze drie volières was een Woestijnbuiser gehuisvest, welke aangebonden op een soort "sprengel" zat, zonder volière.

Deze vogel had niet de beschikking over een volière en was aangebonden gehuisvest. Door deze manier van huisvesten is dit dier niet beschermd tegen eventuele roofdieren, zoals zwervkatten. Aangebonden huisvesten van dit dier zorgt ervoor dat dit dier niet aan zijn fysiologische en ethologische behoefte kan voldoen en is in Nederland verboden, anders dan voor zeer korte tijd.

Foto's van bovenstaande vogels zijn in de bijlage toegevoegd.

Huisvesting van de roofvogels en uilen

Om een lichamelijk en geestelijk gezonde toestand te kunnen bereiken en te kunnen handhaven bij deze aangetroffen vogels is het noodzakelijk voor deze vogels om hun natuurlijk gedrag te kunnen uitoefenen, waarvan het vliegen een belangrijk deel uitmaakt. Vogels moeten daarom in de gelegenheid worden gesteld om onbelemmerd (door) te vliegen zonder gevaar op beschadigingen. Wanneer roofvogels en uilen niet (voldoende) vliegen, kan dit negatieve gevolgen hebben voor de gezondheid van deze vogels en kunnen er problemen optreden in de stofwisseling en de algemene conditie van de vogel. De huisvesting van alle bovengenoemde vogels was te klein. De vogels hadden niet de mogelijkheid om voldoende door te kunnen vliegen. Het is niet voldoende om af en toe actief met de vogels te vliegen.

In de review die als bijlage bij dit rapport is gevoegd, gaat men uit van een minimale huisvesting van lengte x breedte x hoogte = 3x spanwijdte x 2x de spanwijdte x 5 x de hoogte van de vogel. Daarnaast wordt aangegeven dat de huisvesting voor max twee uilen of roofvogels een minimale afmeting heeft van 12m³ meter.

Voor één of twee Kerkuilen dient de volière een afmeting te hebben 2m bij 3m bij 2m.

Voor de Oehoe's dient de volière een afmeting te hebben van minimaal 5 x 3,5 x 3,5 meter voor 2 dieren.

Voor de Zeearend dient de volière een afmeting te hebben van minimaal 7 x 4,5 x 4 meter.

De aangetroffen huisvesting van alle dieren was dus veel te klein om aan hun fysiologische en ethologische behoeften te voldoen.

Deze wijze van huisvesten betreft een overtreding van respectievelijk artikel 1.6 lid 2 van het Besluit Houders van Dieren, welke luidt:

Een dier wordt voldoende ruimte gelaten voor zijn fysiologische en ethologische behoeften.

Voor de dieren die aangeboden gehuisvest waren zonder de bescherming van een volière geldt ook dat de vogels op deze wijze gehuisvest niet kunnen doorvliegen en dus niet kunnen voldoen aan hun fysiologische en ethologische behoeften.

Deze wijze van huisvesten betreft ook een overtreding van respectievelijk artikel 1.6 lid 2 van het Besluit Houders van Dieren.

Daarnaast zijn de vogels die niet in een volière gehuisvest zijn, niet beschermd tegen roofdieren, zoals zwerfkatten. Derhalve vormt deze wijze van huisvesten een overtreding van artikel 1.6, lid 3 van het Besluit houders van dieren, welke luidt:

Een dier wordt, indien het niet in een gebouw wordt gehouden, bescherming geboden tegen slechte weersomstandigheden, gezondheidsrisico's en zo nodig roofdieren..

Huisvesting en verzorging van roofvogels volgens de review

Bij de huisvesting en de verzorging van deze vogels moet worden voldaan aan de artikelen van de Wet Dieren en het Besluit Houders van Dieren, waarbij gekeken wordt of het welzijn van de dieren niet geschaad is. Het welzijn is wettelijk verankert in artikel 2.1 onder 1 van de Wet Dieren en verder uitgewerkt in het Besluit Houders van Dieren in de artikelen 1.6 tot en met 1.8. Het niet geven van voldoende zorg is vastgelegd in artikel 2.2 onder 8 van de Wet Dieren.

Artikel 2.1. onder 1 van de Wet Dieren luidt als volgt:

Het is verboden om zonder redelijk doel of met overschrijding van hetgeen ter bereiking van zodanig doel toelaatbaar is, bij een dier pijn of letsel te veroorzaken dan wel de gezondheid of het welzijn van het dier te benadelen.

Daarnaast zegt artikel 2.2 onder 8 van de Wet dieren het volgende:

Het is houders van dieren verboden aan deze dieren de nodige verzorging te onthouden.

Welzijn van een dier:

Reeds in 1965 zijn door de Brambell Committee (EU) de vijf vrijheden genoemd als algemene richtlijnen om in de praktijk meer eenduidig het welzijn van dieren te kunnen nastreven. Zij worden tot de dag van vandaag algemeen gehanteerd en geïnterpreteerd conform de beschikbare en voortschrijdende wetenschappelijk kennis en zijn op advies van de Europese commissie verwerkt in het Welfare Quality® project (2009), en recentelijk ingebed in de Wet Dieren.

Het niet voldoen aan één van de 5 vrijheden heeft automatisch tot gevolg dat het dier geen positieve staat van welzijn kan bereiken.

De 5 vrijheden houden in dat dieren gevrijwaard zijn van:

(1) dorst, honger en ondervoeding.

(door de beschikbaarheid van een toereikende hoeveelheid vers water en een voor dat dier toereikende hoeveelheid gezond en voor de soort en de leeftijd geschikt voer kan een optimale gezondheid en energiehuishouding worden gegarandeerd).

(2) fysiek en fysiologisch ongerief.

(door een geschikte en veilige huisvesting te bieden, die bescherming biedt tegen slechte weersomstandigheden, gezondheidsrisico's en roofdieren, inclusief een comfortabele rust- en schuilplaats, waarbij de bewegingsvrijheid van een dier niet op zodanige wijze wordt beperkt dat het dier daardoor onnodig lijden of letsel wordt toegebracht en waarin het dier kan voldoen aan de fysiologische behoeften).

(3) pijn, verwondingen en ziektes.

(door deze te voorkomen en wanneer deze toch optreden, door ze snel en adequaat te diagnosticeren en op passende wijze te behandelen).

(4) Angst en chronische stress.

(door huisvesting en management te hanteren die angst en stress zullen voorkomen en waarbij het dier voldoende ruimte wordt gelaten voor de fysiologische en ethologische behoeften; door een goede socialisatie om angst voor mensen, andere dieren en stimuli in de toekomst te voorkomen)

(5) Beperking van hun natuurlijk gedrag.

(door voldoende bewegingsvrijheid te geven om te kunnen voldoen aan de ethologische behoeften, in een daartoe geschikte [stal]ruimte, het aanbieden van een prikkelrijke omgeving, die uitnodigt tot het vertonen van normaal soortgeen gedrag, en door sociale huisvesting met soortgenoten. NB. in ieder geval bij sociale dieren).

Bij dit toezichtrapport is een review gevoegd waarin een uitwerking van de wettelijke vereisten voor het huisvesting en verzorging van roofvogels en uilen is weergegeven. Deze review is een samenvatting van

wetenschappelijke inzichten op het gebied van de specifieke fysiologische en ethologische behoeften van roofvogels en uilen.

In deze review worden een aantal specifieke aspecten genoemd van het huisvesten en verzorgen van roofvogels en uilen.

Vliegmogelijkheid, Wetgeving en vrijheden

De bewegingsvrijheid van een dier mag niet op zodanige wijze worden beperkt dat het dier daardoor onnodig lijden of letsel wordt toegebracht (art. 1.6 lid 1 Besluit houders van Dieren) en een dier moet voldoende ruimte worden gelaten voor zijn fysiologische en ethologische behoeften (art. 1.6 lid 2 Besluit houders van Dieren).

Door een roofvogel of uil niet in de gelegenheid te stellen te vliegen, wordt deze belemmerd in de vrijheid om het natuurlijke gedrag uit te kunnen voeren. Als gevolg van het niet kunnen uitvoeren van dit gedrag zal het dier bovendien niet gevrijwaard kunnen worden van fysiek en fysiologisch ongerief, pijn, verwondingen en ziektes.

Om een lichamelijk en geestelijk gezonde toestand te kunnen bereiken en te kunnen handhaven is het noodzakelijk voor roofvogels en uilen om hun natuurlijk gedrag te kunnen uitoefenen, waarvan het vliegen een belangrijk deel uitmaakt. Vogels moeten daarom in de gelegenheid worden gesteld om onbelemmerd (door) te vliegen zonder gevaar op beschadigingen. Wanneer roofvogels niet (voldoende) vliegen kan dit negatieve gevolgen hebben voor de gezondheid van de roofvogel en kunnen er problemen optreden in de stofwisseling, met de klauwen en de algemene conditie van de vogel.

Huisvesting met te kleine afmetingen belemmert een roofvogel of uil in de vrijheid om het normale gedrag uit te kunnen voeren. Als de afmetingen van de huisvesting dusdanig beperkt zijn dat de vogel beschadigingen oploopt, kan het dier bovendien niet gevrijwaard worden van fysiek en fysiologisch ongerief en pijn, verwondingen en ziektes.

Het is van belang dat een roofvogel de vleugels geheel kan spreiden, waarbij er voldoende ruimte tussen de vleugelpunten en de wand van de huisvesting moet zijn om beschadiging te voorkomen. Als richtlijn kan worden aangehouden dat de breedte en lengte van de huisvesting minimaal twee, respectievelijk drie keer de spanwijdte van de vleugels van de roofvogel moeten zijn, zie de tabel in de bijgevoegde verklaring. De lengte van de volière biedt de vogel de mogelijkheid om minimaal drie vleugelslagen te maken. De hoogte van de volière dient minimaal vijf keer de lengte van de vogel te zijn om er zorg voor te dragen dat het dier voldoende ruimte heeft om naar boven en beneden te kunnen vliegen. Door de lengte van de vogel als uitgangspunt te nemen voor de hoogte van de volière wordt ook de grotere vogelsoorten met een kleine spanwijdte voldoende hoogte geboden. Daarnaast moet de volière minimaal 12 m³ zijn om de kleinere roofvogels voldoende ruimte te bieden.

Aangebonden huisvesting, Wetgeving en vrijheden

De bewegingsvrijheid van een dier mag niet op zodanige wijze worden beperkt dat het dier daardoor onnodig lijden of letsel wordt toegebracht (art. 1.6 lid 1 Besluit houders van Dieren) en een dier moet voldoende ruimte worden gelaten voor zijn fysiologische en ethologische behoeften (art. 1.6 lid 2 Besluit houders van Dieren). Door een roofvogel (langdurig) aangebonden te huisvesten, kan het dier niet gevrijwaard worden van fysiek en fysiologisch ongerief, pijn, verwondingen en ziektes; angst en chronische stress en van belemmering in het uitvoeren van het natuurlijke gedrag.

Bij dit rapport is een aparte dierenartsverklaring van 5.1.2.E 5.1.2.E verbonden aan het 5.1.2.E gevestigd 5.1.2.E telefoon 5.1.5 bijgevoegd met betrekking tot de huisvesting van roofvogels en uilen aangebonden op de sprenkel of op andere wijze aangebonden gehouden.

5.1.2.E geeft aan dat deze manier van huisvesten onder voorwaarden toegestaan is voor maximaal enkele uren in een training of vliegdemostratie en dat deze wijze van huisvesten voor langere duur ongeschikt is en een overtreding is van diverse wettelijke bepalingen. Ook uit deze verklaring blijkt dat dieren dus niet vastgebonden gehuisvest mogen worden. Daarnaast wordt door 5.1.2.E nog als eis gesteld dat alleen gecertificeerde houders (d.m.v. bijv. valkeniersakte) deze vorm van kortdurende huisvesting zouden mogen toepassen.

Houderij-voorschrift Huisvesting en Verzorging roofvogels en Uilen 2020.

In 2020 heeft ook de branche zelf een voorschrift omtrent het houden van roofvogels en uilen uitgebracht. Dit stuk is als bijlage bijgevoegd en wordt onderschreven door de volgende organisaties:

- Stichting Verantwoord Roofvogels Houden
- Stichting Valkerij Nederland
- Belangenbehartiging Europese Cultuurvogel
- Nationaal Overleg Valkerij Organisaties
- Uil Topia
- Roofvogels Arjan Fintelman

- Zoo-logisch
- Stichting Platform Verantwoord Huisdierenbezit
- Vereniging Dier en Park
- Natuur en Recht

In dit stuk wordt het volgende geschreven over de bewegingsvrijheid en aangebonden huisvesting.

1. Beperking van de bewegingsvrijheid

Wetgeving en vrijheden:

Zoals aangegeven in onderdeel 1.3, mag de bewegingsvrijheid van een dier niet op zodanige wijze worden beperkt dat het dier daardoor onnodig lijden of letsel wordt toegebracht (art. 1.6 lid 1).

Voorts moet een dier voldoende ruimte worden gelaten voor zijn fysiologische en ethologische behoeften (art. 1.6 lid 2) en moet een dier dat niet in een gebouw wordt gehouden, bescherming worden geboden tegen slechte weersomstandigheden, gezondheidsrisico's en zo nodig roofdieren. Onder fysiologische behoeften wordt verstaan primaire behoeften die noodzakelijk zijn om te overleven zoals eten en drinken, slaap en rust, bescherming tegen weersinvloeden en gezondheid. Onder ethologische behoeften wordt verstaan de behoeften van een dier aan bepaald gedrag.

Relevante situaties voor roofvogels en uilen

Bij het houden en huisvesten van roofvogels en uilen moet aan deze bepalingen toepassing worden gegeven. Voor roofvogels en uilen zijn deze bepalingen relevant in twee omstandigheden.

In de eerste plaats is dit het geval wanneer een roofvogel of uil aangebonden wordt gehouden, al dan niet buiten een gebouw.

In de tweede plaats zijn de bepalingen relevant bij het houden van roofvogels en uilen in een verblijf.

Onder aangebonden huisvesting wordt het huisvesten aan een langveter verstaan. Vaak wordt het dier aan een blok of sprenkel vastgemaakt, maar dit kan ook een spitshuis, vliegkooi of vliegrail zijn.

Langdurig aangebonden huisvesten

Het ondeskundig (langdurig) aangebonden huisvesten van een roofvogel, kan bij het dier fysiek en/of fysiologisch ongerief veroorzaken zoals pijn, verwondingen en ziektes, angst en chronische stress en van belemmering in het uitvoeren van het natuurlijke gedrag. Voorts kan bij onbeschermd aanbinden gevaar ontstaan vanuit de lucht door bijvoorbeeld een havik of slechtvalk en op de grond door een hond of marter (art. 1.6 lid 3). De aangevallen vogel kan zich niet verdedigen of vluchten wanneer deze onbeschermd is aangebonden.

Van belang is om bij het beoordelen van blootstelling aan angst, stress en verwondingen, rekening te houden met de betrokken soort. O.a. de havik, valk, en arend zitten van nature stil wanneer zij niet jagen of zichzelf willen laten gelden en zullen (in relatie tot uilen en gieren) in mindere mate beperkt worden in hun natuurlijke gedrag door tijdelijke aangebonden huisvesting dan andere roofvogels en uilen (zie ook Bijlage 4). Door deze eigenschappen zijn juist de havik, valk en arend vogels bij uitstek geschikt zijn voor de valkerij zoals volledig in de bijlage over valkerij van de Stichting Valkerij Nederland beschreven.

Met name bepaalde soorten uilen en gieren, die van nature veel op de grond lopen en foerageren, worden ernstig beperkt in hun natuurlijke gedrag door aangebonden huisvesting (14; 15; 16; 17; 18). Dit kan ook het geval zijn bij uilen die het grootste gedeelte van de dag op hoogte doorbrengen (er is maar een klein aantal soorten die bekend staan om het "foerageren" op de grond).

Er moet ook rekening mee worden gehouden dat er enorme verschillen in activiteit die bij de verschillende soorten bestaat. Zo beschikt de kerkuil over het grootste aanpassingsvermogen, van passief tot actief, overdag tot nachtactief en diverse gespecialiseerde jachttechnieken. De sperveruil, die zijn naam dankt aan zijn actieve leefstijl en bijzonder snelle vluchten, is bijvoorbeeld niet te vergelijken met de extreem rustige melkoehoe, veel passiever worden ze niet gemaakt.

Toepassing in de praktijk

Het langdurig aangebonden huisvesten van roofvogels en uilen brengt risico's met zich mee en vergt gespecialiseerde kennis en vaardigheden. Het langdurig aangebonden huisvesten van roofvogels en uilen moet dan ook worden beperkt tot valkeniers en zieke of gewonde vogels.

Korte tijd aangebonden houden van roofvogels en uilen

Ten aanzien van het gedurende korte periode aangebonden houden van roofvogels en uilen moet, naast rekening te houden met de verschillen tussen aanpassingsvermogen en meer of minder actief gedrag, ook rekening worden gehouden met de tijdsduur en het doel van het aangebonden houden van roofvogels en uilen.

Wanneer roofvogels en uilen tijdelijk (max. 2 uur) worden aangebonden teneinde ze vrij te laten vliegen, weegt de welzijnsverbetering van het vrij kunnen vliegen op tegen de welzijnsaantasting door het kortdurend aanbinden van de vogels.

Het aanbinden van een vogel dient dan aan allebei de poten worden gedaan, met genoeg ruimte om te kunnen bewegen. Het aanbinden aan beide poten verdeelt de druk tussen de poten evenredig,

waarmee de kans op beschadiging beperkt wordt. (72, pg 131). Wanneer de vogel aan één poot word aangeboden kunnen er onnodige beschadigingen optreden dit word door aan beide poten aan te binden voorkomen. Wat bij het vliegen met vogels wel van belang is dat een vogel rustig kan wennen aan het tijdelijk aangeboden gehuisvest zijn en het vrij vliegen. Training is daarbij onmisbaar.

Hieruit blijkt dat ook binnen de eigen branche huisvesting zonder bescherming (dus een volière) wordt afgekeurd. Tevens wordt aangeboden huisvesting afgekeurd, behalve bij jachtvogels als de Slechtvalk en Havik door een valkenier.

Aanzeggen bestuursrechtelijke maatregelen

Ik, rapporteur, heb betrokkene hierop aangegeven dat ik gezien de aangetroffen feiten en omstandigheden een bestuursrechtelijke rapportage op zal stellen waarvan een afschrift met herstelmaatregelen naar hen verzonden zal worden. Ik heb betrokkene vervolgens de gehele procedure volledig uitgelegd en aangegeven dat ik terug zou komen om hetgeen te controleren en zo nodig te handhaven. Op mijn vraag of betrokkene mij begreep, hoorde ik betrokkene zeggen dat hij mij begreep.

Fotografische opnamen:

Van de hiervoor omschreven situatie werden door mij rapporteur digitale fotografische opnamen gemaakt. Deze opnamen zijn conform de originele opnamen afgedrukt in een fotobijlage. Deze fotobijlage is als bijlage bij dit rapport gevoegd.

Overtredingen:

- De genoemde vogels worden gehouden in een veel te kleine volière waardoor de dieren niet goed door kunnen vliegen en waardoor zij niet aan hun fysiologische behoeften kunnen voldoen en in hun welzijn worden aangetast.
- Doordat de dieren in een dergelijke kleine huisvesting worden gehouden dan wel aangeboden worden gehouden, wordt aan deze dieren onvoldoende ruimte gelaten voor hun fysiologische en ethologische behoeften.

Bovenstaande betreft een overtreding van artikel 1.6 lid 2 van het Besluit Houders van Dieren.

Tevens wordt een aantal bovengenoemde vogels gehouden zonder bescherming tegen mogelijke roofdieren, zoals zwerfkatten of andere roofvogels.

Dit betreft een overtreding van artikel 1.6, lid 3 van het Besluit houders van dieren

Dergelijke wijze van huisvesten geeft ook een overtreding van artikel 2.2 lid 8 van de Wet dieren. De nodige zorg wordt namelijk onthouden aan deze vogels.

Daarnaast is zonder redelijk doel of met overschrijding van hetgeen ter bereiking van zodanig doel toelaatbaar is, bij deze dieren de gezondheid of het welzijn van deze dieren benadeeld.

Dit betreft een overtreding van artikel 2.1 lid 1 van de Wet dieren.

Gewenste maatregelen:

- Zorg dat u de bewegingsvrijheid van uw vogels niet zodanig beperkt dat uw dieren hierdoor niet aan hun fysiologische en ethologische behoefte kunnen voldoen. De richtlijn voor de minimale huisvesting van deze dieren is in dit rapport genoemd.
- Zorg dat uw dieren in een volière gehuisvest zijn, zodat deze dieren tegen mogelijke roofdieren beschermd zijn.

Waarvan door mij, rapporteur, naar waarheid werd opgemaakt dit toezichtrapport dat ik sloot en ondertekende te Den Haag op dinsdag 13 september 2022.

De districtinspecteur van de Landelijke Inspectiedienst Dierenbescherming,

5.1.2.E

5.1.2.E

Foto 1 aangebonden huisvesting zonder bescherming tegen roofdieren (zwerfkatten) van 2 valken (kruizingen giervalk), een jakhalsbuiszerd, en twee woestijnbuiszerden.

Foto 2 kruising Giervalk, aangebonden gehuisvest zonder volière.

Fo

Foto 3 kruising Giervalk, aangebonden gehuisvest zonder volière.

Foto 4 Jakhalsbuizerd, aangebonden gehuisvest zonder volière.

Foto 5 twee woestijnbuizerden, aangebonden gehuisvest zonder volière.

Foto 6 Eén van de woestijnbuizerden (aan twee poten geschoend)

Foto 7 Te kleine huisvesting kerkuil

Foto 8 andere kerkuil in te kleine huisvesting.

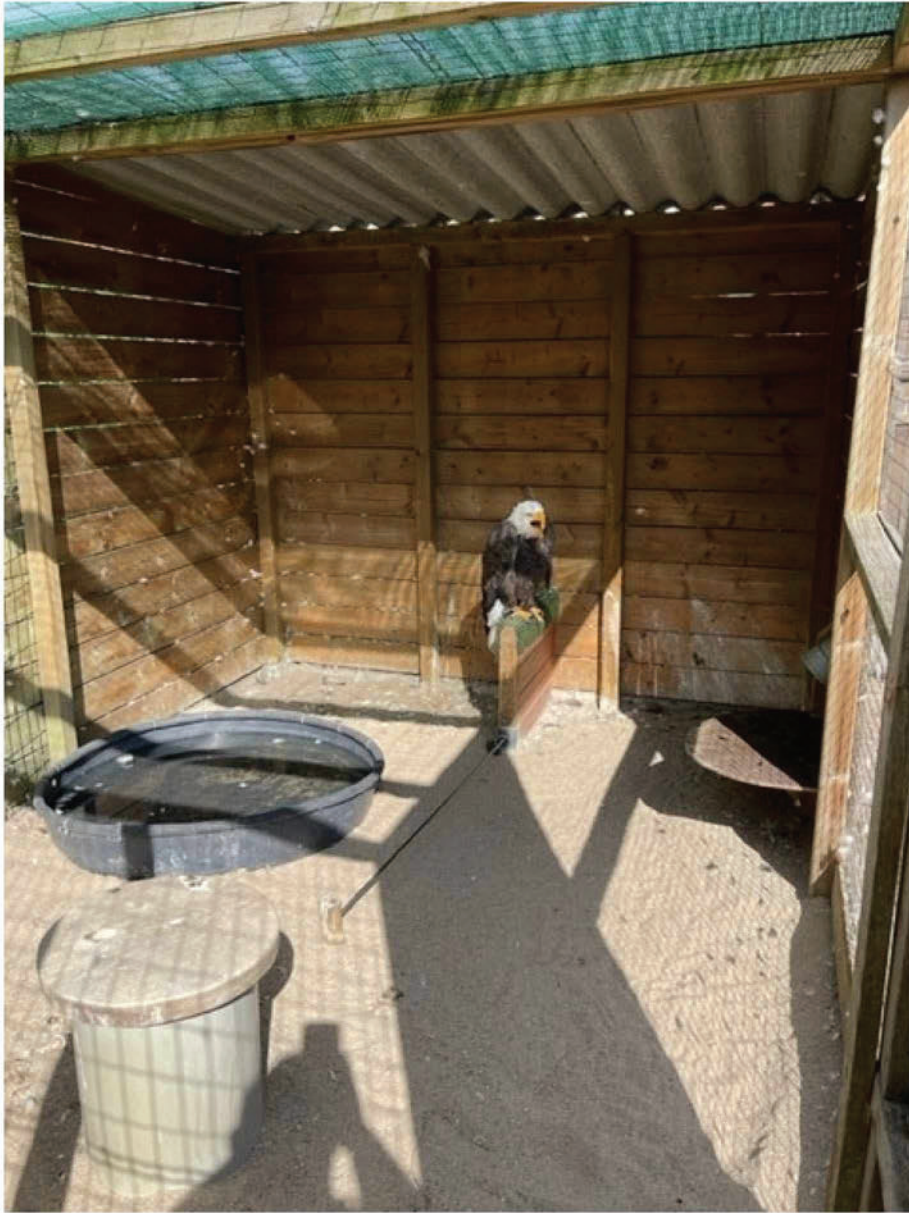

Foto 9 Aangebonden en veel te kleine huisvesting van Amerikaanse Zeearend.

Foto 10 Amerikaanse Zeearend aangebonden.

Foto 11 buizerd, aangebonden gehuisvest zonder volière en dus niet beschermd.

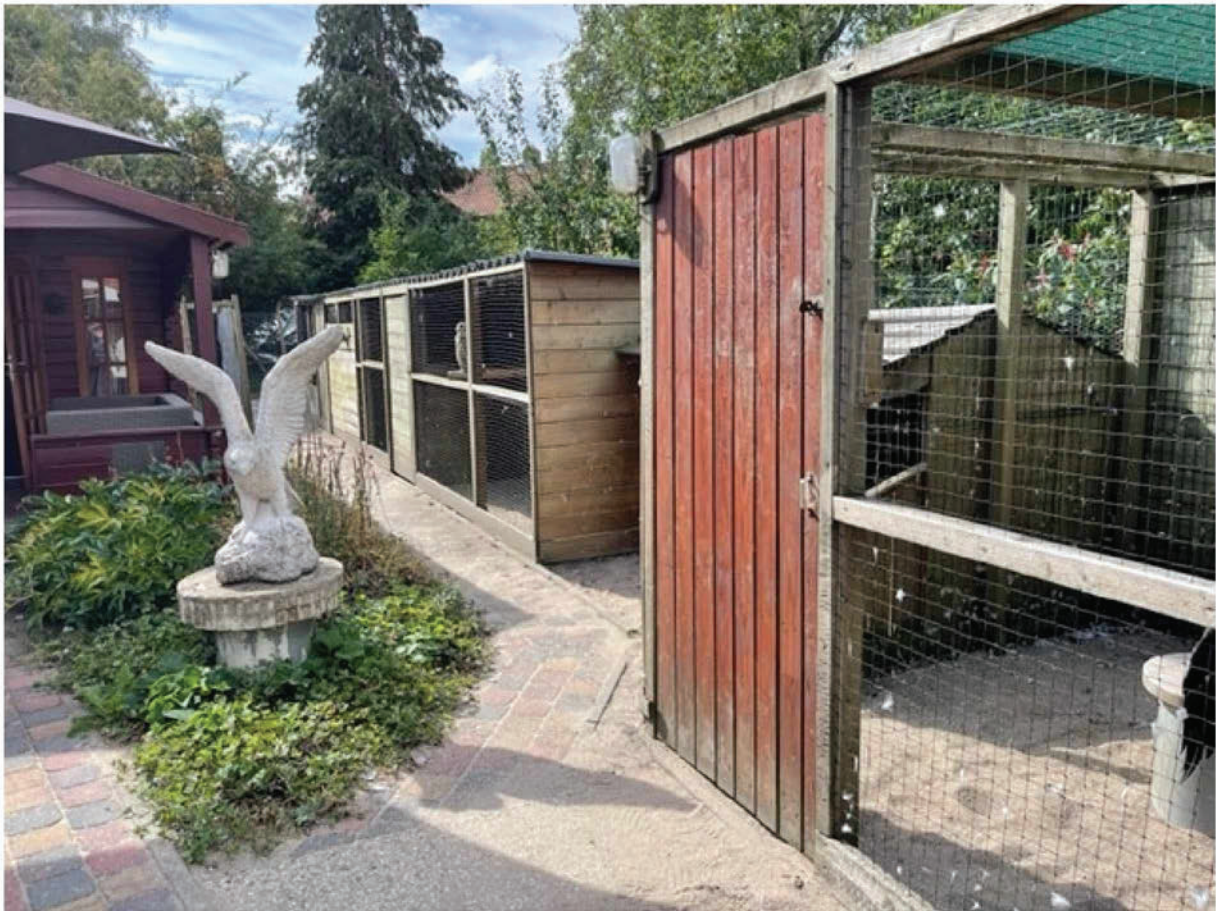

Foto 12 Rechts de Amerikaanse Zeearend, daarnaast de Buizerd en daarachter zicht op verblijven van de Bengaalse oehoe, een kerkuil en een Europese Oehoe. (beide oehoes zijn te klein gehuisvest).

Foto 13 Bengaalse oehoe te klein gehuisvest.

Foto 14 Europese Oehoe te klein gehuisvest.

Foto 15 Woestijnbuizerd, aangebonden gehuisvest zonder volière en dus niet beschermd.

HOUDERIJVOORSCHRIFT HUISVESTING EN VERZORGING

ROOFVOGELS EN UILEN 2020

Stichting Verantwoord Roofvogels Houden

Stichting Valkerij Nederland

Belangenbehartiging Europese Cultuurvogel

Nationaal Overleg Valkerij Organisaties

Uil Topia

Roofvogels Arjan Fintelman

Zoo-logisch

Stichting Platform Verantwoord Huisdierenbezit

Vereniging Dier en Park

Natuur en Recht

HOUDERIJVOORSCHRIFT HUISVESTING EN VERZORGING ROOFVOGELS EN UILEN

2020

Opgesteld in samenwerking met:

Stichting Verantwoord Roofvogels Houden
Stichting Valkerij Nederland
Belangenbehartiging Europese Cultuurvogel
Nationaal Overleg Valkerij Organisaties
Uil Topia
Roofvogels Arjan Fintelman
Zoo-logisch
Stichting Platform Verantwoord Huisdierenbezit
Vereniging Dier en Park
Natuur en Recht

Inhoudsopgave

Inleiding 5

1. Dierenwelzijn in de wet- en regelgeving 6

1.1 Betekenis van het begrip dierenwelzijn 6

1.2 De vijf vrijheden van Brambell 7

1.3 Verankering algemene huisvestings- en verzorgingseisen Besluit houders van dieren 8

2. roofvogels en uilen 9

2.1 Taxonomische indeling van roofvogels en uilen 9

2.2 Verschillende vormen van houden van roofvogels en uilen 10

De valkerij 10

Vliegvoegels 11

Volièrevogels 11

2.3 Afwijkingen van de huisvestingsnormen 12

3. Huisvesting en verzorging 13

1. Beperking van de bewegingsvrijheid 13

Wetgeving en vrijheden: 13

Relevante situaties voor roofvogels en uilen 13

Langdurig aangebonden huisvesten 13

Toepassing in de praktijk 14

Korte tijd aangebonden houden van roofvogels en uilen 14

2. Voldoende ruimte voor fysiologische en ethologische behoeften 15

Wetgeving en vrijheden: 15

Vliegen van en met roofvogels en uilen 15

Andere fysiologische en ethologische behoeften van roofvogels en uilen 15

3. Eisen aan de huisvesting 16

Wetgeving en vrijheden: 16

Invulling en achtergrond volièrevogels: 16

Invulling en achtergrond vliegvoegels: 17

4. Omheining volière 18

Wetgeving en vrijheden: 18

Invulling en achtergrond volièrevogels en vliegvoegels: 18

5. Inrichting volière 19

5.1 Schuilmogelijkheid 19

Wetgeving en vrijheden: 19

Invulling en achtergrond volièrevogels en vliegvoegels: 19

5.2 Zitmogelijkheid 20

Wetgeving en vrijheden: 20

Invulling en achtergrond volièrevogels: 20

Invulling en achtergrond vliegvoegels: 21

5.3 Visuele horizonverbreding 21

Wetgeving en vrijheden: 21

Invulling en achtergrond volière vogels: 21

Invulling en achtergrond vliegvoegels: 21

5.4 Behuizing en Bodembedekking 22

Wetgeving en vrijheden:	22
Invulling en achtergrondvolièrevogels en vliegvogels:	22
<i>6. Natuurlijk prooigedrag en voedsel</i>	<i>23</i>
Wetgeving en vrijheden:	23
Invulling en achtergrondvolièrevogels en vliegvogels:	23
Invulling en achtergrond vliegvogels:	23
<i>7. Water</i>	<i>24</i>
Wetgeving en vrijheden:	24
Invulling en achtergrond volièrevogels en vliegvogels:	24
<i>8. Weersinvloeden en temperatuur</i>	<i>25</i>
Wetgeving en vrijheden:	25
Invulling en achtergrond volièrevogels en vliegvogels:	25
<i>9. Ventilatie</i>	<i>26</i>
Wetgeving en vrijheden:	26
Invulling en achtergrond volièrevogels en vliegvogels:	26
<i>10. Inprenting en socialisatie</i>	<i>27</i>
Wetgeving en vrijheden:	27
Invulling en achtergrond:	27
<i>11. Sociale interactie</i>	<i>28</i>
Wetgeving en vrijheden:	28
Invulling en achtergrond volièrevogels en vliegvogels:	28
<i>12. Kennis en vaardigheden</i>	<i>29</i>
Wetgeving en vrijheden:	29
Invulling en achtergrond volièrevogels en vliegvogels:	29
Valkeniersakte en diploma dierv verzorging:	29
<i>13. Gezondheid</i>	<i>30</i>
Wetgeving en vrijheden:	30
Invulling en achtergrond volièrevogels en vliegvogels:	30
<i>14. Gebruik van roofvogels tijdens evenementen, vliegdemonstraties</i>	<i>32</i>
Wetgeving en vrijheden:	32
Invulling en achtergrond vliegvogels:	32
<i>Bibliografie</i>	<i>34</i>
<i>Bijlage 1. Standpunt Stichting Valkerij Nederland omtrent huisvestingseisen jachtvogels</i>	<i>37</i>
<i>Bijlage 2: Maten document voor roofvogels en uilen.</i>	<i>45</i>
<i>Bijlage 3: Temperatuurvoorschriften voor roofvogels (20)</i>	<i>50</i>
<i>Bijlage 4: Sprenkelverklaring A.A. Oranje, DVM</i>	<i>53</i>
<i>Bijlage 5: artikelen uit de Wet dieren en het Besluit houders van dieren</i>	<i>56</i>

INLEIDING

Deze verklaring is opgesteld door liefhebbers, houders, kwekers, vogeltrainers en valkeniers op basis van de “Deskundigenverklaring: huisvesting en verzorging van roofvogels” van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit in samenwerking met de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO.nl), de Nederlandse Voedsel en Warenautoriteit (NVWA), de Landelijke Inspectiedienst (LID) en de Nationale Politie.

De specifieke fysiologische en ethologische behoeften van roofvogels en uilen in relatie tot de omstandigheden vraagt om duidelijke, wetenschappelijk onderbouwde richtlijnen inzake de algemene verzorging en huisvestingsnormen.

Met dit document wordt een belangrijke stap voorwaarts gemaakt in het waarborgen van de kwaliteit van de omstandigheden waaronder deze soorten worden gehouden. Houders weten waar zij aan toe zijn en toezichhouders weten waar een houder aan moet voldoen teneinde de bestaande welzijnsregelgeving te kunnen naleven en het welzijn van de dieren te kunnen waarborgen¹.

Daar waar in dit document over roofvogels wordt gesproken, worden ook uilen bedoeld. Het natuurlijk gedrag is soortafhankelijk, wat inhoudt dat afhankelijk van de soort gedragingen sterk kunnen verschillen.

Voorts kunnen er drie vormen van houderij worden onderscheiden, welke ieder hun eigen eisen en normen met zich meebrengen. Dit zijn de valkerij, het houden van roofvogels en uilen als vliegvogels en het houden als volièrevogels. Voor het houden van roofvogels en uilen binnen de valkerij is een specifiek set houderijvoorschriften vastgesteld die zijn opgenomen in Bijlage 1 bij dit document.

Onderhavig document bestaat uit de volgende onderdelen.

1. Uiteenzetting van de relevante wetgeving;
2. Een algemene inleiding over roofvogels en uilen en de verschillende vormen van houden;
3. Per algemene bepalingen inzake het houden, verzorgen en huisvesten van dieren zoals neergelegd in de artt. 1.6 t/m 1.8 van het Besluit houders van dieren, een nadere uitwerking van deze eisen voor roofvogels en uilen;
4. Randvoorwaarden voor het deelnemen aan demonstraties en evenementen met roofvogels en uilen;
5. Bibliografie met bronvermeldingen;
6. Bijlage 1. Protocol welzijn van roofvogels die als jachtvogel worden gehouden;
7. Bijlage 2. Maten voor verblijven van roofvogels en uilen met onderscheid tussen jachtvogels, vliegvogels en volièrevogels;
8. Bijlage 3. Temperatuurvoorschriften voor roofvogels;
9. Bijlage 4. Advies inzake het aangebonden houden van roofvogels van deskundige A.A. Oranje;
10. Bijlage 5. Relevante wet- en regelgeving.

¹ In de Kamerbrief van 4 oktober 2018 (28286 nr. 991) is dit document aangekondigd door Minister Schouten.

1. DIERENWELZIJN IN DE WET- EN REGELGEVING

De Wet dieren⁽¹⁾ vormt het wettelijk kader voor het houden van dieren en biedt een samenhangend stelsel van regels voor met name het gehouden dier. In de Wet dieren is ingebed dat de intrinsieke waarde van het dier wordt erkend en dat inbreuk op de integriteit van dieren, verder dan redelijkerwijs noodzakelijk, moet worden voorkomen.

In de Wet dieren is onder andere vastgelegd dat het verboden is om zonder redelijk doel of met overschrijding van hetgeen ter bereiking van zodanig doel toelaatbaar is, bij een dier pijn of letsel te veroorzaken dan wel de gezondheid of het welzijn van het dier te benadelen (art. 2.1 lid 1).

Daarnaast is het houders van dieren verboden om aan deze dieren de nodige verzorging te onthouden (art. 2.2 lid 8).

De zorgplicht uit de Wet dieren is verder uitgewerkt in het Besluit houders van dieren⁽²⁾. Paragraaf 2 van dit besluit maakt duidelijk aan welke algemene huisvestings- en verzorgingsnormen een houder moet voldoen (zie bijlage 4). Het overtreden van deze normen kan leiden tot bestuursrechtelijke en/of strafrechtelijke maatregelen.

1.1 Betekenis van het begrip dierenwelzijn

De wet geeft betekenis aan het belang van diergezondheid en dierenwelzijn⁽³⁾. Dierenwelzijn is een veelomvattend begrip dat zowel het fysieke als het geestelijke welzijn van een dier omvat. De faculteit Diergeneeskunde hanteert de volgende definitie van Ohl & Hellebrekers⁽⁴⁾:

“Een individu verkeert in een staat van welzijn als het in staat is zich actief aan te passen aan zijn levensomstandigheden en daarmee een toestand bereikt die het individu als positief ervaart.”

In 1965 zijn door de BrambellCommittee (EU) de vijf vrijheden genoemd als algemene richtlijnen om in de praktijk het welzijn van dieren meer eenduidig te kunnen nastreven. Zij worden tot op de dag van vandaag gehanteerd en geïnterpreteerd conform de beschikbare en voortschrijdende wetenschappelijke kennis en zijn op advies van de Europese commissie verwerkt in het Welfare Quality® project (2009). Deze vijf vrijheden zijn opgenomen in de Wet dieren (art. 1.3, derde lid). Het niet voldoen aan één of meerdere van de hieronder genoemde vrijheden heeft tot gevolg dat het dier geen positieve staat van welzijn kan bereiken. Het wel voldoen aan alle vrijheden zorgt er daarentegen niet automatisch voor dat het dier wel de gewenste positieve staat kan bereiken. Welzijn gaat verder dan de vrijheden, die gericht zijn op het vermijden van negatieve ervaringen. Om een staat van welzijn te bereiken moeten dieren ook in staat gesteld worden om positieve emoties te ervaren.

Deze vijf vrijheden staan nooit op zichzelf, een belemmering in één vrijheid heeft vrijwel altijd negatieve gevolgen voor de overige vier vrijheden. In dit document worden de meest directe gevolgen van het overtreden van de Wet dieren en/of het Besluit houders van dieren in termen van de vijf vrijheden weergegeven. In de meeste gevallen zal een dier echter ook belemmerd worden in de vrijheden die niet een direct oorzakelijk verband hebben met de overtreding.

1.2 De vijf vrijheden van Brambell

De vijf vrijheden van Brambell houden kort gezegd in dat dieren gevrijwaard zijn van:

- 1) Dorst, honger en ondervoeding;
Door de beschikbaarheid van een toereikende hoeveelheid vers water en een voor dat dier toereikende hoeveelheid gezond en voor de soort en de leeftijd geschikt voer kan een optimale gezondheid en energiehuishouding worden gegarandeerd.
- 2) Fysiek en fysiologisch ongerief;
Door een geschikte en veilige huisvesting te bieden, die bescherming biedt tegen slechte weersomstandigheden, gezondheidsrisico's en roofdieren, inclusief een comfortabele rust- en schuilplaats, waarbij de bewegingsvrijheid van een dier niet op zodanige wijze wordt beperkt dat het dier daardoor onnodig lijden of letsel wordt toegebracht en waarin het dier kan voldoen aan de fysiologische behoeften.
- 3) Pijn, verwondingen en ziektes;
Door pijn, verwondingen en ziektes te voorkomen en wanneer deze toch optreden, ze snel en adequaat te diagnosticeren en op passende wijze te behandelen.
- 4) Angst en chronische stress;
Door huisvesting en management te hanteren die angst en chronische stress zullen voorkomen en waarbij het dier voldoende ruimte wordt gelaten voor de fysiologische en ethologische behoeften; door een goede socialisatie om angst voor mensen, andere dieren en stimuli in de toekomst te voorkomen.
- 5) Beperking van het natuurlijke gedrag.
Door voldoende bewegingsvrijheid te geven om te kunnen voldoen aan de ethologische behoeften, in een daartoe geschikte ruimte, het aanbieden van een prikkelrijke omgeving, die uitnodigt tot het vertonen van normaal soort-typisch gedrag, en door sociale huisvesting met soortgenoten (NB. in ieder geval bij sociale dieren).

1.3 Verankering algemene huisvestings- en verzorgingseisen Besluit houders van dieren

De algemene vereisten inzake het welzijn van dieren zijn opgenomen in de Wet dieren en nader uitgewerkt in het besluit houders van dieren. De eisen die in het Besluit houders van dieren worden gesteld aan het houden en verzorgen van dieren, kunnen als volgt worden samengevat.

Ten algemene mag de bewegingsvrijheid van een dier niet op zodanige wijze worden beperkt dat het dier daardoor onnodig lijden of letsel wordt toegebracht en moet een dier, indien het niet in een gebouw wordt gehouden, bescherming worden geboden tegen slechte weersomstandigheden, gezondheidsrisico's en zo nodig roofdieren.

Ten aanzien van verblijven waarin dieren worden gehouden, is het volgende bepaald.

Een verblijf waarin dieren worden gehouden moet voldoende ruimte laten voor de fysiologische en ethologische behoeften van het dier, voldoende verlicht en verduisterd worden om aan de ethologische en fysiologische behoeften van het dier te voldoen en voorzien in voldoende verse lucht of zuurstof.

Het verblijf en de inrichting daarvan, moeten voorts op zodanige wijze ontworpen, gebouwd en onderhouden zijn, dat bij de dieren geen letsel of pijn wordt veroorzaakt en mogen geen scherpe randen of uitsteeksels bevatten waaraan het dier zich kan verwonden. Verder mogen er geen materialen en, in voorkomend geval, bodemdekking worden gebruikt die ongeschikt of schadelijk zijn voor het dier. De materialen waarvan het verblijf en de inrichting daarvan zijn gemaakt moeten eenvoudig kunnen worden gereinigd en ontsmet. Het verblijf moet verder in voldoende hygiënische omstandigheden voorzien. Ook mag het dier niet kunnen ontsnappen uit het verblijf.

Ten aanzien van het verzorgen van dieren is bepaald dat degene die een dier houdt, er zorg voor draagt dat een dier wordt verzorgd door een persoon die beschikt over de voor die verzorging nodige kennis en vaardigheden en slechts onder de hoede wordt gesteld van een persoon die kennelijk tot de verzorging in staat is.

Voorts moet een dier dat ziek of gewond lijkt onmiddellijk op passende wijze wordt verzorgd.

Een dier moet een toereikende hoeveelheid gezond en voor de soort en de leeftijd geschikt voer toegediend krijgen op een wijze die past bij het ontwikkelingsstadium van het dier. Tenslotte moet een dier toegang hebben tot een toereikende hoeveelheid water van passende kwaliteit of op een andere wijze aan zijn behoefte aan water kan voldoen.

2. ROOFVOGELS EN UILEN

2.1 Taxonomische indeling van roofvogels en uilen

Onder roofvogels worden de verschillende vogelsoorten verstaan die vooral gewervelde dieren eten. In Nederland zijn de veel gehouden roofvogels de kerkuil (*Tyto alba*), oehoe (*Bubo bubo*), steenuil (*Athene noctua*), slechtvalk (*Falco peregrinus*), en woestijnbuizerd (*Parabuteo unicinctus*) (5).

Roofvogels kenmerken zich door een sterk gebogen snavelpunt en uitzonderlijk sterke poten met vier tenen, waarvan er drie naar voren en één naar achter zijn gericht (6; 7; 8). Er kan hierbij onderscheid gemaakt worden tussen dagroofvogels en uilen (6; 9).

Dagroofvogels zijn vogels die tot de orde Falconiformes horen (8; 10), waarbinnen de families:

- Cathartidae (gieren van de Nieuwe wereld);
- Accipitridae (o.a. gieren van de Oude wereld, haviken, arenden en buizerds)
- Pandionidae (visarenden);
- Falconidae (valken);
- Sagittariidae (secretarissvogels).

Onder de dagroofvogels bevinden zich zowel vogels die aas eten (de gieren - Carthartidae en sommige Accipitridae) als vogels die op levend wild jagen (de meeste Accipitridae, Pandionidae, Falconidae en Sagittariidae) (6; 9).

Uilen behoren tot de orde Strigiformes horen, waarbinnen de families:

- Tytonidae (kerkuilen);
- Strigidae (echte uilen).

Niet alle uilen zijn uitgesproken nachtactief. Een deel van de uilen is overdag of in de schemering actief, een ander deel is nachtactief. In het algemeen jagen deze dieren van nature gedurende de nacht en rusten overdag. In sommige delen van de wereld is het delen van het jaar 24 uur donker of 24 uur licht en uilen hebben zich hieraan aangepast. Het aanpassingsvermogen van uilen aan het, afhankelijk van de omstandigheden dag- of nachtactief zijn moet dan ook worden erkend. Een voorbeeld hiervan is de kerkuil, door velen als echte nachtuil beschouwd, maar die zich ook in het wild uitstekend kan aanpassen tot overdag actieve uil. (6; 8; 9; 11, 75, 76).

2.2 Verschillende vormen van houden van roofvogels en uilen

1. Houden van jachtvogels door valkeniers
2. Houden van vliegvogels
3. Houden van volièrevogels

De valkerij

De valkerij kent een lange nationale en internationale historie en traditie en is in Nederland reeds lange tijd wettelijk erkend en vastgelegd. De wetgeving en richtlijnen borgen het verantwoord en diervriendelijk houden en trainen van toegestane jachtvogels teneinde een optimaal rendement ten behoeve van jacht, beheer en schadebestrijding te realiseren.

De Wet Natuurbescherming stelt in artikel 3.19 van het Besluit natuurbescherming eisen aan het behalen van de valkeniersakte. De eisen worden getoetst door een onafhankelijke examencommissie onder toezicht en verantwoording van de examenkamer, beschreven in het handboek kwaliteitsborging van de Stichting Jachtexamens. Om als kandidaat in aanmerking te komen voor het jachtexamen moet allereerst een door het Ministerie erkende gedegen opleiding worden gevolgd. De opleiding omvat theorie en praktische vaardigheden en betreft diverse onderdelen zoals dierenwelzijn, huisvesting en verzorging, aangevuld met een tweejarige stage onder leiding van een mentor.

In 2009 heeft de toenmalige minister van LNV, mevrouw Gerda Verburg, de 'valkerij' verzocht:

1. volledig medewerking te verlenen aan controles die moeten garanderen dat de valkerij alleen met in gevangenschap gefokte vogels wordt beoefend; en
2. stelling nemen tegen uitwassen in de roofvogelhouderij; en
3. rotte appels binnen de valkerijorganisaties te royeren.

Het Nationaal Overleg Valkerij Organisaties heeft invulling aan dat verzoek gegeven en in afstemming met het ministerie voor en namens de 'sector valkerij Nederland' het "Welzijnsprotocol voor jachtvogels" opgesteld (oktober 2009). Het protocol betreft uitsluitend het welzijn van roofvogels die gehouden worden ten behoeve van de uitoefening van jacht (zowel nationaal als internationaal), beheer en schadebestrijding, alsmede de bijbehorende nakweek van een volgende generatie. Essentieel hierbij is dat deze roofvogels, om goed te kunnen jagen en hun voortplanting te garanderen, gezond en in optimale conditie moeten verkeren."

Geconcludeerd kan worden dat de valkeniers die in het bezit zijn van de valkeniersakte ("de valkerij") een wettelijk erkende opleiding hebben gevolgd en gehouden zijn aan het naleven van wetgeving en interne protocollen. Omdat daarmee reeds invulling is gegeven aan het doel van voorliggende richtlijn en omdat jachtvogels met een volstrekt andere intentie worden gehouden dan bedoeld in deze notitie, valt de valkerij buiten de reikwijdte van deze richtlijnen. De invulling en achtergrond van het houden van jachtvogels door valkeniers is beschreven in Bijlage 1 over Valkerij van de Stichting Valkerij Nederland.

Vliegvogels

(anders dan binnen de valkerij)

Bij vliegvogels gaat het om roofvogels en uilen die regelmatig in de gelegenheid worden gesteld om vrij te vliegen buiten het verblijf. Daarmee wordt in de fysiologische en ethologische behoefte in bewegingsvrijheid door te vliegen, volledig voorzien. De aanbevolen frequentie waarin vogels vrij gevlogen moeten worden, verschilt per soort en ligt rond de 3 tot 7 keer per week. Rekening moet worden gehouden met de mogelijkheden van de soort. Dagelijks vliegen kan soms teveel zijn. (12; 27).

Figuur 1: Amerikaanse torenvalk in vrije vlucht

Om te controleren of een vogel vrije vlucht krijgt, zijn er meerdere mogelijkheden. De eigenaar kan gevraagd worden om de vogel vrij te laten, waarbij de vogel vlot door de verzorger op de hand moet kunnen worden genomen (21).

Voorts kan ook het bijhouden van een logboek bijdragen aan het te leveren bewijs en inzicht, dit is dan ook sterk aan te bevelen. Logboek kan dan de volgende gegevens bevatten: naam, soortnaam, ringnummer, dagen, gewicht, gezondheidsafwijkingen en daglog (vrij gevlogen of niet) en voortgang. Wanneer de eigenaar al heeft aangegeven dat de vogel heeft gevlogen en gegeten dient er gevraagd te worden een andere dag terug te komen op kort termijn. Een roofvogel of uil die al heeft gegeten zal niet vliegen.

Hierbij is verder van belang dat het op grond van de Wet natuurbescherming alleen is toegestaan om te vliegen met een havik, slechtvalk of woestijnbuizerd in het veld² wanneer de houder in het bezit is van een valkeniersakte en een bezitsontheffing in geval van de havik. Zonder valkeniersakte mag alleen in een gebied worden gevlogen dat niet als veld kan worden bestempeld.

Voorts is het van belang bij losse vluchten te vliegen met telemetrie, zender en naamplaatje. Hierdoor kan een vogel die wegvliegt terug gevonden worden.

Volièrevogels

Volièrevogels worden uitsluitend in een verblijf gehouden, met deze dieren wordt niet vrij gevlogen. Dit brengt met zich mee dat in het verblijf voldoende moet worden voorzien in de fysiologische en ethologische bewegingsvrijheid die de soort nodig heeft. Dit zal onder andere tot uiting moeten komen in de maten en de inrichting van het verblijf, waarbij overigens voldoende rekening moet worden gehouden met de mate van activiteit of juist passiviteit van de betrokken soort en diens aanpassingsvermogen (12).

²In artikel 1.1 2e lid van de Wet natuurbescherming staat beschreven wat onder veld wordt verstaan.

2.3 Afwijkingen van de huisvestingsnormen

Van de normen, neergelegd in onderhavige houderijvoorschriften, geven een duidelijk kader waaraan moet worden voldaan bij het houden van roofvogels en uilen. Rekening moet echter worden gehouden met het feit dat onderhavige normen nieuw zijn en er dus (beperkt) ruimte moet zijn voor overgangsbepalingen. Voorts kan er sprake zijn van individuele omstandigheden waardoor er tijdelijk niet kan worden voldaan aan de normen. Om afwijking van de normen te beperken tot vooraf gecontroleerde situaties en misbruik te voorkomen, is het noodzakelijk om afwijkingen te beperken tot die gevallen waarin door de Minister daartoe een ontheffing is verleend. Een dergelijke ontheffing kan uitsluitend worden verleend indien is voldaan aan de volgende voorwaarden:

1. Er is sprake van tijdelijke huisvesting op een ziekenboeg. Dit moet blijken uit aanwezigheid van extra zorg en toezicht zoals extra hygiënemaatregelen, aanwezigheid van warmtelampen, toediening van extra vitaminen, voedsel en medicijnen. Tijdelijke huisvesting in de ziekenboeg moet worden vermeld in het register. Wanneer wordt getwijfeld of aan de voorwaarden van tijdelijke huisvesting op een ziekenboeg is voldaan, kan een verklaring van de behandeld dierenarts worden gevraagd;
2. Er is een ontheffing afgegeven voor het houden in een afwijkend verblijf. Deze ontheffing kan uitsluitend worden afgegeven indien er sprake is een verblijf dat op beperkte schaal niet aan de voorgeschreven maten voldoet, het verblijf reeds meer dan één jaar voor het in werking treden van de houderijvoorschriften in gebruik is en het verblijf om nauwkeurig beschreven, niet te wijzigen feiten en omstandigheden niet kan worden aangepast aan de voorgeschreven maten. De ontheffing wordt uitsluitend afgegeven voor de dieren die er voor inwerkingtreding van de normen in werden gehouden. Voor deze dieren is er bij de bestaande houder geen optie voor plaatsing naar een ander verblijf. Er is een verklaring van de dierenarts dat de dieren in het verblijf op geen enkele wijze in hun welzijn worden geraakt. Indien de betrokken dieren zijn overleden mag het verblijf niet langer in strijd met de houderijvoorschriften worden gebruikt voor volgende dieren.
3. Er is voor individuele dieren ontheffing afgegeven voor het houden op van de richtlijnen afwijkende wijze wegens de individuele lichamelijke en gedragskenmerken van een specifiek dier, waardoor huisvesting op andere wijze noodzakelijk is om in de eisen die de gezondheid en het welzijn van het individuele dier stellen te voldoen. Deze ontheffing kan uitsluitend worden afgegeven op basis van een specifiek ten aanzien van het individuele dier opgestelde verklaring van de dierenarts, waaruit blijkt dat aan de voorwaarden voor de verlening van een ontheffing wordt voldaan.

3. HUISVESTING EN VERZORGING

De verschillende aspecten die betrekking hebben op de huisvesting en verzorging van roofvogels worden in dit document uitgewerkt aan de hand van de bepalingen zoals gesteld in artikel 1.6 “Houden van dieren”, artikel 1.7 “Verzorgen van dieren” en artikel 1.8 “Behuizing” van het Besluit houders van dieren (2) en de gevolgen die dit heeft voor de vijf vrijheden.

1. Beperking van de bewegingsvrijheid

Wetgeving en vrijheden:

Zoals aangegeven in onderdeel 1.3, mag de bewegingsvrijheid van een dier niet op zodanige wijze worden beperkt dat het dier daardoor onnodig lijden of letsel wordt toegebracht (art. 1.6 lid 1). Voorts moet een dier voldoende ruimte worden gelaten voor zijn fysiologische en ethologische behoeften (art. 1.6 lid 2) en moet een dier dat niet in een gebouw wordt gehouden, bescherming worden geboden tegen slechte weersomstandigheden, gezondheidsrisico's en zo nodig roofdieren.

Onder fysiologische behoeften wordt verstaan primaire behoeften die noodzakelijk zijn om te overleven zoals eten en drinken, slaap en rust, bescherming tegen weersinvloeden en gezondheid. Onder ethologische behoeften wordt verstaan de behoeften van een dier aan bepaald gedrag.

Relevante situaties voor roofvogels en uilen

Bij het houden en huisvesten van roofvogels en uilen moet aan deze bepalingen toepassing worden gegeven. Voor roofvogels en uilen zijn deze bepalingen relevant in twee omstandigheden. In de eerste plaats is dit het geval wanneer een roofvogel of uil aangebonden wordt gehouden, al dan niet buiten een gebouw. In de tweede plaats zijn de bepalingen relevant bij het houden van roofvogels en uilen in een verblijf.

Onder aangebonden huisvesting wordt het huisvesten aan een langveter verstaan. Vaak wordt het dier aan een blok of sprenkel vastgemaakt, maar dit kan ook een spitshuis, vliegtrail of vlieglijn zijn. (12; 13; 14).

Langdurig aangebonden huisvesten

Het ondeskundig (langdurig) aangebonden huisvesten van een roofvogel, kan bij het dier fysiek en/of fysiologisch ongerief veroorzaken zoals pijn, verwondingen en ziektes, angst en chronische stress en van belemmering in het uitvoeren van het natuurlijke gedrag. Voorts kan bij onbeschermd aanbinden gevaar ontstaan vanuit de lucht door bijvoorbeeld een havik of slechtvalk en op de grond door een hond of marter (art. 1.6 lid 3). De aangevallen vogel kan zich niet verdedigen of vluchten wanneer deze onbeschermd is aangebonden.

Van belang is om bij het beoordelen van blootstelling aan angst, stress en verwondingen, rekening te houden met de betrokken soort. O.a. de havik, valk, en arend zitten van nature stil wanneer zij niet jagen of zichzelf willen laten gelden en zullen (in relatie tot uilen en gieren) in mindere mate beperkt worden in hun natuurlijke gedrag door tijdelijke aangebonden huisvesting dan andere roofvogels en uilen (zie ook Bijlage 4). Door deze eigenschappen zijn juist de havik, valk en arend vogels bij uitstek geschikt zijn voor de valkerij zoals volledig in de bijlage over valkerij van de Stichting Valkerij Nederland beschreven.

Met name bepaalde soorten uilen en gieren, die van nature veel op de grond lopen en foerageren, worden ernstig beperkt in hun natuurlijke gedrag door aangebonden huisvesting (14; 15; 16; 17; 18). Dit kan ook het geval zijn bij uilen die het grootste gedeelte van de dag op hoogte doorbrengen (er is maar een klein aantal soorten die bekend staan om het “foerageren” op de grond).

Er moet ook rekening mee worden gehouden dat er enorme verschillen in activiteit die bij de verschillende soorten bestaat. Zo beschikt de kerkuil over het grootste aanpassingsvermogen, van passief tot actief, overdag tot nachtactief en diverse gespecialiseerde jachttechnieken. De sperweruil, die zijn naam dankt aan zijn actieve leefstijl en bijzonder snelle vluchten, is bijvoorbeeld niet te vergelijken met de extreem rustige melkoehoe, veel passiever worden ze niet gemaakt.

Toepassing in de praktijk

Het langdurig aangebonden huisvesten van roofvogels en uilen brengt risico's met zich mee en vergt gespecialiseerde kennis en vaardigheden. Het langdurig aangebonden huisvesten van roofvogels en uilen moet dan ook worden beperkt tot valkeniers en zieke of gewonde vogels.

Korte tijd aangebonden houden van roofvogels en uilen

Ten aanzien van het gedurende korte periode aangebonden houden van roofvogels en uilen moet, naast rekening te houden met de verschillen tussen aanpassingsvermogen en meer of minder actief gedrag, ook rekening worden gehouden met de tijdsduur en het doel van het aangebonden houden van roofvogels en uilen.

Wanneer roofvogels en uilen tijdelijk (max. 2 uur) worden aangebonden teneinde ze vrij te laten vliegen, weegt de welzijnsverbetering van het vrij kunnen vliegen op tegen de welzijnsaantasting door het kortdurend aanbinden van de vogels.

Het aanbinden van een vogel dient dan aan allebei de poten worden gedaan, met genoeg ruimte om te kunnen bewegen. Het aanbinden aan beide poten verdeelt de druk tussen de poten evenredig, waarmee de kans op beschadiging beperkt wordt. (72, pg 131). Wanneer de vogel aan één poot word aangebonden kunnen er onnodige beschadigingen optreden dit word door aan beide poten aan te binden voorkomen. Wat bij het vliegen met vogels wel van belang is dat een vogel rustig kan wennen aan het tijdelijk aangebonden gehuisvest zijn en het vrij vliegen. Training is daarbij onmisbaar.

2. Voldoende ruimte voor fysiologische en ethologische behoeften

Wetgeving en vrijheden:

Volgens aangehaalde wet- en regelgeving moet een dier voldoende ruimte worden gelaten voor zijn fysiologische en ethologische behoeften (art. 1.6 lid 2).

Onder fysiologische behoeften wordt verstaan primaire behoeften die noodzakelijk zijn om te overleven zoals eten en drinken, slaap en rust, bescherming tegen weersinvloeden en gezondheid.

Onder ethologische behoeften wordt verstaan de behoeften van een dier aan bepaald gedrag.

Vliegen van en met roofvogels en uilen

Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt dat er niet éénduidig kan besloten worden of het vliegen een noodzakelijk gedrag en/of natuurlijk gedrag is voor de roofvogel in gevangenschap (waar voedsel en een paarpartner worden aangeboden). De beoordeling over de nood die het dier heeft aan het vliegen (als comfortgedrag) is eerder afhankelijk van de gevolgde benadering van het dierenwelzijn (12). Vliegen kan wel een cardiovasculaire oefening ten voordele van de gezondheid vormen (12).

Andere fysiologische en ethologische behoeften van roofvogels en uilen

Veel roofvogels (specifiek van de familie Accipitridae) besteden een groot deel van de dag aan rusten of op zijn minst niet actief bewegen, waarschijnlijk omdat het vliegen energie kost. Ze brengen de tijd door met het gladstrijken van de veren, baden en zonnebaden (in de vroege ochtend) (12). Aan de mogelijkheid voor het uitvoeren van deze vormen van gedrag is in onderhavig document dan ook aandacht besteed bij de eisen aan de maten en de inrichting van het verblijf.

Vrij vliegen van een kerkuil

3. Eisen aan de huisvesting

Wetgeving en vrijheden:

Dat de bewegingsvrijheid van een dier niet op zodanige wijze beperkt mag worden dat het dier daardoor onnodig lijden of letsel wordt toegebracht (art. 1.6 lid 1) en dat het dier voldoende ruimte wordt gelaten voor zijn fysiologische en ethologische behoeften (art. 1.6 lid 2) is reeds aan de orde gekomen bij de onderdelen (langdurig) aangebonden huisvesten en de fysiologische en ethologische behoeften.

Bij het bepalen van de afmeting van de huisvesting van roofvogels en uilen moet derhalve meegewogen worden of reeds in de bewegingsbehoeften van het dier wordt voorzien omdat het een jachtvogel betreft welke gehouden wordt door een valkenier met akte of omdat het een vliegvoegel betreft waarmee met de vereiste regelmaat buiten het veld wordt gevlogen.

In de overige fysiologische en ethologische behoeften van roofvogels en uilen (poetsen van de veren, baden en zonnebaden) moet in het verblijf voldoende worden voorzien.

Voorts geldt ten algemene dat aan de algemene vereisten moet worden voldaan. Deze houden het volgende in:

- het verblijf moet voldoende verlicht en verduisterd worden om aan de ethologische en fysiologische behoeften van het dier te voldoen;
- het verblijf moet voorzien in voldoen verse lucht of zuurstof.
- het verblijf en de inrichting daarvan moeten voorts op zodanige wijze ontworpen, gebouwd en onderhouden zijn, dat bij de dieren geen letsel of pijn wordt veroorzaakt en mag geen scherpe randen of uitsteeksels bevatten waaraan het dier zich kan verwonden.
- Er mogen geen materialen en, in voorkomend geval, bodemdekking worden gebruikt die ongeschikt of schadelijk zijn voor het dier.
- De materialen waarvan het verblijf en de inrichting daarvan zijn gemaakt, moeten eenvoudig kunnen worden gereinigd en ontsmet.
- Het verblijf moet in voldoende hygiënische omstandigheden voorzien.
- Het dier mag niet kunnen ontsnappen uit het verblijf.

Er moet bij de afmetingen van het verblijf rekening worden gehouden met vogels die hoge snelheden kunnen halen in een voor de soort te ruime volière, daar dan het risico bestaat dat het dier tegen de wand klappt en zich op die manier kan beschadigen (12).

Invulling en achtergrond volièrevogels:

Het is van belang dat een roofvogel ten alle tijden zijn vleugels volledig kan strekken en zijn natuurlijk poets-, en uitrekgedrag kan vertonen waarbij er voldoende ruimte tussen de vleugelpunten en de wand van de huisvesting moet zijn om beschadiging te voorkomen (28).

Bij vogels waarmee niet wordt gevlogen kan als indicatieve richtlijn worden aangehouden dat de breedte en lengte van de huisvesting minimaal twee, respectievelijk drie keer de spanwijdte van de vleugels van de roofvogel moeten zijn, zie tabel 1 en bijlage 1 (21; 23; 29). De lengte van de volière biedt de vogel de mogelijkheid om minimaal drie vleugelslagen te maken. Door de lengte van de vogel als uitgangspunt te nemen voor de hoogte van de volière wordt ook de grotere vogelsoorten met een kleine spanwijdte voldoende hoogte geboden.

Er zijn reeds verschillende documenten met normen voor de afmetingen van verblijven die een goed fundament vormen voor de voorgeschreven maten van verblijven van volièrevogels (38, 73, 74). Deze maten waarborgen dat vogels voldoende ruimte hebben voor hun fysiologische en ethologische behoefte aan beweging. Deze maten zijn opgenomen in Bijlage I van dit document. Daarbij betreft categorie C volièrevogels, categorie J de jachtvogels en categorie V de vliegvogels.

Invulling en achtergrond vliegvogels:

Zoals aangegeven wordt bij vliegvogels al voorzien in de behoefte aan bewegingsvrijheid door middel van vliegen. Het verblijf van deze vogels dient echter wel te voorzien in andere fysiologische en ethologische behoeften van de vogels, zoals het normale poets-, en uitrekgedrag (12), waarbij er voldoende ruimte tussen de vleugelpunten en de wand van de huisvesting moet zijn om beschadiging te voorkomen (28). Maten voor verblijven van vliegvogels zijn opgenomen in Bijlage I van dit document bij dieren met code V.

Wel moet er rekening mee worden gehouden dat enkele (vlieg)vogels behoefte hebben aan een kleinere huisvesting of moeten te worden aangebonden indien zij een hoge startsnelheid hebben en zichzelf in een te grote volière kunnen verwonden. (12, 72, pag. 93-97).

4. Omheining volière

Wetgeving en vrijheden:

Behuizingen, waaronder begrepen de vloer, waarin een dier verblijft en inrichtingen voor de beschutting voor een dier moeten op zodanige wijze zijn ontworpen, gebouwd en onderhouden dat bij de dieren geen letsel of pijn wordt veroorzaakt en mogen geen scherpe randen of uitsteeksels bevatten waaraan het dier zich kan verwonden (art. 1.8 lid 2). Daarnaast moet de houder van een dier dat in een gebouw of kooi wordt gehouden er zorg voor dragen dat het dier daaruit niet kan ontsnappen (art. 1.6 lid 4). Door een roofvogel in een volière te houden waaraan deze zich kan verwonden kan het dier niet gevrijwaard worden van fysiek en fysiologisch ongerief en pijn, verwondingen en ziektes.

Invulling en achtergrond volièrevogels en vliegvogels:

Het dak van een volière kan bestaan uit een nylon net dat een beetje meegeeft als de vogel ertegenaan vliegt, maar wel zo strak zit dat het niet om een poot kan draaien (30). Een geschikt alternatief is gaaspaneel met een diameter van 5 cm (voor de kleinste roofvogels 1.25-2.5 cm) of volle wanden als damwand(21; 29). Geplastificeerd harmonicagaas wordt bij diverse dierentuinen en particulieren zonder problemen gebruikt en vormt een goed alternatief. Kippengaas is ongeschikt omdat de roofvogel zich verwondt als hij hier tegenaan vliegt (29). Het is aan te raden om het mogelijk te maken om de volière via een sluis te betreden, zodat een ontsnapte vogel niet meteen weg is(26; 29).

5. Inrichting volière

5.1 Schuilmogelijkheid

Wetgeving en vrijheden:

Een dier moet voldoende ruimte worden gelaten voor zijn fysiologische en ethologische behoeften (art. 1.6 lid 2). Daarnaast moet een dier, indien het niet in een gebouw wordt gehouden, bescherming worden geboden tegen slechte weersomstandigheden, gezondheidsrisico's en zo nodig roofdieren (art. 1.6 lid 3). Een ruimte waarin een dier wordt gehouden, moet bovendien voldoende worden verlicht en verduisterd om aan de ethologische en fysiologische behoeften van het dier te voldoen (art. 1.8 lid 1). Door een roofvogel geen of ongeschikte schuilmogelijkheid te bieden, kan deze niet gevrijwaard worden van fysiek en fysiologisch ongerief; van angst en chronische stress; en belemmering in het uitvoeren van het natuurlijke gedrag.

Invulling en achtergrond volièrevogels en vliegvogels:

Roofvogels en uilen zijn sterk visueel ingesteld. Het is dan ook belangrijk dat roofvogels de mogelijkheid hebben om zich terug te trekken van menselijke activiteit, andere roofvogels of andere stressoren rond de huisvesting (12).

Daarnaast is het noodzakelijk om rekening te houden met het soort-typische dag- en nachtritme, nacht- en schemerdieren moeten bijvoorbeeld overdag kunnen schuilen tegen daglicht. Dit geldt met name voor bepaalde soorten uilen, die van nature de behoefte hebben om overdag in een donkere/beschutte ruimte te rusten (12; 14; 22).

Daarbij moet wel worden opgemerkt dat diverse uilen hebben een verenpak hebben dat gebruik maakt van camouflage en ervoor zorgt dat de uil in natuurlijk omgeving wegvalt. Natuurlijke begroeiing zou in diverse gevallen de voorkeur hebben over een schot.

Daarnaast zijn er diverse dagactieve, actief jagende uilen (denk aan de sperweruil). Het moet duidelijk zijn dat huisvesting te allen tijde soortspecifiek bekeken moet worden, en niet onder de groep "uilen".

Om evenwichtig om te gaan met de visuele instelling van roofvogels en uilen, is het raadzaam om twee of drie zijdes van de volière dicht te maken (21; 29; 26; 27; 31) maar wel voldoende ruimte te laten voor een uitkijkpost (12). Voor jachtvogels heeft het veelal de voorkeur de volière geheel afgesloten te hebben, met uitzondering van het dak.

Bij het in de nabijheid of samen huisvesten van andere roofvogels moet rekening worden gehouden met het feit dat dit niet altijd werkt en kan leiden tot agressie en daarop volgende verwondingen (12). Aan elkaar grenzende volièrewanden kunnen, afhankelijk van tolerantie naar elkaar, deels of volledig worden afgesloten door middel van bijvoorbeeld rietmatten, damwand of andere afscherming die voorkomt dat de vogels elkaar zien. (21; 29; 26; 27; 31).

5.2 Zitmogelijkheid

Wetgeving en vrijheden:

Een dier moet voldoende ruimte worden gelaten voor zijn fysiologische en ethologische behoeften (art. 1.6 lid 2). Wanneer een roofvogel géén gevarieerde en voor de soort en leeftijd geschikte zitmogelijkheden aangeboden krijgt, kan dit leiden tot een belemmering van het natuurlijke roestgedrag en bovendien tot fysiek en fysiologisch ongerief; en tot pijn, verwondingen en ziektes.

Invulling en achtergrond volièrevogels:

Het is van belang dat de vogel zelf de keuze kan maken om hoog of laag te gaan zitten. Voor vogels die de voorkeur hebben om op enige hoogte te roesten is belangrijk dat tenminste één van de zitplekken op het hoogste punt is geplaatst waar het dier nog normaal kan zitten (12; 26; 27; 29). De zitplekken moeten bovendien zodanig geplaatst worden dat de roofvogels maximaal gebruik kunnen maken van de vliegruimte, ook rekening houdende met vegetatie.

Daarnaast moet de vogel zelf de keuze kunnen maken in hoeverre hij/zij tijdens het roesten wordt blootgesteld aan de zon, regen, wind; visueel contact met mensen, dieren en roofvogels (al dan niet in andere volières) (12; 26).

Bij zitmogelijkheid in een hoek moet een afweging worden gemaakt tussen de wens van het dier om zich veilig te kunnen terugtrekken, wat juist in een hoek goed mogelijk is, en het risico op vervuiling van de muur en beschadiging van de vleugels (29). Bij de keuze en de plaatsing van zitmogelijkheden dient naast de hoogte altijd rekening gehouden te worden met de spanwijdte van de vogel en de mogelijkheid om tijdig de vleugels in te trekken om beschadiging te voorkomen. Wanneer de zitstok te dicht op het gaas of andere objecten is geplaatst, kan de roofvogel zijn veren beschadigen (12).

Van nature maken roofvogels gebruik van verschillende soorten zitmogelijkheden, wat van groot belang is voor de pootgezondheid en pododermatitis³ voorkomt (32).

Bij roofvogels die lange tijd op (ongeschikte) zitstokken zitten kan plaatselijk druknecrose optreden. Op deze plekken op de voetzool zal het afweermechanisme minder goed werken, waardoor ziekteverwekkende kiemen hier makkelijker kunnen binnendringen en pododermatitis kan ontwikkelen (6; 33). Grote valken, die van nature vaak op platte oppervlaktes staan en een relatief hoger gewicht hebben, zijn hier vatbaarder voor dan relatief lichtere haviken die van nature vaak op takken zitten (34). Grote valken en uilen hebben daarom in ieder geval één vlak zitoppervlakte nodig, zoals bijvoorbeeld: rotsen of takken met een grote diameter (35). Om pododermatitis te voorkomen moeten zitstokken daarnaast niet te glad/ongestructureerd zijn en verschillende oppervlaktestructuren bieden door bijvoorbeeld: bekleding met astroturf, sisaltouw of tapijt (19; 35). Het oppervlak mag ook niet te hard zijn en moet vrij zijn van scherpe randen en uitstekende delen (Bijlage 3). Zitstokken die meegeven wanneer de vogel er op landt en zitstokken met verschillende (geschikte) diameters zijn bevorderlijk voor de pootgezondheid (21; 26; 29).

³Pododermatitis ("Bumblefoot") is een aandoening aan de poten die veel voorkomt bij (grote) roofvogels in gevangenschap en wordt gekenmerkt door beschadiging, zweren en zwelling aan de klauwen, en uiteindelijk kan leiden tot een infectie van het interne pootweefsel.

In tabel 3 staan de meest geschikte zitmogelijkheden voor de verschillende vogelsoorten genoteerd.

Tabel 1: Vereiste zitmogelijkheden voor verschillende vogelsoorten (29)

Vogelsoort:	Zitmogelijkheid:
Gieren:	Groot, anti-slip, voldoende landmogelijkheid
Arenden:	Groot, tak-achtig, veel ruimte om te landen (>spanbreedte)
Grote valken en uilen:	Rotsranden, takken met grote diameter, halfronde houten randen met kokosmat of kunstgras.
Buizerds, haviken, kleine roofvogels:	Mix hoog en laag, boomachtig, dik touw .

Invulling en achtergrond vliegvogels:

Voor vliegvogels dienen er tenminste twee zitplekken in het verblijf te zijn om te zitten. Eén van deze plekken moet beschut zijn en de andere open om in de fysiologische behoefte de omgeving te bekijken te voldoen. Voorts moet er rekening mee worden gehouden bij de keuze voor zitplekken dat roofvogels van nature gebruik maken van verschillende soorten zitmogelijkheden, wat van groot belang is voor de pootgezondheid en pododermatitis voorkomt (32).

Daarnaast moet de vogel zelf de keuze kunnen maken in hoeverre hij/zij tijdens het roesten wordt blootgesteld aan de zon, regen, wind; visueel contact met mensen, dieren en roofvogels (al dan niet in andere volières) (12; 26). Doormiddel van schotten en beschutte plekken kan dit worden gerealiseerd. In tabel 4 staan de meest geschikte zitmogelijkheden voor de verschillende vogelsoorten genoteerd.

5.3 Visuele horizonverbreding

Wetgeving en vrijheden:

Een dier moet voldoende ruimte worden gelaten voor zijn fysiologische en ethologische behoeften (art. 1.6 lid 2).

Invulling en achtergrond volière vogels:

Roofvogels zijn predatoren en hebben van nature de behoefte aan observatiemogelijkheden, waarbij ze bij voorkeur zelf verscholen kunnen zitten (12, 26, 36). Hierbij dient de vogel de omgeving op zowel land- als luchtniveau te kunnen scannen (18). Om dit te kunnen bewerkstelligen dient tenminste een deel van het dak open te zijn.

Invulling en achtergrond vliegvogels:

Roofvogels zijn predatoren en hebben van nature de behoefte aan observatiemogelijkheden, dit geldt ook voor vogels die dagelijks worden gevlogen en ingezet voor demonstraties, waarbij ze bij voorkeur zelf verscholen kunnen zitten (26, 36). Hierbij dient de vogel de omgeving op zowel land- als luchtniveau te kunnen scannen (18). Om dit te kunnen bewerkstelligen dient tenminste een deel van het dak open te zijn.

5.4 Behuizing en Bodembedekking

Wetgeving en vrijheden:

Degene die een dier houdt, moet er zorg voor dragen dat een dier een toereikende behuizing heeft onder voldoende hygiënische omstandigheden (art. 1.7 sub d). In de ruimte waarin een dier wordt gehouden, mogen geen materialen en, in voorkomend geval, bodembedekking worden gebruikt die ongeschikt of schadelijk zijn voor het dier (art. 1.8 lid 3). De behuizing, waaronder begrepen de vloer, waarin een dier verblijft, moet op zodanige wijze zijn ontworpen, gebouwd en onderhouden dat bij de dieren geen letsel of pijn kan worden veroorzaakt en mogen geen scherpe randen of uitsteeksels bevatten waaraan het dier zich kan verwonden (art. 1.8 lid 2). Bovendien moeten deze materialen eenvoudig kunnen worden gereinigd en ontsmet (art. 1.8 lid 4). Er mogen in de ruimte waarin een dier wordt gehouden ook geen materialen en bodembedekking worden gebruikt die ongeschikt of schadelijk zijn voor het dier (art. 1.8 lid 3). Een ontoereikende behuizing kan stress voor het dier opleveren met als gevolg hiervan een grotere kans op het ontstaan van ziektes, zoals bijvoorbeeld Aspergillose. Hierdoor kan het dier niet gevrijwaard worden van fysiek en fysiologisch ongerief en van pijn, verwondingen en ziektes.

Invulling en achtergrondvolièrevogels en vliegvogels:

Ongeschikte bodembedekking speelt een grote rol bij de ontwikkeling van Aspergillose⁴, een van de meest verwoestende en dodelijke ziektes onder roofvogels (6; 24; 37; 38). Sommige soorten, waaronder giervalken, zijn bijzonder gevoelig voor de ontwikkeling van Aspergillose (27). *Aspergillus* spp. groeien snel in vochtige substraten (bijv. bagasse, hooi, stro, zaagsel of houtschilfers) en sporen verspreiden zich gemakkelijk in een stoffige ruimte (29; 38). Daarom wordt aangeraden om grof materiaal (bijv. kiezelstenen, ronde erwt, natuurlijk turf, gras, zand) te gebruiken als bodembedekking en voedsel- en plantenresten en ontlasting regelmatig op te ruimen (26; 27; 36; 38; 39). Wanneer een biologische reiniging van het grondmateriaal kan plaatsvinden (bijvoorbeeld bij gebruik van groenvegetatie), is slechts twee- tot driemaal per jaar reiniging nodig (31; 40). Bij huisvesting onder een gesloten dak en grondbedekking met grof zand, keien, aarde of schorsbedekking die de ontlasting en urine goed absorberen moet een grondige reiniging vaker uitgevoerd worden om o.a. ziektes en vederbevuiling te voorkomen (31).

⁴Dodelijke ziekte in het ademhalingssysteem die wordt veroorzaakt door *Aspergillus* spp. (een specifieke groep van schimmels). De symptomen zijn een algemeen ziektebeeld (niet strak in de veren en rusteloos), versnelde ademhaling, hijgen, uitputting, verlies van gewicht en gebrek aan eetlust. (38)

6. Natuurlijk prooigedrag en voedsel

Wetgeving en vrijheden:

Een dier moet een toereikende hoeveelheid gezond en voor de soort en de leeftijd geschikt voer krijgen toegediend op een wijze die past bij het ontwikkelingsstadium van het dier (art. 1.7 sub e). Een dier moet bovendien voldoende ruimte worden gelaten voor zijn fysiologische en ethologische behoeften (art. 1.6 lid 2). Indien hier niet aan voldaan wordt, kan het dier niet gevrijwaard worden van dorst, honger en/of ondervoeding, fysiek en fysiologisch ongerief of ziektes.

Invulling en achtergrondvolièrevogels en vliegvogels:

Het is van belang dat roofvogels hun natuurlijke prooigedrag kunnen uitoefenen en een uitgebalanceerd voer krijgen van de juiste kwaliteit en kwantiteit. Het dieet van een roofvogel moet bestaan uit volledige en voor de soort en leeftijd geschikte prooidieren om voedingsdeficiënties tegen te gaan, waarbij variatie belangrijk is (6; 22; 27).

Het voeren van ongeschikt voer draagt bij aan een afname van de weerstand en daardoor toename van het risico op het ontstaan van infecties en/of het niet of slechter herstellen van verwondingen. Juiste voeding speelt een belangrijke rol in het voorkomen van verschillende infecties, waaronder pododermatitis(32).

Voor nagenoeg alle soorten roofvogels en uilen kan in de voedingsbehoefte worden voorzien met kleine zoogdieren en kuikens/vogels. Een goed naslagwerk inzake voeding voor roofvogels en uilen is het voedingsboekje Kiezebrink in samenwerking met Verstappen.

Het bevoelen van het borstbeen (en de borstbespiering) door een gespecialiseerde dierenarts van roofvogels geeft een indicatie van de (voedings)conditie van een roofvogel (42; 43). Rekening moet worden gehouden met de samenhang tussen frequent vliegen en gewicht. Wanneer het borstbeen niet (of moeilijk) voelbaar is, is de vogel te dik. De conditie is goed wanneer het borstbeen gemiddeld voelbaar, maar niet scherp is. De vogel kan te mager zijn wanneer het borstbeen te scherp aanvoelt (43; 44; 45; 46). Een goede voedingsconditie betekent echter niet dat het dier geen specifieke nutritionele tekorten heeft.

Er moet echter wel rekening mee worden gehouden dat in de praktijk blijkt dat ook vogels, net als andere dieren, aanleg kunnen hebben voor obesitas, of juist ondergewicht, ondanks juiste verzorging. Wanneer met het bevoelen een indicatie ontstaat dat het dier niet in een goede voedingsconditie is, moet nader onderzoek worden uitgevoerd om de oorzaak vast te stellen.

Invulling en achtergrond vliegvogels:

Door de roofvogels vrij te vliegen en tijdens de vliegreizen te belonen met voeding wordt het natuurlijke gedrag nagebootst dat de roofvogels actief hun voeding verkrijgen. Ook bij vliegvogels dient er afwisseling in het dieet te zijn.

7. Water

Wetgeving en vrijheden:

Een dier moet toegang hebben tot een toereikende hoeveelheid water van passende kwaliteit (art. 1.7 sub f). Door een roofvogel geen toegang te bieden tot voor de soort en leeftijd geschikt vers drink-/ badwater van passende kwaliteit, kan het dier niet gevrijwaard worden van dorst, honger en ondervoeding; fysiek en fysiologisch ongerief; pijn, verwondingen en ziektes; en is sprake van een beperking in de mogelijkheden tot het uitvoeren van het natuurlijke gedrag.

Invulling en achtergrond volièrevogels en vliegvogels:

Roofvogels voldoen normaal gesproken grotendeels aan hun waterbehoefte door dit aan hun opgenomen voedsel te onttrekken. Als gevolg hiervan drinken ze zelden water (26; 31). Hoewel roofvogels niet regelmatig drinken, doen ze dit van tijd tot tijd wel, in het bijzonder wanneer ze jong zijn, bij warm weer of wanneer ze ziek zijn (29). De vogel moet daarom altijd schoon en vers drinkwater tot zijn beschikking hebben (6; 21; 29; 31). De makkelijk te reinigen bad moet bovendien zo geplaatst worden dat ze niet met uitwerpselen van een daarboven zittende vogel worden besmeurd (12, 47).

Sommige roofvogels baden graag, dus naast het drinkwater moet ook vers water in een schaal (ondiep, met anti-slip vloer) beschikbaar zijn (12, 27; 26; 29; 31). Waterbaden moeten tenminste eenmaal per week en tijdens de zomermaanden driemaal per week tot dagelijks ververs worden om algengroei te voorkomen (6; 29). Op het moment dat er kans bestaat op vorst of de temperatuur zo laag is dat dit in geval van het nat worden van het verenpak risico's voor de gezondheid van het betrokken dier met zich meebrengt, dient het badwater weggehaald te (6; 48) (er hoeft maar 1 schaal water in een volière te staan, dus niet afzonderlijk badder- en drinkwater).

Uitdroging kan bij roofvogels worden herkend aan de mate van oplichtbaarheid van de huid (huidturgor), de bek en de ogen. Een uitdroging tot en met 5% is visueel moeilijk waarneembaar; de huidturgor is hierbij ook nog minder dan één seconde (43; 49). Een grotere mate van uitdroging (5%-10%) is te herkennen aan droge slijmvliezen, toename van de huidturgor, doffer wordende ogen en rimpeliger worden van de washuid (49). Wanneer de uitdroging tot meer dan 10% toeneemt, is de situatie voor de roofvogel levensbedreigend. Hierbij neemt de huidturgor substantieel toe, verrimpelt de huid op de tenen en neemt de hartslag toe (43; 49). Een (lichte) vermagering kan overigens ook op uitdroging duiden (43).

8. Weersinvloeden en temperatuur

Wetgeving en vrijheden:

Een dier moet voldoende ruimte worden gelaten voor zijn fysiologische en ethologische behoeften (art. 1.6 lid 2) en een dier moet bescherming worden geboden tegen slechte weersomstandigheden, gezondheidsrisico's, en - zo nodig - roofdieren indien het niet in een gebouw wordt gehouden (art. 1.6 lid 3). Door een roofvogel onvoldoende te beschermen tegen kou en/of hitte, kan het dier niet gevrijwaard worden van fysiek en fysiologisch ongerief en van pijn, verwondingen, ziektes en chronische stress (het zich niet kunnen beschermen tegen klimaatinvloeden is een duidelijke stressor).

Invulling en achtergrond volièrevogels en vliegvogels:

Hoewel roofvogels over het algemeen goed tegen kou bestand zijn, moeten ze beschermd worden tegen extreme weersomstandigheden. Roofvogels moeten de mogelijkheid hebben om de mate waarin ze blootgesteld worden aan weersinvloeden zelf te bepalen. Dit houdt in dat zij de mogelijkheid moeten hebben om zowel in als uit de regen, wind en zon te zitten (6; 12; 18; 21). Hierbij verschillen de behoeftes per soort. Giervalken en sneeuwuilen zijn bijvoorbeeld gevoelig voor hitte en hebben een grote behoefte aan schaduw, terwijl woestijnbuizerds weer behoefte hebben aan zonlicht (6). Bij bevriezing (frostbite) worden normaliter de tenen en soms de voet, de poot en de vleugeltip aangetast. Bevriezing geeft symptomen van lichte roodheid of zwelling tot – in ernstiger gevallen - afsterving (51). Wanneer frostbite optreedt heeft de huisvesting niet de benodigde bescherming geboden (51; 52).

Het wordt om bovenstaande redenen aangeraden om roofvogels in een volière met deels gesloten en deels open dak te huisvesten, waarbij het open gedeelte is overspannen met net en het gesloten gedeelte met waterbestendig en niet-lichtdoorlatend materiaal (bijvoorbeeld vezelbeton of bitumen) (21; 29). Als het dak van de volière toch in zijn geheel open is, moet er in de volière een overdekking gerealiseerd worden (26). Deze schuilplaats moet tochtvrij zijn en gelegenheid bieden om comfortabel voor weersinvloeden te kunnen schuilen. Afhankelijk van de soort zal de schuilplaats vorstvrij moeten zijn of zal er een (deels) verwarmd binnenvverblijf moeten worden aangeboden (zie Bijlage 3).

9. Ventilatie

Wetgeving en vrijheden:

Degene die een dier houdt, moet er zorg voor dragen dat een dier voldoende verse lucht of zuurstof krijgt (art 1.7 sub g). Door een roofvogel geen verse lucht te bieden kan het niet gevrijwaard worden van fysiek en fysiologisch ongerief en van pijn, verwondingen en ziektes.

Invulling en achtergrond volièrevogels en vliegvogels:

De ruimte waarin een roofvogel gehouden wordt, moet voldoende geventileerd worden. Slechte ventilatie draagt bij aan een snelle groei van schimmels, waaronder Aspergillose (38). Daarnaast ondervinden roofvogels door de bouw van hun ademhalingsstelsel veel hinder van stof en rook. Elke ruimte waarin een roofvogel wordt gehouden (waaronder een binnenruimte), moet voldoende verse lucht hebben en de aangeboden verse lucht mag niet stoffig of rokerig zijn. Het heeft (naast de eisen die gesteld worden aan behuizing en bodembedekking) dan ook de voorkeur om roofvogels buiten te huisvesten (26).

10. Inprenting en socialisatie

Wetgeving en vrijheden:

Voor de juiste ontwikkeling van een dier is het noodzakelijk dat het dier een toereikende hoeveelheid gezond en voor de soort en de leeftijd geschikt voer krijgt toegediend op een wijze die past bij het ontwikkelingsstadium van het dier (**art. 1.7 sub e**). Daarnaast moet een dier in staat worden gesteld om te kunnen voldoen aan zijn ethologische behoeften (**art. 1.6 lid 2**). Tijdens de leerfase breidt een vogel het gedragsrepertoire uit door te leren volgens de principes van habituatie, associatie, klassieke en operante conditionering.

Invulling en achtergrond:

Een dier moet in staat worden gesteld om soort-typisch gedrag te ontwikkelen en uitoefenen, i.e. een roofvogel moet zich kunnen ontwikkelen tot en leven als een roofvogel. Hiervoor is het o.a. van belang dat het dier op de juiste wijze wordt opgevoed (i.e. door de ouderdieren en soortgenoten of door de mens), en wanneer dit bij de soort past, met soortgenoten in een stabiele leefomgeving wordt gehuisvest.

Soort-typisch gedrag is deels genetisch bepaald, het dier zal dit gedrag kunnen en willen uitoefenen, onafhankelijk van leermomenten en de omgevingsfactoren. Voorbeelden van dergelijk instinctief gedrag zijn jagen en migratie (24). De fases waarin overig gedrag wordt aangeleerd moeten op de juiste wijze worden ingevuld om te zorgen dat de vogel het volledige repertoire aan soort-typische gedragingen kan ontwikkelen en uitoefenen.

Tijdens de inprentingperiode leert de vogel soort-typisch gedrag aan dat essentieel is voor het latere functioneren, onder andere met betrekking tot partner- en soortherkenning, de ontwikkeling van angsten en hoe de vogel omgaat met nieuwe situaties.

Voeding kan door de mens aangereikt worden. Een andere optie is bij het fokken van roofvogels en uilen de dieren te het wennen aan sociaal contact met mensen maar zodra dit voor wat betreft de leeftijd van het dier mogelijk is, het voedsel aan te bieden los van de aanwezigheid van mensen, samen met andere soortgenoten of soortgelijke dieren. De vogels zullen het voer ook niet associëren met de mens en soorten herkennen door de sociale opfok. (12; 24; 55; 56). Door de bovenstaande methode zullen de dieren minder bang zijn voor mensen en stress reduceren maar ze herkennen dan wel hun eigen soort. Het belangrijkste is steeds dat er geen ongewenst gedrag ontstaat dat geassocieerd wordt met voedsel, zoals bedelen.

Figuur 3: Uilskuiken witwangdwergooruil

Figuur 2: Uilskuiken boeboekuik

11. Sociale interactie

Wetgeving en vrijheden:

Een dier moet voldoende ruimte worden gelaten voor zijn fysiologische en ethologische behoeften (art. 1.6 lid 2) en een dier moet, indien het niet in een gebouw wordt gehouden, bescherming worden geboden tegen slechte weersomstandigheden, gezondheidsrisico's en zo nodig roofdieren (art. 1.6 lid 3). Door een roofvogel niet in de juiste sociale context te huisvesten, kan het dier niet gevrijwaard worden van fysiek en fysiologisch ongerief; pijn, verwondingen en ziektes; angst en chronische stress; en een beperking in het uitvoeren van het normale gedrag.

Invulling en achtergrond volièrevogels en vliegvogels:

Algemeen gezien worden de meeste roofvogels als solitair beschouwd maar vaak tolereren ze andere individuen van hun eigen soort wel, alhoewel dit niet voor alle soorten geldt. Athene kunnen territoriaal zijn en soms als paar ook niet goed gedijen in een volière. Oehoe's kunnen juist als er voldoende voedsel is heel goed in groepen gehouden worden, deze soorten vertonen nauwelijks territoriaal gedrag. Wanneer een woestijnbuizerd solitair wordt gehuisvest bestaat er een verhoogd risico dat dit dier zal gaan verenplukken (41). Er bestaat dus veel ruimte voor nuances bij het bepalen of een soort al dan niet sociaal of solitair gehouden kan worden.

Wanneer vogels wel samen gehuisvest worden, mogen er geen aanwijzingen zijn van afwijkend gedrag, zoals agressie ten opzichte van elkaar. Indien dit wel het geval is, moeten de dieren uit elkaar worden gehaald en afzonderlijk gehuisvest worden. Roofvogels in gevangenschap kunnen bijvoorbeeld bij confrontaties met betrekking tot de hiërarchie niet vluchten (12; 24; 57).

Rode wouwen in een volière

12. Kennis en vaardigheden

Wetgeving en vrijheden:

De houder van een roofvogel moet er zorg voor dragen dat deze verzorgd wordt door een persoon die beschikt over de voor de verzorging benodigde kennis en vaardigheden (art. 1.7 sub a) én onder de hoede wordt gesteld van een persoon die kennelijk in staat is de dieren te verzorgen (art. 1.7 sub b). Bij het bedrijfsmatig fokken en verkopen van dieren is in Hoofdstuk 3 § 2 van het Besluit houders dieren geregeld op welke wijze moet worden voorzien in een bewijs van vakbekwaamheid.

Invulling en achtergrond volièrevogels en vliegvoegels:

Een roofvogelhouder moet kunnen bewijzen dat hij/zij beschikt over de minimaal noodzakelijke kennis en vaardigheden voor de soort(en) die hij/zij houdt. Ook degene die de dieren verzorgt dient te beschikken over de voor de verzorging benodigde kennis en vaardigheden. De houder/verzorger moet in ieder geval in staat zijn de vogels lege artis te vangen en vast te houden. Op het moment dat de houder of de verzorger niet in staat is aan te tonen dat hij/zij beschikt over de benodigde kennis en vaardigheden, is hij/zij in overtreding en mag deze persoon de dieren niet houden of verzorgen.

Valkeniersakte en diploma dierverzorging:

Iemand met een valkeniersakte als bedoeld in hoofdstuk 3 van de Regeling natuurbescherming (61) heeft reeds aangetoond over de benodigde kennis en vaardigheden te beschikken roofvogels te houden, verzorgen en ermee te jagen. Dit betekent niet dat anderen niet over de juiste kennis en vaardigheden beschikken maar benadrukt dat het hebben van een valkeniersakte staat gelijk aan minimaal 2 jaar intensief stage en jagen met dieren eveneens het hanteren van dergelijke vogels. Hiervoor dienen 6 aspiranten dagen bijgewoond te worden, minimaal maar meestal meer dan 16 stage dagen, een theoretisch examen over de vogels en de volledige wet natuurbescherming en soorten in Nederland en afgesloten met een praktijk examen. Het hebben van een valkeniersakte is daarmee een degelijk bewijs van bekwaamheid. Het tonen van zijn of haar valkerij pasje (deze is 5 jaar geldig) is degelijk bewijs om aan te kunnen tonen dat hij/zij beschikt over de juiste kennis en vaardigheden. Ook een diploma dierverzorging kan aantonen dat de betrokken persoon over kennis en vaardigheden beschikt om roofvogels en uilen te houden en verzorgen, waarbij specialisatie vogels, na invoering hiervan, een extra indicatie is.

Valkenier tijdens de overlastbestrijding/ jacht

13. Gezondheid

Wetgeving en vrijheden:

Degene die een dier houdt moet er zorg voor dragen dat een dier dat ziek of gewond lijkt onmiddellijk op passende wijze wordt verzorgd (art. 1.7 onder c). Door dit niet te doen kan de roofvogel niet gevrijwaard worden van fysiek en fysiologisch ongerief en van pijn, verwondingen en ziektes. Daaruit volgend kan het dier ook niet gevrijwaard worden van angst en chronische stress en van een beperking in het uitvoeren van het natuurlijke gedrag.

Invulling en achtergrond volièrevogels en vliegvogels:

Verwondingen en beschadigingen van een vogel kunnen duiden op ontoereikende huisvesting of behandeling (12; 62). In tabel 7 staan een aantal belangrijke indicatoren opgesomd voor een gezonde roofvogel en afwijkingen in verenpak, ogen, snavel, washuid, poten, nagels, smetsel, ademhaling en houding. Dit zijn uitsluitend indicatoren, het betreft geen volledige opsomming van alle elementen voor de beoordeling van de gezondheid van een roofvogel of uil.

Tabel 7: Indicaties voor gezondheidsbeoordeling van een roofvogel (6)

Indicator:	Gezonde roofvogel:	Afwijkingen:
Verenpak:	Schoon, strak en met afgeronde hoeken	Vies, beschadigingen, breuken en verfrommeld, verkleuring, hongermerken
Ogen:	Rond, helder, schoon en droog	Dof, oogleden (deels) gesloten en uitvloei
Snavel:	Normale lengte, leidend tot een scherpe punt	Beschadiging en vergroeiing
Washuid:	Goed van kleur, zie onderstaand. Sommige valken, blauw grijs, sommige andere roofvogels en valken diep oranje tot rood. Zelfs sommige uilen kunnen hiervan afwijken.	Beschadiging, Kleurveranderingen
Poten:	Schoon en goed van kleur. er zijn echt veel soorten die niet “helder geel” zijn.	Verkleuringen, ontbrekende schubben, zwellingen en zoolzweren (bumble foot)
Nagels:	Gelijkmatige kromming met scherpe punten	Vergroeiing, te lang en ontbrekende teennagels
Smetsel (ontlasting):	Zwarte punt met wit (vloeibaar) urinezuur (soms met roodachtig pigment). Bij een vastende vogel is de zwarte punt heldergroen. Uilen hebben een darmlediging die een volledige bruine uitvloeiing veroorzaakt lijkend op diarree. Meestal 1 x per dag of bij acute stress (ontlading)	Afwijkende kleuren zoals geel, geel-groen of bloedvlekken

Ademhaling:	10-15 keer per minuut, de ademhaling moet nauwelijks zichtbaar zijn (NB dit is globaal, er is een groter verschil tussen bijvoorbeeld een arend en pygmee valk)	Het meebewegen van de staart en/of vleugels met elke ademhaling met bijgeluid of vloeistoffen
Houding:	Rechtop, bijna verticaal	In elkaar gedoken, vleugels laten hangen

14. Gebruik van roofvogels tijdens evenementen, vliegdemostraties

Wetgeving en vrijheden:

De bewegingsvrijheid van een dier mag niet op zodanige wijze worden beperkt dat het dier daardoor onnodig lijden of letsel wordt toegebracht (art. 1.6 lid 1) en een dier moet voldoende ruimte worden gelaten voor zijn fysiologische en ethologische behoeften (art. 1.6 lid 2). Degene die een dier houdt draagt, draagt er zorg voor dat een dier een voor dat dier toereikende hoeveelheid gezond en voor de soort en de leeftijd geschikt voer krijgt toegediend (art. 1.7, onder e).

Invulling en achtergrond vliegvogels:

Het gebruik van roofvogels tijdens evenementen en vliegdemostraties is toegestaan, mits de situatie en daarmee eventueel gepaard gaande welzijnsaantasting tijdens een evenement of demonstratie tijdelijk van aard is en gecompenseerd moet worden door de welzijnsverbetering van het vliegen. Bij het kortstondig op de hand houden voor display mag alleen gebruik worden gemaakt van vogels die hiervoor getraind zijn om de fysiologische en ethologische behoeften te behouden en stress te verminderen. Zodra er stresssignalen worden gesignaleerd dient de vogel terug te gaan naar een prikkelarme omgeving.

Roofvogels en uilen die gebruikt worden tijdens een evenement of vliegdemostratie dienen te beschikken over een schuilmogelijkheid. Er bestaan hiervoor verschillende mogelijkheden waarbij de houder van de dieren met de kennis van zijn individuele dieren een keuze maakt tussen de wijze waarop hier in de praktijk invulling aan wordt gegeven.

Eén mogelijkheid is het uit het zicht van het publiek aangebonden houden van de vogels waarbij zij beschikken over een schuilmogelijkheid, bijvoorbeeld mobiele tentjes, spitshuizen, waardoor de vogels zelf kunnen beslissen of ze in of uit het zicht zitten. Hierdoor heeft het dier dus een eigen keus, veilig voor prikkels van buitenaf. De vogels worden tussendoor of na 2 – 3 uur gevlogen in de demonstratie of achteraf om te voorzien in beweging. Tussentijds kunnen de vogels max. 2 uur worden aangebonden.

Een andere mogelijkheid is het gedurende de vliegdemostratie de vogels waarmee niet direct wordt gevlogen veilig weg te plaatsen in hun transportkist ook omdat roofvogels visueel ingesteld zijn en het zeer zeker stress met zich mee geeft wanneer een vogel aangebonden zit en de valkenier een andere vogel vrij aan het vliegen is en met vlees aan het roepen is. Door de dieren te plaatsen in hun veilige transportkist ontnemen je het visuele zicht. Dit kan overigens ook door het dier te huiven. Daarmee wordt deze stress voorkomen.

Naast deze eisen moet bij demonstraties en evenementen aan de volgende eisen worden voldaan.

1. Obligaat nachttactieve roofvogels (dus roofvogels die niet het aanpassingsvermogen hebben om overdag actief te zijn) mogen niet overdag ingezet worden, omdat dit niet binnen het soort-typische gedrag van deze vogels valt. Let wel, niet alle uilen zijn uitgesproken nacht-actieve dieren: een deel van de uilen, zoals de steenuil, is ook overdag of in de schemering actief (8; 57).
2. Het doel moet zijn om alle meegenomen dieren in te zetten voor een vliegdemostratie.
3. Dieren die niet gevlogen worden mogen maximaal twee uur aangebonden worden aan een sprenkel (zie bijlage 3).
4. Het kortstondig aanbinden vindt plaats op tenminste 2 meter afstand van roofvogels plaats en zonder direct contact met andere dieren (inclusief andere roofvogels), mensenmassa's en/of flitslichten. Het is hierbij van belang dat er beschutting/schuilmogelijkheid is en het dier de keuze heeft om zich terug te trekken.

5. Ook tijdens de vliegdemostratie moeten stressoren waaronder flitslicht op korte afstand van de dieren, direct contact met andere dieren en andere mensen worden voorkomen. Uitsluitend het onder toezicht van de houder op de handschoenen houden van een roofvogel of uil die daaraan gewend is, is wel toegestaan. Daarbij moet er afstand blijven tussen de persoon die de roofvogel of uil op handschoenen heeft en de rest van het publiek. Direct flitslicht op het oog van het dier gericht is nooit toegestaan.
6. Op het moment dat, ondanks het voldoen aan de gestelde randvoorwaarden, dieren toch tekenen vertonen van stress, dient het dier op een rustige, prikkelarme plek te worden geplaatst.
7. Kleine vogels worden uit de buurt van de grotere vogels gehouden om angst bij kleine vogels te voorkomen.
8. Er moet zijn voorzien in een fatsoenlijke, veilige en degelijke zitplek, bv correcte sprenkel, waaraan de vogel zich niet kan beschadigen. (Raptors in Captivity, Lori R. Arent pag 97).
9. De vogels mogen niet worden gehouden op een zitblok vastgebonden op een tafel omdat de vogel zichzelf dan kan ophangen en/of verwonden. (Raptors in Captivity, Lori R. Arent pag 97).
10. De zitplek moet op een zachte ondergrond (gras of zand) worden geplaatst, niet op cement, stenen of andere harde ondergrond om te voorkomen dat de vogels hierdoor hun poten, polsen en veren verwonden). (Raptors in Captivity, Lori R. Arent pag 98).
11. Er dient te zijn voorzien in beschutting en schaduw. (Raptors in Captivity, Lori R. Arent pag 97).

Falkland caracara tijdens demonstratie met uitleg over zijn natuurlijke plundergedrag

Bibliografie

1. Wet dieren, een integraal kader voor regels over gehouden dieren en daaraan gerelateerde onderwerpen, BWBR0030250.
2. Besluit houders van dieren, houdende regels met betrekking tot houders van dieren, BWBR0035217.
3. Memorie van toelichting bij het wetsvoorstel Wet dieren, Tweede Kamer, 2007-2008, 31 389, nr 3.
4. Hellebrekers, Ohl &. 2009, Tijdschrift voor Diergeneeskunde.
5. Hubert, J. Welzijn van roofvogels, onderzoek naar het welzijn van roofvogels in gevangenschap in Nederland. 2012.
6. Redig and Martinez. Chapter 9: Raptors. Handbook of Avian medicine. 2009.
7. Nicolai, J. Roofvogels en uilen. Baarn: Thieme, 1994.
8. van den Brink, H. Roofvogels en uilen in Europa. Lisse: Rebo Productions, 1999.
9. Verordening (EG) Nr. 1332/2005 van de Commissie van 9 augustus 2005 tot wijziging van Verordening (EG) nr 338/97 van de Raad inzake de bescherming van in het wild levende dier- en plantensoorten door controle op het desbetreffende handelsverkeer.
10. Hackett, S.J., et al. A phylogenomic study of Birds reveals their evolutionary history. Science. 2008. Vols. 320(5884):1763-1768, doi: 10.1126/science.1157704, pp. 1763-1768.
11. LICG. Bijsluiter kerkuil. 2010. www.licg.nl/media/1496/kerkuil_bijsluiter6_0t.pdf.
12. Peeters, E. Het houden van roofvogels in gevangenschap bij particulieren. In opdracht van de Raad voor Dierenwelzijn België. 2008. Versie 3, https://environnement.brussels/sites/default/files/user_files/rapport_hethoudenvanroofvogelsdoorparticulieren.pdf.
13. Heidenreich, B. The ethics of Animal Training and Handling. The International Association of Avian Trainers and Educators Conference, 2008.
14. Parry-Jones, J. Training birds of prey. Newton Abbot: David & Charles publishers, 2001.
15. IAATE. Position statement: tethering birds. International Association of Avian Trainers and Educators. 2008. www.aazk.org/wp-content/uploads/IAATE-PositionStatement-Tethering.pdf.
16. Ford, S., Chitty, J. and Jones, M. Raprot medicine and case management. Annual conference Association of Avian Veterinarians, 2007. p. 135-150.
17. Department for Environment, Food & Rural Affairs. Secretary of state's standards of modern zoo practice. 2004. Appendix 8 - specialist exhibits. <http://archive.defra.gov.uk/wildlife-pets/zoos/documents/zoo-standards/app8.pdf>.
18. African Raptor Trust. Raptor exhibition guidelines. www.africanraptor.co.za/cms/uploads/docs/Raptor%20Exhibition%20Guidelines.pdf, 2008.
19. Verordnung der Bundesministerin für Gesundheit über die Haltung von Wirbeltieren, die nicht unter die 1. Tierhaltungsverordnung fallen, über Wildtiere, die besondere Anforderungen an die Haltung stellen und über Wildtierarten, deren Haltung aus Gründe.
20. Raad van Dierenwelzijn. Advies Roofvogels houden in gevangenschap. 2009. www.lne.be/sites/default/files/atoms/files/Het%20houden%20van%20roofvogels%20door%20particulieren%20-%20Advies%20%282009%29.pdf.
21. Brücher, H. Mindestanforderungen an die haltung von greifvögeln und eulen. 1995. www.bmel.de/SharedDocs/Downloads/Tier/Tierschutz/GutachtenLeitlinien/HaltungGreifvoegel.pdf?__blob=publicationFile.
22. Fox, N.C. and Chick, J. Falconry in the United Kingdom: an audit of the current position prepared by the Hawk board. Hawk Board Publications, 2007.
23. Park, F. Behavior and Behavioral Problems of Australian Raptors in Captivity. Seminars in Avian and Exotic Pet Medicine. 2003. Vols. 12(4):232-241, doi: 10.1053/S1055-937x(03)00038-0, pp. 232-241.

24. Berg, S. Der wildvogelpatient - Statistische untersuchungen zum medizinischen, organisatorischen und finanziellen aufwand für die versorgung von verletzten wildvögeln. 2009.
25. Working group on refinement. Laboratory birds: refinements in husbandry and procedures. Ch 18 Birds of prey (Falcinoformes and Strigiformes). Laboratory Animals. 2011. Vols. 35(1): 73-77, Fifth report of the BVAAWF/FRAME/RSPCA/UFAW joint working group on refinement.
26. Vanommeslaeghe, K. dit is valkerij, Roofvogels en mensen, theorie en praktijk. Kune, 2007.
27. EAZA Falconiformes and Strigiformes Taxon Advisory Group. Husbandry and Management Guidelines for Demonstration Birds. Version 1.9, February 2016.
28. Forbes, N.A. Captive raptor propagation. Veterinary Clinics of North America: Exotic Animal Practice. 2002. Vols. 5(3):649-676, doi: 10.1016/S1094-9194(02)00009-9.
29. Forbes, N.A. and Parry-Jones, J. Management and husbandry (raptors). Manual of Raptors, Pigeons and Waterfowl. Cheltenham, UK : BSAVA, 1996. pp. 116-128.
30. Hammer, W., et al. Empfehlungen zur tierschutzgerechten haltung von greifvögeln und eulen. Tierärztliche Praxis. 1989. Vols. 17:59-70.
31. Rodriguez-Lainz, A.J., et al. Incidence and risk factors for bumblefoot (pododermatitis) in rehabilitated raptors. Preventative veterinary medicine, 1997. Vols. 31: 175-184.
32. Forbes, N.A. Bumblefoot surgery and management. Great Western Exotic Vets, 2016. www.gwexotics.com/wp-content/uploads/2016/04/Bumblefoot-management-and-surgery.pdf.
33. Remple, J.D. A multifaceted approach to the treatment of bumblefoot in raptors. Journal of Exotic Pet Medicine, 2006. Vols. 15(1):49-55.
34. Forbes, N.A. and Flint, C. Raptor Nutrition. Campaign for falconry. gloustershire, UK : Landsdown Veterinary Surgeons, 2000.
35. Gibson, M.J. The ABC's of housing raptors. journal of Wildlife Rehabilitation. 1996. Vols. 19:23-31.
36. Orosz, S.E. Overview of aspergillosis: pathogenesis and treatment options. Seminars in Avian and Exotic Pet Medicine. 2000. 9(2):66-74.
37. Joseph, V. Aspergillosis in raptors. Seminars in Avian and Exotic Pet Medicine. 2000. Vols. 9(2):59-65.
38. Richter, T. Mindestanforderungen an die haltung von greifvögeln. Tierärztliche Vereinigung für Tierschutz. Vol. 2006.
39. Miller, E.A. Minimum standards for wildlife rehabilitation. St. Cloud MN, USA: National Wildlife Rehabilitators Association, 2000. 3de editie.
40. Jones, M.P. Behavioral aspects of captive birds of prey. Veterinary Clinics of North America: Exotic Animal Practice. 2001. Vols. 4:613-632.
41. Huckabee, J.R. Raptor Therapeutics. Veterinary Clinics of North America. Veterinary Clinics of North America: Exotic Animal Practice, 2000. Vols. 3:91-116.
42. Mikula, F. Free flight training for raptors for release: why don't they just fly away? Wombat Awareness Organisation. Adelaide: National Wildlife Rehabilitation Conference, 2010. www.awrc.org.au/uploads/5/8/6/6/5866843/mikula_raptors.pdf.
43. Hentz, P.S. Wildlife critical care manual: the first twenty-four hours. Red Creek Wildlife Center, 2004. <http://redcreekwildlifecenter.com/wcc.pdf>.
44. Bedrosian, B.E. and St. Pierre, A.M. Frequency of injuries in three raptor species wintering in Northeastern Arkansas. The Wilson journal of Ornithology. 2007. Vols. 119(2):296-298.
45. Daut, E.F. Raptor nutrition and emaciation management. Wildlife Center of Virginia, 2010. www.wildlifecenter.org/wp/wpcontent/uploads/2010/02/Raptor-Emaciation-Management-and-Nutrition.pdf.
46. Blair, S.K. Caring for raptors (birds of prey). Bird care & conservation society, 2000. Vol. www.birdcare.asn.au/pdf/raptors.pdf, 7de editie.
47. Bertram, C. Retrospektive Analyse von Datensätzen über Erkrankungen und Todesursachen von Greifvögeln in Zoologischen Gärten unter besonderer Berücksichtigung ihrer Haltung. Wettenberg: VVB Lauferweiler Verlag, 2003. 1e editie.

48. Forbes, N.A. Wing tip oedema and dry gangrene syndrome in raptors. Great Western Exotic Vets. 2016. www.gwexotics.com/wp-content/uploads/2016/04/Wing-tip-oedema-raptors.pdf.
49. Heatly, J.J., et al. Raptor emergency and critical care: therapy and techniques. Compenium. 2001. Vols. 23(6):561-570.
50. Harris, L. The Harris hawk: management, training and hunting. Swan Hill Press, 2002.
51. Degernes, L.A. Trauma medicine. Avian medicine: principles and application. Lake Worth: Wingers Publishing, 1995. Vols. p. 417-433.
52. Hudelson, S. and Hudelson, P. Dermatology of raptors: a review. Seminars in Avian and Exotic Pet Medicine. 1995. Vols. 4(4):184-194.
53. Tyler, E. Enrichment preferences of raptors. Journal of Zoo Biology, 2017. Vols. 01(01): 21-27.
54. Barn Owls Trust. Considering a captive barn owl? Barn Owls Trust, 2010. www.adlib.ac.uk/resources/000/102/643/No_30.pdf.
55. Mebs, T. and Scherzinger, W. Uilen van Europa. Baarn: Tirion natuur, 2000.
56. Ratcliffe, D. The peregrine falcon seconded. Londen: T. & A.D. Poyser, 1993. 2de editie.
57. Ferguson-Lees, J. and Christie, D.A. Raptors of the world. Londen: Christopher Helm, 2001.
58. del Hoyo, J., Elliott, A. and Sargatal, J. Handbook of the birds of the world. Volume 2: new world vultures to guineafowl. Barcelona: Lynx Edicions, 1994.
59. Regeling natuurbescherming, houdende regels ter uitvoering van de Wet natuurbescherming en het Besluit natuurbescherming, BWBR0038668.
60. Burke, H.E., Swaim, S.E. and Amalsadvala, T. Review of wound management in raptors. Journal of Avian Medicine and Surgery. 2002. Vols. 16(3):180-191.
61. Raad voor Dierenaangelegenheden. Zienswijze Zorgplicht Natuurlijk Gewogen. 2015.
62. Wet natuurbescherming, houdende regels ter bescherming van de natuur, BWBR0037552.
63. Vogelrichtlijn: richtlijn 2009 / 147 / EG inzake het behoud van de vogelstand.
64. Memorie van antwoord bij de Wet dieren, Eerste Kamer, vergaderjaar 2009-2010, 31 389.
65. Besluit natuurbescherming, houdende regels ter uitvoering van de Wet natuurbescherming, BWBR0038662.
66. Besluit van 11 oktober 2016, houdende regels ter uitvoering van de Wet natuurbescherming (stb-2016-383). Besluit Natuurbescherming.
67. x
68. Fobes, N.A. Practical raptor nutrition. Great Western Exotic Vets. www.afvpz.com/IMG/pdf/Practical_Raptor_Nutrition_Neil_Forbes.pdf.
69. Vlaamse Regering. Besluit betreffende het welzijn van in gevangenschap gehouden roofvogels. 2018.
70. Wet op de economische delicten. Artikel 28, regelen voor de opsporing, de vervolging en de berechting van economische delicten, BWBR0002063.
71. Tyler, E.T. Enrichment preferences of raptors at Elmwood park zoo. Journal of Zoo Biology. 2017. 1:21-27.
72. Arent, Lori R. Raptors in Captivity
73. Belangenbehartiging Europese Cultuurvogels. Houderijadviezen Europese vogels 2016
74. Nationaal Overleg Valkerij Organisaties. Protocol met betrekking tot het welzijn van roofvogels die als jachtvogel gehouden worden.
75. Parry Jones, J. Understanding owls: Biology, Management, Breeding, Training 2001
76. Taylor, I Barn owls, predator-prey relationships and conservation, 1994 hoofdstuk 7

23 November 2018

Samenvatting

Voor u ligt het advies van De Stichting Valkerij Nederland (De Stichting) aangaande de private huisvesting van jachtvogels. De Stichting maakt voor wat betreft de jachtvogels waarop het advies betrekking heeft een onderverdeling in shortwings, longwings en broadwings. De Stichting stelt zich op het standpunt dat slechts houders van een valkeniersakte de kennis hebben die nodig is om jachtvogels (op valkerijtechnische wijze) te houden. De Stichting wijst geheel open volières voor shortwings en longwings van de hand. Broadwings kunnen naar de mening van De Stichting in geheel open volières gehouden worden. De Stichting geeft indicatieve minimummaten voor volières. Zij wijst er met klem op dat om verschillende redenen voor de grootte van de volière niet geldt 'hoe groter, hoe beter'.

1. Inleiding

De Stichting Valkerij Nederland (De Stichting) is op 21 maart 2018 opgericht. De Stichting heeft ten doel de belangenbehartiging, het behouden en ontwikkelen van de Nederlandse praktische valkerij in al haar facetten.

Onlangs heeft het Ministerie van Economische Zaken De Stichting verzocht een advies op te stellen aangaande de private huisvesting van jachtvogels. Met het onderliggende advies geeft De Stichting gehoor aan dat verzoek. De Stichting spreekt de hoop uit dat haar advies een bijdrage zal leveren in de thans gevoerde discussie omtrent het welzijn van particulier gehouden roofvogels en uilen, meer in het bijzonder jachtvogels.

2. Opmerkingen vooraf

- (i) In het advies van De Stichting is uitsluitend aandacht besteed aan de *private* huisvesting van jachtvogels.⁵ De Stichting brengt geen advies uit over, wat hier bij gebrek aan een betere term genoemd wordt: ‘*publieke*’ huisvesting van jachtvogels. Bij publieke huisvesting van jachtvogels gaat het over het huisvesten van jachtvogels in voor het publiek toegankelijke ruimten (bijvoorbeeld: een dierentuin). Evenmin brengt De Stichting advies uit over de private huisvesting van uilen en andere roofvogels dan jachtvogels. De reden daarvoor is dat De Stichting niet de belangen behartigt van houders van uilen en andere roofvogels dan jachtvogels.
- (ii) Als het aankomt op het op juiste wijze houden van dieren, en dus ook jachtvogels, gaat het erom dat het dier enerzijds zijn behoeften weet te dekken (*Bedarfsdeckung*) en anderzijds schade weet te vermijden (*Schadensvermeidung*).⁶ Bij het advies van de Stichting staat dit steeds centraal.

3. Werkwijze totstandkoming advies

De Stichting meent door middel van de volgende werkwijze een weloverwogen advies te hebben opgesteld.

- (i) De eerste aanzet voor het advies is gevormd in verschillende bestuursvergaderingen. Op basis van de bij de bestuursleden van De Stichting aanwezige kennis zijn de eerste grondtrekken voor het advies opgesteld.
- (ii) Deze grondtrekken zijn vervolgens naast de Duitse *Gutachten über Mindestanforderungen an die Haltung von Greifvögeln und Eulen* (hierna ook: *Mindestanforderungen*) gelegd. De reden dat is gekozen voor een vergelijking met deze Duitse leidraad voor de private huisvesting van roofvogels en uilen, komt hierna onder par. 4.1 aan de orde. In par. 4.2 – 4.6 worden de Duitse opvattingen omtrent private huisvesting van roofvogels en uilen uiteengezet. Op basis van de vergelijking met de *Mindestanforderungen* zijn de onder (i) bedoelde grondtrekken bijgeschaafd. Zo is het eerste conceptadvies tot stand gekomen.
- (iii) Op 28 oktober 2018 is het eerste conceptadvies in een vergadering voorgelegd aan de donateurs van De Stichting. Ook houders van een valkeniersakte, welke geen donateur van De Stichting zijn, is de gelegenheid geboden om in deze vergadering hun kennis en ervaring in te brengen.
- (iv) De in de vergadering verkregen input is door het bestuur van De Stichting besproken in een bestuursvergadering. Naar aanleiding van deze bestuursvergadering is input, waar het bestuur zich in kan vinden, integraal opgenomen in het advies.

4. De Duitse opvattingen

4.1. Inleiding

⁵ Onder ‘jachtvogels’ worden begrepen: de havik (*Accipiter gentilis*), de sperwer (*Accipiter nisus*), de slechtvalk (*Falco peregrinus*), de sakervalk (*Falco cherrug*), de giervalk (*Falco rusticolus*), de woestijnbuizerd (*Parabuteo unicinctus*), Steenarend (*Aquila chrysaetos*) en de roodstaartbuizerd (*Buteo jamaicensis*). Hoewel in Nederland de sakervalk, giervalk, sperwer, steenarend en roodstaartbuizerd niet voor de jacht, noch ten behoeve van schadebestrijding mogen worden ingezet, strekt het advies van De Stichting zich wel uit tot de private huisvestingseisen van deze vogelsoorten. In par. 5.1 wordt hiervoor de reden gegeven.

⁶ Tschanz e.a.

In Duitsland geldt als leidraad voor de private huisvesting van roofvogels en uilen als gezegd *das Gutachten über Mindestanforderungen an die Haltung von Greifvögeln und Eulen* van 10 januari 1995 (hierna: *Mindestanforderungen*). Voor de huisvesting van roofvogels en uilen in de publieke ruimte (bijvoorbeeld dierentuinen) bevatten *die Leitlinien für eine tierschutzgerechte Haltung von Wild in Gehegen* (aanvullende) voorschriften.⁷ Hoewel de *Mindestanforderungen* uit 1995 stammen zijn deze in Duitsland nog steeds leidend. Er zijn in de tussentijd geen nieuwe inzichten ontstaan die aanpassing nodig maken.⁸

In het hiernavolgende wordt ingegaan op wat de *Mindestanforderungen* bepalen over de huisvesting van (i) de havik (*Accipiter gentilis*), (ii) de slechtvalk (*Falco peregrinus*) en (iii) de woestijnbuizerd (*Parabuteo unicinctus*). Ook wordt ingegaan op de huisvesting van de sakervalk (*Falco cherrug*), de giervalk (*Falco rusticolus*), de sperwer (*Accipiter nisus*), Steenarend, (*Aquila chrysaetos*) en de roodstaartbuizerd (*Buteo jamaicensis*). De reden dat slechts de huisvestingseisen ten aanzien van deze vogelsoorten besproken worden, is dat de havik, slechtvalk en woestijnbuizerd de vogelsoorten zijn die in Nederland ten behoeve van de valkerij (jacht dan wel schadebestrijding) mogen worden ingezet. De rechtvaardiging voor de bespreking van de huisvestingseisen voor de sakervalk, giervalk, sperwer en roodstaartbuizerd is erin gelegen dat De Stichting meent dat de kweek van deze vogelsoorten van belang is om de valkerij op landsoverstijgend niveau te behouden. Indirect is de kweek van sakervalken, giervalken, sperwers, steenarenden en de roodstaartbuizerd daarmee tevens van belang voor het behoud van de valkerij in Nederland. In het buitenland wordt immers door Nederlanders met deze vogels de valkerij bedreven. In het advies van De Stichting worden de genoemde vogelsoorten geherrubriceerd tot *shortwings* (de havik en de sperwer), *longwings* (de slechtvalk, sakervalk en giervalk) *broadwings* (de woestijnbuizerd en de roodstaartbuizerd) en *broadwings arenden* (steenarend). Zie voor de reden par. 4.4.1.

Voordat de huisvestingseisen per categorie vogels de revue passeren, schetsen wij de algemene lijnen van de *Mindestanforderungen* (par. 4.2). In par. 4.6 gaan wij in op het valkerijtechnisch houden van jachtvogels. Op enkele punten geeft het bestuur van De Stichting een eigen (aanvullende) opvatting. Deze opvattingen zijn in de tekst met een kleiner en dikgedrukt lettertype weergegeven.

4.2. Algemene lijnen van de Mindestanforderungen

De *Mindestanforderungen* stellen voorop dat het houden van roofvogels en uilen (hierna ook: vogels) expertise vergt (*Sachkunde*). Vogels mogen slechts in volieres, of – onder voorwaarden – op valkerijtechnische wijze gehouden worden.⁹ Iedere huisvesting (tijdelijk of permanent) wordt zo vormgegeven dat schade aan de vogel voorkomen wordt. Voorts dient iedere huisvesting te voorzien in een schuilgelegenheid zodat de vogel zich kan onttrekken aan weersinvloeden. De vochthuishouding van roofvogels en uilen wordt via de voedselinname op peil gehouden. De *Mindestanforderungen* schrijven desalniettemin voor dat roofvogels en uilen altijd de beschikking moeten hebben over schoon drink- en badwater.¹⁰ Het bestuur van de SVN onderstreept dit voorschrift, om de volgende reden, niet zonder meer.

Als gezegd nemen roofvogels en uilen het benodigde vocht grotendeels tot zich via de voeding. Een watervoorziening is om die reden niet noodzakelijk. Een watervoorziening is bovendien een potentiële bron van ziektekiemen, wanneer deze niet minimaal eenmaal dagelijks verschoond wordt. Minimaal dagelijkse (adequate) verschoening van de watervoorziening brengt met zich dat minimaal dagelijks één keer de huisvesting betreden moet worden. Het risico van onnodige blootstelling aan

⁷<https://www.bmel.de/DE/Tier/Tierschutz/Tierschutzgutachten/texte/GutachtenDossier.html?docId=377444>.

⁸ Zie Lierz e.a., p. 323.

⁹ *Mindestanforderungen* 1995, p. 2.

¹⁰ *Mindestanforderungen* 1995, p. 4.

stress weegt volgens het bestuur van De Stichting dan ook niet altijd op tegen de voordelen (badgelegenheid) van een watervoorziening.

4.3. Volieretypen

De *Mindestanforderungen* onderscheiden drie volieretypen: (i) *Ganzdrahtvolieren* (open volieres), (ii) *Teilweise geschlossene Volieren* (gedeeltelijk gesloten volieres), en *Ganzseitig geschlossene Volieren* (gesloten volieres). Een nadere toelichting:

- (i) Dit type voliere bestaat volledig uit gaas. Zowel van de zijkanten als van de bovenkant kan de voliere in gekeken worden;
- (ii) Dit type voliere heeft naast gesloten zijwanden (van bijvoorbeeld hout of damwand) ook transparante zijwanden (van gaas);
- (iii) Dit type voliere heeft uitsluitend gesloten zijwanden. De bovenkant is gedeeltelijk transparant (van gaas);

Shortwings zijn volgens de *Mindestanforderungen* niet geschikt om in open volieres te houden.¹¹ De *Mindestanforderungen* laten de mogelijkheid bestaan dat sommige *longwings* wel geschikt zijn om in open volieres te houden, en bepalen dat *broadwings* in open volieres gehouden kunnen worden. Het bestuur van De Stichting acht open volieres niet geschikt om *shortwings* en *longwings* in te houden.¹²

In geheel open volieres worden de jachtvogels gedurende de dag logischerwijs het meeste gestoord. Dit kan onnodig stress veroorzaken. Bovendien zullen sommige vogels bij verstoringen afvliegen. In een geheel open voliere zal een vogel dan vaak tegen het gaas vliegen. Het risico op schade bij *short-* en *longwings* is in geheel open volieres – gezien de snelheden die zij kunnen bereiken – dus te groot.¹³ Bij *broadwings* ziet De Stichting op dit punt geen probleem.

Volieres hoeven niet de natuurlijke leefomgeving van jachtvogels na te bootsen.¹⁴

4.4. Grootte van de voliere

De voliere dient qua grootte tegelijkertijd groot genoeg te zijn om de vogel de ruimte te bieden toereikend te kunnen bewegen,¹⁵ maar klein genoeg om schade aan de vogel te voorkomen.¹⁶ Het is een misverstand dat een grotere voliere altijd beter is. Belangrijker dan de grootte van de voliere is de inrichting (waaronder ook begrepen wordt het materiaalgebruik voor de wanden, de bodem en het plafond). Zie hierna onder par. 4.5.¹⁷ Men dient zich steeds te bedenken dat jachtvogels weinig vliegen. Er zijn slechts drie redenen om te vliegen: (i) jagen om te voeden, (ii) het vermijden van vijanden en (iii) voortplanting. Bednarek stelt dat jachtvogels in de natuur doorgaans meer dan 95% van de dag

¹¹ Mindestanforderungen 1995, p. 4.

¹² In gelijke zin Der Deutsche Tierschutzbund e.V in het Differenzprotokoll bij de Mindestanforderungen, p. 10 onder 2.

¹³ Zie ook Lierz e.a., p. 315.

¹⁴ Bednarek, p. 8; Lierz e.a., p. 314; Richter (i), p. 2.

¹⁵ Het is op dit punt van belang een onderscheid te maken tussen *Bewegungsbedürfnis* en *Bewegungsbedarf*. Het eerste betreft de intrinsieke motivatie voor een vogel om te vliegen, het tweede betreft de hoeveelheid beweging die nodig is om morphologische schade te voorkomen. Jachtvogels hebben nagenoeg geen *Bewegungsbedürfnis*. Ook het *Bewegungsbedarf* is zeer gering. Zij vliegen slechts als dit strikt noodzakelijk is. Zie Richter (i), p. 6.

¹⁶ Mindestanforderungen 1995, p. 5.

¹⁷ En ook Lierz e.a., p. 315.

stilzitten.¹⁸ Tenslotte verwijst De Stichting op dit punt ook naar de *Hinweise für die Überwachung von Greifvogelhaltung*, waarin staat: “Das Bewegungsbedürfnis von Greifvögeln wird häufig überschätzt.”¹⁹

4.4.1. Grootte voliere per soort

De *Mindestanforderungen* bevatten richtlijnen over de grootte van de voliere per vogelsoort. De *Mindestanforderungen* hebben dan ook een ruimere reikwijdte dan het advies van De Stichting, nu de *Mindestanforderungen* adviezen behelzen ten aanzien van de private huisvesting van (bijna) alle roofvogels en uilen. De Stichting beperkt het advies tot jachtvogels. Daarbij kiest zij er als gezegd voor om bij het advies een onderverdeling te maken tussen *shortwings* (de havik en sperwer), *longwings* (de slechtvalk, sakervalk en giervalk) *broadwings* (de woestijnbuizerd en roodstaartbuizerd) en *broadwings* (arenden). Een verdere onderverdeling per soort jachtvogel acht De Stichting niet zinvol. Bij de grootte van de voliere is met name van belang hoe snel een vogel versnelt en vliegt. Daarbij geldt het volgende. *Shortwings* versnellen relatief snel en vliegen relatief snel. *Longwings* versnellen relatief langzaam, maar vliegen relatief snel. *Broadwings* versnellen en vliegen relatief langzaam.²⁰ Snelle versnellers (en vliegers) kunnen in een grote ruimte meer snelheid krijgen, waardoor het risico op verwondingen toeneemt.²¹

De Stichting komt op basis van het voorgaande tot de volgende minimumafmetingen voor een voliere waarin **één vogel** is gehuisvest:

Shortwings	6,25 m2 (lengte 2,5m, breedte 2,5m, hoogte 2,2m)
Longwings	6,25 m2 (lengte 2,5m, breedte 2,5m, hoogte 2,2m)
Broadwings	6,25 m2 (lengte 2,5m, breedte 2,5m, hoogte 2,2m)
Broadwings (Steenarend)	10 m2 (breedte 3m hoogte 3m)

De Stichting komt op basis van het voorgaande tot de volgende minimumafmetingen voor een voliere waarin **een koppel** is gehuisvest:

Shortwings	12 m2 (lengte 4m, breedte 3m, hoogte 2,5 m)
Longwings	12 m2 (lengte 4m, breedte 3m, hoogte 2,5 m)
Broadwings	10,5 m2 (lengte 4m, breedte 2,5m, hoogte 2,5 m)
Broadwings (Steenarend)	24m2 (breedte 3m, hoogte 3m)

De minimum breedtematen hebben als doel te verzekeren dat de breedte van de voliere ruim de spanwijdte van de vogel behelst. Voor als koppel gehuisveste vogels houdt de minimum breedtemaat voorts in dat de vogels gemakkelijk langs elkaar in de voliere kunnen vliegen. Het bestuur van de Stichting maakt bij de bovenstaande schema's, die gebaseerd zijn op de *Mindestanforderungen*,²² de volgende kanttekening.

¹⁸ Bednarek, p. 3, met verdere verwijzingen.

¹⁹ Hinweise, p. 5.

²⁰ Mindestanforderungen 1995, p. 4.

²¹ Hinweise, p. 8.

²² Opgemerkt zij dat voor de broadwings is aangesloten bij de roodstaartbuizerd (*Buteo jamaicensis*), nu de Mindestanforderungen voor de woestijnbuizerd geen voorschriften bevatten.

Een voliere van 6x2x2,5 meter voor één havik, voldoet aan de *Mindestanforderungen*. Toch adviseert De Stichting om bij voorkeur de voliere bijvoorbeeld 2,5x2,5x2,2 meter te maken. Dit omdat een voliere van 6x2x2,5 een soort tunnel is. Het gevolg daarvan is dat een *shortwing* een hogere snelheid kan behalen in een voliere van 6x2x2,5 meter dan in een voliere van 2,5x2,5x2,2 meter. Het risico op beschadigingen is dan mogelijk groter. Bij een gesloten voliere doet dit probleem zich minder snel voor.²³ Het bestuur van De Stichting citeert ook Lierz e.a.: "*Kleinere Volieren, Sichtschutz an den Volierenseiten und eine bessere Innenstrukturierung helfen Schäden zu vermeiden.*"²⁴ Het is ook om deze reden dat het bestuur van De Stichting kleinere minimummaten aanhoudt dan de *Mindestanforderungen*. Zie ook de tekst onder 4.4 hierboven.

4.5. Inrichting

Bij de inrichting van de voliere moet op het volgende acht worden geslagen:

- Vliegactiviteiten mogen niet door voorwerpen gehinderd worden;
- Zitgelegenheden dienen aanwezig te zijn en zo geplaatst te worden dat excrementen niet in een (eventueel aanwezige) watervoorziening kunnen belanden;
- Als de voliere niet gesloten is moet de vogel zich aan het zicht kunnen onttrekken.

Het bovenstaande brengt bijvoorbeeld met zich mee dat zitaangelegenheden aan de rand van de voliere aangebracht dienen te worden. Zo wordt de vlucht niet belemmerd.

4.6. Het houden van jachtvogels op valkerijtechnische wijze

Met het houden van jachtvogels op valkerijtechnische wijze wordt bedoeld het aanbinden van de jachtvogel. De jachtvogel is dan aangebonden aan een blok, sprenkel of hoogrek. De *Mindestanforderungen* bepalen in de eerste plaats dat uitsluitend houders van een valkeniersakte een vogel op valkerijtechnische wijze mogen houden. De Stichting schaaft zich achter dit standpunt. Personen die een valkeniersakte hebben, beschikken over de kennis die nodig is om vogels op valkerijtechnische wijze te houden.²⁵ Een voorwaarde voor de verkrijging van een valkeniersakte is dat de aspirant-valkenier twee jaar stage loopt bij een erkende mentor. Daarnaast bevat het opleidingstraject een theoretische component. De aspirant-valkenier leert zodoende zowel de theorie achter het valkerijtechnisch houden van jachtvogels als de uitvoering daarvan (inclusief het maken van de benodigde materialen).

Ten aanzien van het houden van een vogel op het hoogrek schrijven de *Mindestanforderungen* voor dat dit uitsluitend is toegestaan in (i) de eerste periode van de training van de vogel, en (ii) buiten die periode uitsluitend voor korte duur (enkele uren). De reden is dat op het hoogrek de bewegingsvrijheid van de vogel ernstig is ingeperkt.²⁶

²³ Zie ook Lierz e.a., p. 315.

²⁴ Lierz e.a., p. 315.

²⁵ Er zijn vanuit de media casus bekend van roofvogelhouders zonder valkeniersakte die roofvogels op valkerijtechnische wijze houden. Door gebrek aan kennis en kunde leidt dit tot misstanden. Navraag bij het ministerie leert dat misstanden (nagenoeg) niet bij houders van een valkeniersakte worden aangetroffen. Dit bevestigt naar de mening van De Stichting dat de opleiding ter verkrijging van een valkeniersakte een grote waarborg is voor wat betreft deskundigheid ten aanzien van het (op valkerijtechnische wijze) houden van roofvogels.

²⁶ *Mindestanforderungen* 1995, p. 7.

De Stichting kan zich hier ten dele in vinden, maar merkt op dat er in de loop der jaren andere, vergelijkbare methoden ontwikkeld zijn die de vogel minder in zijn bewegingsvrijheid beperken en het risico op schade aanmerkelijk verkleinen. Nader onderzoek lijkt op dit punt gewenst.

5. Vragen en opmerkingen

Vragen en opmerkingen aangaande het advies van de Stichting kunt u richten aan info@stichtingvalkerijnederland.nl.

Bronnen

Artikelen

Bednarek

W. Bednarek, 'Falknerische Greifvogelhaltung aus etho-ökologischer sicht', te raadplegen via: https://d-f-o.de/tl_files/downloads/Falknerische-Greifvogelhaltung.pdf.

Hartmann

S. Hartmann, 'Anforderungen an die Greifvogelhaltung, die unterschiedlichen Haltungsverfahren', te raadplegen via: https://falknerbund.com/images/stories/berichte_ab_01012011/vet_med_tagung_2011/hartmann.pdf.

Lierz

M. Lierz e.a., 'Empfehlungen für die tierärztliche Bestandsbetreuung und die Beurteilung von Greifvogelhaltungen', *Tierärztliche Praxis Kleintiere* 2010/5, p. 313 – 324.

Richter e.a.

T. Richter e.a., 'Wildtiere in Menschenhand: Überlegungen zum moralisch-rechtlichen und biologischen Status von Wildtieren', *Deutsches Tierärzteblatt* 2012/11, p. 1550 – 1553, te raadplegen via: <https://iaf.org/download/GermanAnimalWelfare.pdf>.

Richter (i)

T. Richter, 'Biologische insbesondere ethologische Grundlagen der Haltung und des Trainings von Greifvögeln', te raadplegen via: https://falknerbund.com/images/stories/berichte_ab_01012011/vet_med_tagung_2011/richter.pdf.

Richter (ii)

T. Richter, 'Überlegungen zur Tierschutzrelevanz der Beizjagd', te raadplegen via: https://d-f-o.de/tl_files/downloads/Ueberlegungen_zur_Tierschutzrelevanz.pdf.

Tschanz e.a.

B. Tschanz e.a., 'Bedarfsdeckung und Schadensvermeidungs', Deutsche Veterinärmedizinische Gesellschaft, Fachgruppe Verhaltensforschung, Gießen 1987.

Overige documenten

Mindestanforderungen

Sachverständigengruppe Gutachten über die tierschutzgerechte Haltung von Vögeln, *Mindestanforderungen an die Haltung von Greifvögeln und Eulen*, 1995, te raadplegen via: https://www.bmel.de/SharedDocs/Downloads/Tier/Tierschutz/GutachtenLeitlinien/HaltungGreifvogel.pdf?__blob=publicationFile.

Hinweise

Tierärztliche Vereinigung für Tierschutz e. V., *Hinweise für die Überwachung von Greifvogelhaltung*, Merkblatt nr. 107, te raadplegen via: https://www.tierschutz-tvt.de/index.php?id=50&no_cache=1&download=TVT-MB_107_Greifvogelhaltung_2006.pdf&did=144.

Alejandro van Lent

Secretariaat, Stichting valkerij Nederland

info@stichtingvalkerijnederland.nl
www.stichtingvalkerijnederland.nl

Bijlage 2: Maten document voor roofvogels en uilen.

Onderstaande maten zijn voor jachtvogels die door valkeniers worden gehouden ten behoeve van jacht, beheer en schadebestrijding en/of fok van vogels voor jacht en/of beheer en schadebestrijding:

Code:	Langdurig aangebonden	Oppervlakte koppel (buiten vliegseizoen)	Oppervlakte enkel dier (buiten vliegseizoen)	Breedte:	Hoogte:
J1	Toegestaan	10.5 m ²	6,25 m ²	2,5 m	2,5 m
J2	Toegestaan	12 m ²	6,25 m ²	3 m	2.5
J3	toegestaan	24 m ²	10 m ²	3m	3 m

Onderstaande maten zijn voor roofvogels en uilen die permanent in een volière worden gehouden:

De classificering en daaraan verbonden maten voor koppels volièrevogels zijn vastgesteld door de vereniging Belangenbehartiging Europese Cultuurvogel.

*Tabel 1: Codes aangaande vogels en hun maten volière vogels**

Code:	Oppervlakte koppel	Oppervlakte enkel dier	Breedte:	Hoogte:
C1	3m ²	2 m ²	1m	2m
C2	7m ²	5m ²	2m	2m
C3	10m ²	7,5m ²	2m	2,5m
C4	18m ²	12m ²	2m	2,5m
C5	24m ²	18m ²	3m	2,5m
C6	34m ²	24m ²	3m	3m

* Wanneer roofvogels en uilen in groepen worden gehuisvest moet de oppervlakte van het verblijf met 50% van de maat van een individueel dier worden vergroot.

Zoals reeds aangegeven is er fysiologisch gezien een behoorlijk verschil in activiteit tussen de verschillende soorten roofvogels en uilen. Met de activiteit van volièrevogels wordt rekening houden bij de in de tabel opgenomen maten. Het betreft hier het uitgangspunt van een langwerpige volière. Een andere benaderingswijze is te voorzien in een vierkante of meerhoekige of ronde volière waarbij een vogel een volledige rondvlucht kan maken.

Onderstaande maten gelden voor verblijven van vliegvogels die tenminste 3x per week worden gevlogen m.u.v. broedseizoen en tijdens de muilt:

*Tabel 2: Codes aangaande vogels en hun maten vliegvogels**

Code:	Oppervlakte:	Breedte:	Hoogte:
V1	1m ²	1m	1,5m
V2	1m ²	1m	2m
V3	3m ²	1,50m	2m
V4	4m ²	2m	2m
V5	5m ²	2,50m	2m
V6	10m ²	3m	3m

* Voor ieder extra dier moet de oppervlakte van het verblijf met 50% worden vergroot.

Voorschriften vogels in vrije vlucht:

Een eis voor het mogen houden op deze maat is: minimaal 3 keer in de week tot elke dag vliegen met de vogel. Dit moet aantoonbaar zijn in een logboek. In dit logboek moeten de volgende dingen zijn omschreven: Soort vogel, Identificatie vogel(ring), gewicht vogel, en of hij die dag gevlogen heeft.

Om te controleren of een aangebonden vogel vrije vlucht krijgt, kan de eigenaar gevraagd worden om de vogel vrij te laten, waarbij de vogel vlot door de verzorger op de hand moet kunnen worden genomen. Daarbij kan ook het aantonen van een logboek worden gehandhaafd. Logboek kan bevatten: Naam, soortnaam, ringnummer, dagen, gewicht, gezondheidsafwijkingen en daglog (vrij gevlogen of niet), voortgang. Wanneer de eigenaar al heeft aangegeven dat de vogel heeft gevlogen en gegeten dient er gevraagd te worden een andere dag terug te komen op kort termijn. Een roofvogel of uil welke al heeft gegeten zal niet vliegen

De vogels mogen in hun vliegverblijf verblijven zolang de vogels worden gevlogen. Er geldt een periode van Rui en kweek en gezondheidsredenen waarin de vogel mag stilzitten en niet hoeven gevlogen, dit zij te maken hebben met muiten / ziekte.

Wanneer een valk regelmatig wordt gevlogen en in het verblijf dermate wild gedrag vertoont dat het dier zichzelf (dreigt) te beschadigen, kan het in een kleiner verblijf worden geplaatst of worden aangebonden aan rails.

Tabel 3: Acciptridae Europees:

Acciptridae (Europees):	Code volière koppels:	Spanwijdte(m):	Code volière Vliegvogels:
Visarend:	C4	1,70	V4
Lammergier:	C6	2,80	V6
Vale gier:	C6	2,80	V6
Monniksgier:	C6	2,90	V6
Aasgier:	C4	1,70	V4
Oorgier:	C6	2,80	V6
Zeearend:	C6	2,50	V6
Steenarend:	C6	2,20	V6
Keizerarend:	C6	2,00	V6
Spaanse keizerarend:	C6	2,00	V6
Schreeuwarend:	C4	1,65	V4
Bastaardarend:	C4	1,80	V4
Steppearend:	C5	1,90	V5
Slangenarend:	C4	1,75	V4
Dwergarend:	C3	1,35	V3
Havikarend:	C4	1,65	V4
Rode wouw:	C4	1,60	V4
Zwarte Wouw:	C4	1,55	V4
Grijze wouw:	C3	0,85	V3
Bruine kiekendief:	C4	1,15	V4
Blauwe kiekendief:	C4	1,15	V4
Grauwe kiekendief:	C4	1,10	V4
Steppekiekendief:	C4	1,15	V4
Ruigpootbuizerd:	C4	1,45	V4
Buizerd:	C4	1,35	V4
Arendbuizerd:	C4	1,55	V4
Wespendief:	C4	1,35	V4
Sperwer:	C3	0,75	V3
Balkansperwer:	C3	0,80	V3

Tabel 4: Acciptridae Niet Europees

Acciptridae (Niet Europees):	Code voliere koppels:	spanwijdte(m):	Code voliere vliegvogels:
Brahmaanse wouw:	C4	1,15	V4
Amerikaanse Zeearend:	C6	2,50	V6
Witbuikzeearend:	C6	2,40	V6
Witbandzeearend:	C5	2,05	V5
Stellers zeearend:	C6	2,50	V6
Ruppelsgier:	C6	2,55	V6
Savannearend:	C5	1,80	V5
Roodstaartbuizerd*:	C4	1,60	V4
Harris Hawk*:	C4	1,60	V4
Jakhalsbuizerd:	C4	1,65	V4

Koningsbuizerd:	C4	1,65	V4
Chili arend:	C5	1,80	V5
Kapgier:	C4	1,35	V4
Palmgier:	C5	1,75	V5
Andescondor:	C6	2,75	V6
Kalkoengier:	C4	1,80	V4
Zwarte gier:	C4	1,40	V4
Bateleur:	C6	1,90	V6
Verraux Arend:	C6	2,20	V6
Koningsgier:	C6	2,40	V6

* vanwege de hoge snelheid die deze vogels kunnen bereiken kunnen zij in bepaalde gevallen in C3 ingedeeld in afwijking van andere systemen, om te voorkomen dat ze zich kapot vliegen

Tabel 5: Falconidae Europees

Falconidae (Europees):	Code volière koppels:	spanwijdte(m):	Code volière vliegvoegels:
Torenvalk:	C2	0,80	V2
Kleine torenvalk:	C2	0,70	V2
Boomvalk:	C3	0,80	V3
Slechtvalk:	C4	1,10	J1
Smelleken:	C3	0,60	V3
Roodpootvalk:	C2	0,75	V2
Eleonora's valk:	C3	1,00	V3
Giervalk:	C4	1,35	J1
Sakervalk:	C4	1,25	J1
Lannervalk:	C4	1,10	V4
Kuifcaracara:	C4	1,60	V4

Tabel 6: Falconidae Niet Europees

Falconidae (Niet Europees):	Code volière koppels:	spanwijdte(m):	Code volière vliegvoegels:
Amerikaanse Torenvalk:	C2	0,60	V2
Prairie valk:	C4	1,00	V4
Aplamado valk:	C4	0,90	V4
Pygmee valk:	C2	0,50	V2

Tabel 7: Strigidae Europees

Strigidae (Europees):	Code volière koppels:	spanwijdte(m):	Code volière vliegvoegels:
Bosuil	C3	0,95	V3
Laplanduil	C5	1,40	V5
Oeraluil	C4	1,30	V4
Europese oehoe	C5	1,85	V5
Siberische oehoe	C5	1,85	V5
Ruigpootuil	C2	0,60	V2
Ransuil	C3	0,95	V3
Velduil	C3	1,00	V3
Steenuil	C2	0,55	V2

Dwergooruil	C1	0,50	V1
Sneeuwuil	C5	1,60	V5
Sperweruil	C4	0,85	V4
Dwerguil	C1	0,35	V1
Kerkuil	C2	0,70	V2

Tabel 8: Strigidae Niet Europees

Strigidae (Niet Europees):	Code volière koppels:	spanwijdte(m):	Code volière vliegvoegels:
Canadese oehoe:	C4	1,50	V4
Turkmeense oehoe:	C5	1,85	V5
Kaapse oehoe:	C4	1,45	V4
Afrikaanse oehoe:	C3	1,10	V3
Konijnuil:	C2	0,45	V2
Indische dwergooruil:	C2	0,50	V2
Tropische schreeuwuil:	C2	0,50	V2
Westerse schreeuwuil:	C2	0,55	V2
Brasiliaanse dwerguil:	C1	0,35	V1
Witwangdwergooruil:	C2	0,65	V2
Roodpootbosuil:	C3	0,60	V3
Boeboekuil:	C2	0,50	V2
Bonte bosuil:	C3	0,65	V3
Bengaalse oehoe:	C4	1,30	V4
Bruine bosuil:	C4	1,20	V4
Briluil:	C4	1,00	V4
Melkoehoe:	C5	1,90	V5
Gestreepte ransuil:	C3	0,95	V3
Pareluil:	C1	0,40	V1
Bruine uil:	C2	0,60	V2
Amerikaanse oehoe:	C4	1,40	V4

Bijlage 3: Temperatuurvoorschriften voor roofvogels (20)

Tabel 8: Temperatuurvoorschriften voor roofvogels en uilen

Cat.	Temperatuurvoorschrift:		
I	Volledig winterhard, alleen bescherming tegen regen en wind zijn nodig.		
II	Kan tegen zeer sterke vorst, een onverwarmde schuilplek of nestblok is voldoende.		
III	Niet volledig vorstongevoelig, een vorst- en tochtvrije binnenruimte is nodig.		
IV	Vorstgevoelig, verwarmde binnenruimte met temperatuur boven +10°C is nodig.		
Familie / geslacht:	Soort (wetenschappelijke naam):	NL naam:	Cat. I – IV:
Cathartidae	Cathartes atratus	Zwarte Gier	III
	Cathartes aura	Kalkoengier	IV
	Sarcoramphus papa	Koningsgier	IV
	Vultur gryphus	Andescondor	I
Pandionidae	Pandion haliaetus	Visarend	II
Sagittariidae	Sagittarius serpentarius	Secretarisvogel	III
Elanus	Elanus caeruleus	Grijze wouw	IV
Milvus	Milvus milvus	Zwarte wouw	I-II
	Milvus milvus	Rode wouw	I
	Haliastur indus	Brahmaanse wouw	IV
Ichthyophaga	Ichthyophaga Ichthyaetus	Grote rivierarend	IV
Haliaeetus	Haliaeetus albicilla	Zeearend	I
	Haliaeetus leucocephalus	Amerikaanse Zeearend	I
	Haliaeetus leucogaster	Witbuikzeearend	III
	Haliaeetus leucoryphus	Witbandzeearend	I
	Haliaeetus pelagicus	Stellers zeearend	I
	Haliaeetus vocifer	Afrikaanse zeearend	III
Gypaetus	Gypaetus barbatus	Lammergier	I
Aegypius	Aegypius monachus	Monniksgier	I
Gypohierax	Gypohierax angolensis	Palmgier	IV
Neophron	Neophron percnopterus	Aasgier	I-II
Necrosyrtes	Necrosyrtes monachus	Kapgier	II
Sarcogyps	Sarcogyps calvus	Indische oorgier	IV
Torgos	Torgos tracheliotus	Oorgier	II
Trionocephs	Trionocephs occipitalis	Witkopgier	II
Gyps	Gyps fulvus	Vale gier	I
	Gyps himalayensis	Sneeuwgier	I
	Gyps rueppellii	Rüppels gier	II
Pseugogyps	Pseudogyps bengalensis	Bengaalse gier	III
	Pseugogyps africanus	Witruiggier	II
Circaetus	Circaetus cinereus	Bruine slangenarend	IV
	Circaetus gallicus	Slangenarend	IV
Terathopius	Terathopius ecaudatus	Bateleer	III
Spilornis	Spilornis cheela	Indische slangenarend	IV
Circus	Circus aeruginosus	Bruine slangenarend	IV

	Circus cyaneus	Blauwe kiekendief	I
Melierax	Melierax canorus	Zanghavig	IV
Accipiter	Accipiter gentilis	Havik	I
	Accipiter nisus	Sperwer	I
Geranoaetus	Geranoaetus melanoleucus	Grijze arendbuizerd	II
Buteo	Buteo buteo	Buizerd	I
	Harris Hawk	Harris hawk	1
	Buteo jamaicensis	Roodstaartbuizerd	I-II
	Buteo lagopus	Ruigpootbuizerd	I
	Buteo polyosoma	Roodrugbuizerd	II
	Buteo rufinus	Arendbuizerd	I
Pernis	Pernis apivorus	Wespendief	III
Harpia	Harpia harpyja	Harpij	III
Pithecophaga	Pithecophaga jefferyi	Apenarend	IV
Stephanoaetus	Stephanoaetus coronatus	Kroonarend	III
Lophaetus	Lophaetus occipitalis	Afrikaanse zwarte kuifarend	III
Hieraaetus	Hieraaetus fasciatus	Havikarend	I-II
Aquila	Aquila clanga	Bastaardarend	II
	Aquila chrysaetos	Steenarend	I
	Aquila heliacea	Keizerarend	I
	Aquila pomarina	Schreeuwarend	II
	Aquila rapax	Savannearend	I-II
	Aquila verreauxii	Zwarte arend	III
Phalcoboenus	Phalcoboenus australis	Falklandcaracara	I
	Phalcoboenus megalopterus	Andescaracara	II
Polemaetus	Polemaetus bellicosus	Vechtarend	III
Polyborus	Polyborus plancus	Kuifcaracara	II
Microhierax	Microhierax caerulescens	Indische dwergvalk	>15oC
Falco	Falco biarmicus	Lannervalk	I-II
	Falco cherrug	Sakervalk	I-II
	Falco columbarius	Smelleken	I
	Falco eleonora	Eleonora's valk	II
	Falco jugger	Indische lannervalk	II
	Falco mexicanus	Prairievalk	I
	Falco peregrinus	Slechtvalk	I
	Falco rusticolus	Giervalk	I
	Falco sparverius	Amerikaanse torenvalk	I-II
	Falco subbuteo	Boomvalk	III
	Falco tinnunculus	Torenvalk	I
	Falco vespertinus	Roodpootvalk	III
Tyto	Tyto alba	Kerkuil	I-II
	Tyto capensis	Kaapse grasuil	IV
Phodilus	Phodilus badius	Bruine uil	IV
Asio	Asio capensis	Afrikaanse velduil	III
	Asio flammeus	Velduil	I
	Asio otus	Ransuil	I

Aegolius	Aegolius acadicus	Zaaguil	I
	Aegolius funereus	Ruigpootuil	I
Athene	Athene brama	Brahmaanse steenuil	IV
	Athene noctua	Steenuil	I
	Athene cunicularia	Holenuil	II
Bubo	Bubo africanus	Afrikaanse oehoe	II
	Bubo. Bubo ssp.	Oehoe	I
	Bubo capensis	Kaapse oehoe	II-III
	Bubo lacteus	Verreaux' oehoe	III
	Bubo virginianus	Amerikaanse oehoe	I-II
Glaucidium	Glaucidium brasilianum	Brazeliaanse dwerguil	IV
	Glaucidium passerinum	Dwerguil	I
	Glaucidium perlatum	Geparelde dwerguil	III-IV
Nyctea	Nyctea scandiaca	Sneeuwuil	I
Otus	Otus scops	Dwergooruil	III
Strix	Strix aluco	Bosuil	I
	Strix nebulosa	Laplanduil	I
	Pulsatrix perspicillata	Briluil	III
	Strix uralensis	Oeraluil	I
Surnia	Surnia ulula	Sperweruil	I

Bijlage 4: Sprenkelverklaring

Ik heb van u de vraag ontvangen om als deskundige op het gebied van diergedrag en dierenwelzijn met betrekking tot roofvogels een verklaring op te stellen met betrekking tot het gebruik van langveters en sprenkels. Allereerst zal ik het begrip dierenwelzijn nader definiëren en vervolgens vanuit dit frame het huisvesten van roofvogels daar waar het vastbinden aan een zitstok betreft en de hieruit voortvloeiende consequenties voor dierenwelzijn, bespreken.

Achtergrond

Sommige roofvogels worden in hun natuurlijke bewegingen ernstig belemmerd doordat zij vastgebonden zitten aan een zitstok via zogenaamde sprenkels. Dit vastgebonden zitten kan voorkomen in de gehouden thuissituatie en tijdens het geven van demonstraties. Om er zorg voor te dragen dat voldaan wordt aan de in het Besluit houders van dieren opgenomen eis dat de bewegingsvrijheid van de vogel niet op zodanige wijze wordt beperkt dat het dier daardoor onnodig lijden of letsel wordt toegebracht, wordt hieronder beschreven aan welke randvoorwaarden de zitstok en de sprenkels minimaal moeten voldoen om aan deze eis tegemoet te kunnen komen. Het zou mijn inziens alleen toegepast moeten en kunnen worden door personen die hiervoor een gedegen en door het ministerie erkend examen hebben afgelegd, het zogenoemde valkeniersexamen. Deze personen hebben een twee jarige opleiding genoten, met een theorie als wel een praktijkexamen. Na het positief afsluiten van de stage en het behalen van de beide examens komen zij in het bezit van een door het ministerie afgegeven valkeniersakte. Deze personen kunnen middels deze akte aantonen over de vereiste kennis en vaardigheden te beschikken. Een kennis en vaardigheid die ver uitstijgt boven de kennis en vaardigheid noodzakelijk voor het houden van bijvoorbeeld een zangvogel of een duif. Zij hebben geleerd hoe om te gaan met deze vogels en op welke wijze stress situaties kunnen worden vermeden. Ook beschikken zij over kennis over het gebruik van de juiste hulpmiddelen waaronder het gebruik van sprenkels en zitstokken. Zij hebben geleerd om de juiste professionele materialen te gebruiken, waardoor beschadigingen aan hun vogels kunnen worden voorkomen. Daarnaast komen ook andere essentiële welzijns- en gezondheidsaspecten aan bod zoals huisvesting, voeding, gezondheid en soortspecifiek fysiologisch en ethologisch gedrag. Samenvattend kan de ondergetekende concluderen dat alleen erkende valkeniers gebruik mogen maken van langveters en sprenkels vanwege de aantoonbare aanwezige en wettelijk vereiste kennis en vaardigheden. Dit laat onverlet dat ook houders met een valkeniersdiploma zich moeten houden aan de in deze verklaring vermelde randvoorwaarden.

Dierenwelzijn

Dierenwelzijn is een veelomvattend begrip dat zowel het fysieke als het geestelijke welzijn van een dier omvat. De Raad voor Dierenaangelegenheden hanteert het begrip als volgt: Dierenwelzijn is het resultaat van het dynamische samenspel tussen een dier en zijn omgeving. Daarin is de welzijnsstatus van dat dier gerelateerd aan de mate waarin hij zich kan aanpassen aan de uitdagingen die de heersende omgevingsomstandigheden bieden en de vrijheid die hij heeft om normale, soortspecifieke gedragspatronen te vertonen, teneinde een staat te bereiken die hij als positief ervaart.

De kennis over welzijn kan worden ontleend aan fysieke parameters, maar ook aan het gedrag. Reeds in 1965 zijn door de Brambell Committee (EU), de vijf vrijheden genoemd als algemene richtlijnen om in de praktijk meer eenduidig het welzijn van dieren te kunnen nastreven. Zij worden tot de dag van vandaag algemeen gehanteerd en geïnterpreteerd conform de beschikbare en voortschrijdende wetenschappelijk kennis en zijn op advies van de Europese commissie verwerkt in het Welfare Quality project® (2009), en recentelijk ingebed in de Wet Dieren. Ik noem u deze vrijheden hieronder, met daarbij een korte, en overigens niet volledige interpretatie over hoe het welzijn in de praktijk kan worden nagestreefd dan wel geoptimaliseerd:

(1) Vrij zijn van dorst, honger en ondervoeding.

(door de beschikbaarheid van vers water en voer kan een optimale gezondheid en energiehuishouding worden gegarandeerd).

(2) Vrij zijn van fysiek en fysiologisch ongerief.

(door een geschikte en veilige huisvesting te bieden, inclusief een comfortabele rust- en schuilplaats).

(3) Vrij zijn van pijn, verwondingen en ziektes.

(door deze te voorkomen en wanneer deze toch optreden, door ze snel en adequaat te diagnosticeren en te behandelen).

(4) Vrij zijn om het normale gedrag te kunnen uitvoeren.

(door voldoende bewegingsvrijheid te geven, in een daartoe geschikte [stal]ruimte, het aanbieden van een prikkelrijke omgeving, die uitnodigt tot het vertonen van normaal soortgeen gedrag, en door sociale huisvesting met soortgenoten. NB. in ieder geval bij sociale dieren).

(5) Vrij zijn van angst en chronische stress.

(door huisvesting en management te hanteren die angst en stress zullen voorkomen; door een goede socialisatie om angst voor mensen, andere dieren en stimuli in de toekomst te voorkomen).

Normaal gebruik van de sprenkels en langveters en de beperkingen

Zowel de individuele vogel als de soort moet geschikt zijn om vastgebonden te zijn waarbij het vastbinden onder optimale condities moet gebeuren op een voor de soort en individu geschikte zitstok of zitblok. Het dier moet zonder problemen rustig kunnen zitten en zichzelf zonder extra arbeid op dezelfde plaats zittend kunnen houden. De lijn waarmee de vogels aangebonden worden moet vrij beweegbaar zijn en mag nergens vast kunnen komen te zitten waardoor een vogel vast kan komen te zitten.

Sprenkels

Bij de grotere roofvogels en uilen, zoals de oehoe, moet men op bedacht zijn dat deze vogels zeer gevoelig zijn voor pododermatitis (bumblefoot). Dit is een infectie aan de onderkant van de poot. Bij pododermatitis kunnen zich ernstige pootproblemen /voetzoolproblemen ontwikkelen. De aandoening is zeer berucht in de valkerij maar ook bij roofvogels/uilen in dierentuinen. Foutieve zitgelegenheid (te eenzijdig aanbod aan zitstokken, vooral perfect gladde zitstok) zijn de voornaamste boosdoeners. Zowel de zitstok als het zitblok moet een geschikt oppervlakte hebben om pododermatitis te voorkomen, bijvoorbeeld astroturf als bekleding op de zitstokken. Verder heeft een pododermatitis ook te maken met een juiste huisvesting.

De oppervlakte mag niet te hard zijn, niet te vlak en te ongestructureerd, moet vrij zijn van scherpe randen, uitstekende nagels, schroeven en andere oorzaken die beschadigingen tot gevolg kunnen hebben. Het oppervlakte moet ook regelmatig veranderd worden. Er moeten verschillende soorten zitplaatsen worden aangeboden, zoals grote stenen op de grond en takken en stokken hoog in het verblijf. Hierdoor kan het dier zijn klauwen gezond houden. Essentieel daarbij is dat er bij de grotere vogels wordt voorkomen dat deze vogels overgewicht krijgen.

Langveters

Sommige roofvogelsoorten kunnen vastgebonden worden aan specifieke voor de soort geschikte zitstokken tijdens training of tijdens een demonstratie of evenement. Hiertoe behoren de havik, valk en arend vanwege hun natuurlijk gedrag om als zij niet jagen of zichzelf willen laten gelden, stil te zitten. Het dier moet zonder problemen rustig kunnen zitten en zichzelf zonder extra arbeid op dezelfde plaats zittend kunnen houden. De lijn waarmee de vogels aangebonden worden moet vrij beweegbaar zijn en mag nergens vast kunnen komen te zitten waardoor een vogel vast kan komen te zitten. Zowel de individuele vogel als de soort moet geschikt zijn om vastgebonden te zijn waarbij het vastbinden onder optimale condities moet gebeuren op een voor de soort en individu geschikte zitstok (havik) of zitblok (Valk). De uitrusting die gebruikt wordt voor het vastbinden moet zowel geschikt zijn voor de individuele vogel als qua materiaal. Het vastbinden mag de vogel op geen enkele manier beschadigen.

Beperkingen

Elk optreden gaat per definitie gepaard met veel stress voor het dier. Indien dit dier ook nog eens (noodgedwongen) ergens aangebonden zit zal dit extra stress met zich mee brengen. Indien dit optreden beperkt blijft tot het demonstreren van het natuurlijk gedrag van het dier wordt het dier geen onnodig lijden of letsel toegebracht. Het kortstondig vastgebonden zitten van die vogels die even niet deelnemen aan de demonstraties is om die reden dan ook acceptabel waarbij er wel een maximum verbonden moet zijn van 2 uur voor de aanbindperiode. Om er zorg voor te dragen dat er tijdens de aanbindperiode de dieren geen onnodig lijden of letsel wordt toegebracht moet elk direct of indirect contact met mens of dier worden vermeden en moeten zij uit het zicht worden geplaatst. Uiteraard geldt dit ook voor die situaties waar het dier in een andere situatie noodgedwongen moet worden aangebonden. Elk ander soort optreden waarbij het doel is om de dieren niet hun natuurlijke (vlieg)bewegingen te laten demonstreren en waarbij het dier continu vastgebonden zit (op een spreuk of anderszins) en slechts dient als zittend object ter vermaak van het publiek dient niet toegestaan te worden. Het dier wordt hierdoor namelijk ernstig in zijn natuurlijke bewegingen belemmerd en onnodig lijden of letsel toegebracht. Hierdoor wordt niet voldaan aan het gestelde in het Besluit houders van dieren. Een gebrek aan ruimte in de thuissituatie mag nooit de reden zijn om een vogel vastgebonden te houden.

Huisvesting vastgebonden vogel

Minimaal één kant van de plaats waar het dier zit, moet bestaan uit een solide wand of vegetatie om een veilige achtergrond voor de vogel te bewerkstelligen. Omdat vastgebonden vogels meer in contact komen met de grond in hun omgeving als de niet vastgebonden vogels, moet het substraat droog, zacht, gemakkelijk te reinigen en niet te stoffig te zijn. Het te gebruiken substraat moet minimaal 4 cm diep zijn, mag in warm weer niet teveel opwarmen en veren beschadigen.

(Vastgebonden) vogels mogen geen andere vogels zien die te eten krijgen of die getraind worden omdat dan de kans groot is dat het dier steeds richting het eten wil gaan. Verder moet rekening gehouden worden dat (vastgebonden) vogels vanuit de lucht, gezien kunnen worden als prooidieren. Dit houdt dus in de praktijk in dat gehouden prooivogelsoorten gescheiden moeten worden gehouden van roofvogelsoorten waarbij moet worden voorkomen dat de roofvogel noch de prooivogel elkaars aanwezigheid op enigerlei wijze direct of indirect kan waarnemen.

Uilen hebben zachte en zeer kwetsbare veren. Vastbinden veroorzaakt afbreken van de vleugel en staartpennen die van essentieel belang zijn om te vliegen. Het aanbinden van uilen is daarbij ook onnodig omdat deze soort prima aan te leren is om te vliegen naar de volière of transportbox.

Doordat het niet noodzakelijk is, is het wel aanbinden van uilen een onnodige beperking van de bewegingsvrijheid van het dier dat op een zodanige wijze wordt beperkt dat het daardoor onnodig lijden of letsel wordt toegebracht.

Bijlage 5: artikelen uit de Wet dieren en het Besluit houders van dieren

Wet dieren

Artikel 2.1 Dierenmishandeling

1. Het is verboden om zonder redelijk doel of met overschrijding van hetgeen ter bereiking van zodanig doel toelaatbaar is, bij een dier pijn of letsel te veroorzaken dan wel de gezondheid of het welzijn van het dier te benadelen.

Artikel 2.2 Houden van dieren

1. Het is houders van dieren verboden aan deze dieren de nodige verzorging te onthouden.

Besluit houders van dieren

§2 Algemene huisvestings- en verzorgingsnomen

Artikel 1.6 Houden van dieren

1. De bewegingsvrijheid van een dier wordt niet op zodanige wijze beperkt dat het dier daardoor onnodig lijden of letsel wordt toegebracht.
2. Een dier wordt voldoende ruimte gelaten voor zijn fysiologische en ethologische behoeften.
3. Een dier wordt, indien het niet in een gebouw wordt gehouden, bescherming geboden tegen slechte weersomstandigheden, gezondheidsrisico's en zo nodig roofdieren.
4. De houder van een dier dat in een gebouw of kooi wordt gehouden, draagt er zorg voor dat het dier daaruit niet kan ontsnappen.

Artikel 1.7 Verzorgen van dieren

Degene die een dier houdt draagt er zorg voor dat een dier:

- a. wordt verzorgd door een persoon die beschikt over de voor die verzorging nodige kennis en vaardigheden.
- b. slechts onder de hoede wordt gesteld van een persoon die kennelijk tot de verzorging in staat is;
- c. dat ziek of gewond lijkt onmiddellijk op passende wijze wordt verzorgd;
- d. een toereikende behuizing heeft onder voldoende hygiënische omstandigheden;
- e. een voor dat dier toereikende hoeveelheid gezond en voor de soort en de leeftijd geschikt voer krijgt toegediend op een wijze die past bij het ontwikkelstadium van het dier
- f. toegang heeft tot een toereikende hoeveelheid water van passende kwaliteit of op een andere wijze aan zijn behoefte aan water kan voldoen;
- g. voldoende verse lucht of zuurstof krijgt.

Artikel 1.8 Behuizing

1. Een ruimte waarin een dier wordt gehouden, wordt voldoende verlicht en verduisterd om aan de ethologische en fysiologische behoeften van het dier te voldoen.
2. Behuizingen, waaronder begrepen de vloer, waarin een dier verblijft en inrichtingen voor de beschutting voor een dier zijn op zodanige wijze ontworpen, gebouwd en onderhouden dat bij de dieren geen letsel of pijn wordt veroorzaakt en bevatten geen scherpe randen of uitsteeksels waaraan het dier zich kan verwonden.
3. In de ruimte waarin een dier wordt gehouden, worden geen materialen en, in voorkomend geval, bodemdekking gebruikt die ongeschikt of schadelijk zijn voor het dier.
4. De materialen, bedoeld in het derde lid, kunnen eenvoudig worden gereinigd en ontsmet.

Review: huisvesting en verzorging van roofvogels

De specifieke fysiologische en ethologische behoeften van roofvogels en uilen in relatie tot de omstandigheden waaronder een groot gedeelte van deze dieren thans gehouden worden heeft de noodzaak tot het opstellen van een overzicht met wetenschappelijke inzichten op dit gebied aangetoond. Met dit overzichtsdokument wordt een belangrijke stap voorwaarts gemaakt in het verbeteren van de omstandigheden waaronder deze soorten worden gehouden. Houders weten waar zij aan toe zijn en toezichthouders weten waar een houder aan moet voldoen teneinde de bestaande welzijnsregelgeving te kunnen naleven en het welzijn van de dieren te kunnen waarborgen.

In de navolgende tekst wordt allereerst het begrip dierenwelzijn uiteengezet, vervolgens wordt vanuit dit frame de huisvesting en verzorging van roofvogels en de daaruit voortvloeiende consequenties voor dierenwelzijn besproken. Daar waar in dit document over roofvogels wordt gesproken, worden ook uilen bedoeld. Het natuurlijk gedrag is soortafhankelijk, wat inhoudt dat afhankelijk van de soort gedragingen sterk kunnen verschillen. De cijfers tussen haakjes verwijzen naar de bronnen.

De Wet dieren en het Besluit houders van dieren

De Wet dieren (1) vormt het wettelijk kader voor het houden van dieren en biedt een samenhangend stelsel van regels voor met name het gehouden dier. In de Wet dieren is ingebed dat de intrinsieke waarde van het dier wordt erkend en dat inbreuk op de integriteit van dieren verder dan redelijkerwijs noodzakelijk moet worden voorkomen. Het is in de Wet dieren onder andere vastgelegd dat het verboden is om zonder redelijk doel of met overschrijding van hetgeen ter bereiking van zodanig doel toelaatbaar is, bij een dier pijn of letsel te veroorzaken dan wel de gezondheid of het welzijn van het dier te benadelen (art. 2.1 lid 1). Daarnaast is het houders van dieren verboden om aan deze dieren de nodige verzorging te onthouden (art. 2.2 lid 8). De zorgplicht uit de Wet dieren is verder uitgewerkt in het Besluit houders van dieren (2). Paragraaf 2 van dit besluit maakt duidelijk aan welke algemene huisvestings- en verzorgingsnormen een houder moet voldoen (zie bijlage 3). Het overtreden van deze normen kan leiden tot bestuursrechtelijke en/of strafrechtelijke maatregelen.

Dierenwelzijn

De wet geeft betekenis aan het belang van diergezondheid en dierenwelzijn (3). Dierenwelzijn is een veelomvattend begrip dat zowel het fysieke als het geestelijke welzijn van een dier omvat. De faculteit Diergeneeskunde hanteert de volgende definitie van Ohl & Hellebrekers (4): *een individu verkeert in een staat van welzijn als het in staat is zich actief aan te passen aan zijn levensomstandigheden en daarmee een toestand bereikt die het individu als positief ervaart.*

In 1965 zijn door de *Brambell Committee* (EU) de vijf vrijheden genoemd als algemene richtlijnen om in de praktijk het welzijn van dieren meer eenduidig te kunnen nastreven. Zij worden tot op de dag van vandaag gehanteerd en geïnterpreteerd conform de beschikbare en voortschrijdende wetenschappelijke kennis en zijn op advies van de Europese commissie verwerkt in het Welfare Quality® project (2009). Het niet voldoen aan één of meerdere van de hieronder genoemde vrijheden heeft tot gevolg dat het dier geen positieve staat van welzijn kan bereiken. Het wel voldoen aan alle vrijheden zorgt er daarentegen niet automatisch voor dat het dier wel de gewenste positieve staat kan bereiken. Welzijn gaat verder dan de vrijheden, die gericht zijn op het vermijden van negatieve ervaringen. Om een staat van welzijn te bereiken moeten dieren ook in staat gesteld worden om positieve emoties te ervaren.

Deze vijf vrijheden staan nooit op zichzelf, een belemmering in één vrijheid heeft vrijwel altijd negatieve gevolgen voor de overige vier vrijheden. In dit document worden de meest directe gevolgen van het overtreden van de Wet dieren en/of het Besluit houders van dieren in termen van de vijf vrijheden weergegeven. In de meeste gevallen zal een dier echter ook belemmerd worden in de vrijheden die niet een direct oorzakelijk verband hebben met de overtreding.

De vijf vrijheden van Brambell houden kort gezegd in dat dieren gevrijwaard zijn van:

(1) dorst, honger en ondervoeding;

Door de beschikbaarheid van een toereikende hoeveelheid vers water en een voor dat dier toereikende hoeveelheid gezond en voor de soort en de leeftijd geschikt voer kan een optimale gezondheid en energiehuishouding worden gegarandeerd.

(2) fysiek en fysiologisch ongerief;

Door een geschikte en veilige huisvesting te bieden, die bescherming biedt tegen slechte weersomstandigheden, gezondheidsrisico's en roofdieren, inclusief een comfortabele rust- en schuilplaats, waarbij de bewegingsvrijheid van een dier niet op zodanige wijze wordt beperkt dat het dier daardoor onnodig lijden of letsel wordt toegebracht en waarin het dier kan voldoen aan de fysiologische behoeften.

(3) pijn, verwondingen en ziektes;

Door pijn, verwondingen en ziektes te voorkomen en wanneer deze toch optreden, ze snel en adequaat te diagnosticeren en op passende wijze te behandelen.

(4) angst en chronische stress;

Door huisvesting en management te hanteren die angst en chronische stress zullen voorkomen en waarbij het dier voldoende ruimte wordt gelaten voor de fysiologische en ethologische behoeften; door een goede socialisatie om angst voor mensen, andere dieren en stimuli in de toekomst te voorkomen.

(5) beperking van het natuurlijke gedrag.

Door voldoende bewegingsvrijheid te geven om te kunnen voldoen aan de ethologische behoeften, in een daartoe geschikte ruimte, het aanbieden van een prikkelrijke omgeving, die uitnodigt tot het vertonen van normaal soort-typisch gedrag, en door sociale huisvesting met soortgenoten (NB. in ieder geval bij sociale dieren).

Roofvogels

Onder roofvogels worden de verschillende vogelsoorten verstaan die vooral gewervelde dieren eten. In Nederland zijn de meest gehouden roofvogels de kerkuil (*Tyto alba*), oehoe (*Bubo bubo*), steenuil (*Athene noctua*), slechtvalk (*Falco peregrinus*), giervalk (*Falco rusticolus*) en woestijnbuizerd (*Parabuteo unicinctus*) (5). Roofvogels kenmerken zich door een sterk gebogen snavelpunt en uitzonderlijk sterke poten met vier tenen, waarvan er drie naar voren en één naar achter zijn gericht (6; 7; 8). Er kan hierbij onderscheid gemaakt worden tussen dag- en nachtroofvogels (6; 9):

- Dagroofvogels zijn vogels die tot de orde Falconiformes horen (8; 10), waarbinnen de families:
 - Cathartidae (gieren van de Nieuwe wereld);
 - Accipitridae (o.a. gieren van de Oude wereld, haviken, arenden en buizerds);
 - Pandionidae (visarenden);
 - Falconidae (valken);
 - Sagittariidae (secretarisvogels).

Onder de dagroofvogels bevinden zich zowel vogels die aas eten (de gieren - Carthartidae en sommige Accipitridae) als vogels die op levend wild jagen (de meeste Accipitridae, Pandionidae, Falconidae en Sagittariidae) (6; 9).

- Nachtroofvogels zijn vogels die tot de orde Strigiformes horen, waarbinnen de families:
 - Tytonidae (kerkuilen);
 - Strigidae (echte uilen).

Hoewel niet alle uilen uitgesproken nachtactief zijn en een deel van de uilen overdag of in de schemering actief zijn, jagen deze dieren over het algemeen van nature gedurende de nacht en rusten overdag (6; 8; 9; 11).

Huisvesting en verzorging

De verschillende aspecten die betrekking hebben op de huisvesting en verzorging van roofvogels worden in dit document uitgewerkt aan de hand van de bepalingen zoals gesteld in artikel 1.6 “Houden van dieren”, artikel 1.7 “Verzorgen van dieren” en artikel 1.8 “Behuizing” van het Besluit houders van dieren (2) en de gevolgen die dit heeft voor de vijf vrijheden.

1. Aangebonden huisvesting

Wetgeving en vrijheden

De bewegingsvrijheid van een dier mag niet op zodanige wijze worden beperkt dat het dier daardoor onnodig lijden of letsel wordt toegebracht (art. 1.6 lid 1) en een dier moet voldoende ruimte worden gelaten voor zijn fysiologische en ethologische behoeften (art. 1.6 lid 2). Door een roofvogel (langdurig) aangebonden te huisvesten, kan het dier niet gevrijwaard worden van fysiek en fysiologisch ongerief; pijn, verwondingen en ziektes; angst en chronische stress en van belemmering in het uitvoeren van het natuurlijke gedrag. Daarnaast kan bij onbeschermd aanbinden gevaar ontstaan vanuit de lucht door bijvoorbeeld een havik of slechtvalk en op de grond door een hond of marter (art. 1.6 lid 3). De aangevallen vogel kan zich niet verdedigen of vluchten wanneer deze aangebonden is.

Invulling en achtergrond

Onder aangebonden huisvesting wordt het huisvesten aan een langveter verstaan. Vaak wordt het dier aan een blok of sprenkel vastgemaakt, maar dit kan ook een balkon of een hok zijn. Hiermee wordt de bewegings- en keuzevrijheid van de roofvogel ernstig beperkt (12; 13; 14). Langdurige aangebonden huisvesting kan naast o.a. angst, stress en verwondingen ook resulteren in agressie naar soortgenoten. Met name uilen en gieren worden ernstig beperkt in hun natuurlijke gedrag door aangebonden huisvesting omdat deze vogels van nature veel op de grond lopen en foerageren (14; 15; 16; 17; 18). De havik, valk en arend zitten van nature stil wanneer zij niet jagen of zichzelf willen laten gelden en zullen (in relatie tot uilen en gieren) in mindere mate beperkt worden in hun natuurlijke gedrag door tijdelijke aangebonden huisvesting.

Het aangebonden huisvesten is vanwege de ernstige gevolgen van de vrijheidsinperking dan ook verboden in Oostenrijk¹; ook tijdelijk aanbinden is in dit land niet toegestaan (19). In het Vlaamse advies met betrekking tot het huisvesten van roofvogels door particulieren wordt aangegeven dat een vogel uitsluitend aangebonden mag worden tijdens de africhting en de periode dat hij vrije vlucht krijgt² (20). In de periode dat deze vogels niet worden gevlogen, moeten zij in een volière worden gehuisvest (12; 21; 22). Het is acceptabel om een vogel gedurende enkele uren aan te binden, maar alleen wanneer deze ingezet wordt tijdens een demonstratie van het natuurlijk gedrag. Hierbij moet elk (in)direct contact met mens of dier worden vermeden en moet het dier uit het zicht worden geplaatst (6; 23; 24). Hierbij weegt de welzijnsverbetering van het vrij kunnen vliegen tijdens de demonstratie op tegen de welzijnsaantasting van het kortdurend vastzetten van de vogel. Een vogel mag hierbij niet aan één poot vastgezet worden, maar altijd aan beiden poten, met genoeg ruimte om te kunnen bewegen. Hierdoor wordt de druk evenredig verdeeld en wordt de kans op beschadiging (e.g. uit de kom trekken) beperkt (25).

Buiten het tijdelijk aanbinden tijdens een demonstratie van het natuurlijk gedrag is het (semi-)permanent aangebonden huisvesten van een roofvogel een beperking van de bewegingsvrijheid waarmee onnodig lijden of letsel wordt toegebracht en wordt er onvoldoende ruimte geboden voor de ethologische behoeften van de vogel.

¹ Artikel 11.2.1 onder 1: roofvogels en uilen mogen alleen in volières worden gehouden, permanent aanbinden is verboden.

² Onder deze periode wordt verstaan: het aantal opeenvolgende weken of maanden dat de afgerichte roofvogel op geregelde tijdstippen vrije vluchten krijgt zoals onder andere tijdens het jachtseizoen.

2. Vliegmogelijkheid

Wetgeving en vrijheden

De bewegingsvrijheid van een dier mag niet op zodanige wijze worden beperkt dat het dier daardoor onnodig lijden of letsel wordt toegebracht (art. 1.6 lid 1) en een dier moet voldoende ruimte worden gelaten voor zijn fysiologische en ethologische behoeften (art. 1.6 lid 2). Door een roofvogel niet in de gelegenheid te stellen te vliegen, wordt deze belemmerd in de vrijheid om het natuurlijke gedrag uit te kunnen voeren. Als gevolg van het niet kunnen uitvoeren van dit gedrag zal het dier bovendien niet gevrijwaard kunnen worden van fysiek en fysiologisch ongerief; pijn, verwondingen en ziektes.

Invulling en achtergrond

Om een lichamelijk en geestelijk gezonde toestand te kunnen bereiken en te kunnen handhaven is het noodzakelijk voor roofvogels om hun natuurlijk gedrag te kunnen uitoefenen, waarvan het vliegen een belangrijk deel uitmaakt (12; 21). Vogels moeten daarom in de gelegenheid worden gesteld om onbelemmerd (door) te vliegen zonder gevaar op beschadigingen (19; 26). De aanbevolen frequentie waarin aangebonden vogels vrij gevlogen moeten worden verschilt van dagelijks tot drie keer per week (12; 27). Wanneer roofvogels niet (voldoende) worden gevlogen kan dit negatieve gevolgen hebben voor de gezondheid van de roofvogel en kunnen er problemen optreden in de stofwisseling, met de klauwen en de algemene conditie van de vogel (6; 12). Om te controleren of een aangebonden vogel vrije vlucht krijgt, kan de eigenaar gevraagd worden om de vogel vrij te laten, waarbij de vogel vlot door de verzorger op de hand moet kunnen worden genomen (20). Hierbij is van belang dat het op grond van de Wet natuurbescherming alleen is toegestaan om te vliegen met een havik of een slechtvalk in het veld³ wanneer de houder in het bezit is van een valkeniersakte en een bezitsonthefving voor de vogel. Zonder valkeniersakte mag alleen in een gebied worden gevlogen dat niet als veld kan worden bestempeld.

3. Afmetingen volière

Wetgeving en vrijheden

De afmeting van de huisvesting van een dier mag de bewegingsvrijheid niet op zodanige wijze beperken dat het dier daardoor onnodig lijden of letsel wordt toegebracht (art. 1.6 lid 1) en moet het dier voldoende ruimte laten voor zijn fysiologische en ethologische behoeften (art. 1.6 lid 2). Huisvesting met te kleine afmetingen belemmert een roofvogel in de vrijheid om het normale gedrag uit te kunnen voeren. Als de afmetingen van de huisvesting dusdanig beperkt zijn dat de vogel beschadigingen oploopt, kan het dier bovendien niet gevrijwaard worden van fysiek en fysiologisch ongerief en pijn, verwondingen en ziektes.

Invulling en achtergrond

Het is van belang dat een roofvogel de vleugels geheel kan spreiden, waarbij er voldoende ruimte tussen de vleugelpunten en de wand van de huisvesting moet zijn om beschadiging te voorkomen (28). Als richtlijn kan worden aangehouden dat de breedte en lengte van de huisvesting minimaal twee, respectievelijk drie keer de spanwijdte van de vleugels van de roofvogel moeten zijn, zie Bijlage 1 (20; 22; 28). De lengte van de volière biedt de vogel de mogelijkheid om minimaal drie vleugelslagen te maken. De hoogte van de volière dient minimaal vijf keer de lengte van de vogel te zijn om er zorg voor te dragen dat het dier voldoende ruimte heeft om naar boven en beneden te kunnen vliegen. Door de lengte van de vogel als uitgangspunt te nemen voor de hoogte van de volière wordt ook de grotere vogelsoorten met een kleine spanwijdte voldoende hoogte geboden. Daarnaast moet de volière minimaal 12 m³ zijn om de kleinere roofvogels voldoende ruimte te bieden. De in Bijlage 1 opgenomen afmetingen gelden voor een enkele vogel of voor een paartje. Voor iedere bijkomende vogel in het verblijf moet er 15% bij deze maten opgeteld worden (29). Wanneer een vogel niet in de Bijlage is opgenomen, worden de hierboven genoemde afmetingen aangehouden.

³ In artikel 1.1 2e lid van de Wet natuurbescherming staat beschreven wat onder veld wordt verstaan

4. Omheining volière

Wetgeving en vrijheden

Behuizingen, waaronder begrepen de vloer, waarin een dier verblijft en inrichtingen voor de beschutting voor een dier moeten op zodanige wijze zijn ontworpen, gebouwd en onderhouden dat bij de dieren geen letsel of pijn wordt veroorzaakt en mogen geen scherpe randen of uitsteeksels bevatten waaraan het dier zich kan verwonden (art. 1.8 lid 2). Daarnaast moet de houder van een dier dat in een gebouw of kooi wordt gehouden er zorg voor dragen dat het dier daaruit niet kan ontsnappen (art. 1.6 lid 4). Door een roofvogel in een volière te houden waaraan deze zich kan verwonden kan het dier niet gevrijwaard worden van fysiek en fysiologisch ongerief en pijn, verwondingen en ziektes.

Invulling en achtergrond

Het dak van een volière kan bestaan uit een nylon net dat een beetje meegeeft als de vogel ertegenaan vliegt, maar wel zo strak zit dat het niet om een poot kan draaien (30). Een geschikt alternatief is betongaas met een diameter van 5 cm (voor de kleinste roofvogels 1.25-2.5 cm) of volle wanden (20; 29). Kippengaas en harmonicagaas zijn ongeschikt omdat de roofvogel zich verwondt als hij hier tegenaan vliegt (29). Omdat roofvogels met grote regelmaat ontsnappen en hiermee een gevaar vormen voor de inheemse fauna, is het aan te raden om het mogelijk te maken om de volière via een sluis te betreden (26; 29).

5. Inrichting volière

5.1 Schuilmogelijkheid

Wetgeving en vrijheden

Een dier moet voldoende ruimte worden gelaten voor zijn fysiologische en ethologische behoeften (art. 1.6 lid 2). Daarnaast moet een dier, indien het niet in een gebouw wordt gehouden, bescherming worden geboden tegen slechte weersomstandigheden, gezondheidsrisico's en zo nodig roofdieren (art. 1.6 lid 3). Een ruimte waarin een dier wordt gehouden, moet bovendien voldoende worden verlicht en verduisterd om aan de ethologische en fysiologische behoeften van het dier te voldoen (art. 1.8 lid 1). Door een roofvogel geen of ongeschikte schuilmogelijkheid te bieden, kan deze niet gevrijwaard worden van fysiek en fysiologisch ongerief; van angst en chronische stress; en belemmering in het uitvoeren van het natuurlijke gedrag.

Invulling en achtergrond

Roofvogels en uilen zijn sterk visueel ingesteld en zullen afstand willen bewaren van andere (roof)dieren, waaronder (vreemde) mensen. Het is dan ook belangrijk dat roofvogels de mogelijkheid hebben om zich terug te trekken van menselijke activiteit, andere roofvogels of andere stressoren rond de huisvesting (12) om angst en chronische stress te voorkomen. Daarnaast is het noodzakelijk om rekening te houden met het soort-typische dag- en nachtritme, nacht- en schemerdieren moeten bijvoorbeeld overdag kunnen schuilen tegen daglicht. Dit geldt met name voor uilen, die van nature de behoefte hebben om overdag in een donkere/beschutte ruimte te rusten (12; 14; 21). Het is raadzaam om twee of drie zijdes van de volière dicht te maken (20; 29; 26; 27; 31). De nabijheid van andere roofvogels in de huisvesting wordt afgeraden in verband met agressie en daarop volgende verwondingen. Als dit toch het geval is, moet in ieder geval de wand die aan een andere volière grenst dicht gemaakt worden door middel van bijvoorbeeld rietmatten of andere afscherming die voorkomt dat de vogels elkaar zien (20; 29; 26; 27; 31).

5.2 Zitmogelijkheid

Wetgeving en vrijheden

Een dier moet voldoende ruimte worden gelaten voor zijn fysiologische en ethologische behoeften (art. 1.6 lid 2). Wanneer een roofvogel géén gevarieerde en voor de soort en leeftijd geschikte zitmogelijkheden aangeboden krijgt, kan dit leiden tot een belemmering van het natuurlijke roestgedrag en bovendien tot fysiek en fysiologisch ongerief; en tot pijn, verwondingen en ziektes.

Invulling en achtergrond

Het is van belang dat de vogel zelf de keuze kan maken om hoog of laag te gaan zitten. Voor vogels die de voorkeur hebben om op enige hoogte te roesten is belangrijk dat tenminste één van de zitplekken op minstens twee meter hoogte geplaatst is (12; 26; 27; 29). De zitplekken moeten bovendien zodanig geplaatst worden dat de roofvogels maximaal gebruik kunnen maken van de vliegruimte. Daarnaast moet de vogel zelf de keuze kunnen maken in hoeverre hij/zij tijdens het roesten wordt blootgesteld aan de zon, regen, wind; visueel contact met mensen, dieren en roofvogels (al dan niet in andere volières) (12; 26). Een zitmogelijkheid in een hoek wordt afgeraden omdat hierdoor het risico op vervuiling van de muur en beschadiging van de vleugels groot is (29). Bij de keuze en de plaatsing van zitmogelijkheden dient naast de hoogte altijd rekening gehouden te worden met de spanwijdte van de vogel en de mogelijkheid om tijdig de vleugels in te trekken om beschadiging te voorkomen. Wanneer de zitstok te dicht op het gaas of andere objecten is geplaatst, kan de roofvogel zijn veren beschadigen (12).

Van nature maken roofvogels gebruik van verschillende soorten zitmogelijkheden, wat van groot belang is voor de pootgezondheid en pododermatitis⁴ voorkomt (32). Bij roofvogels die lange tijd op (ongeschikte) zitstokken zitten kan plaatselijk druknecrose optreden. Op deze plekken op de voetzool zal het afweermecanisme minder goed werken, waardoor ziekteverwekkende kiemen hier makkelijker kunnen binnendringen en pododermatitis kan ontwikkelen (6; 33). Grote valken die van nature vaak op platte oppervlaktes staan en een relatief hoger gewicht hebben zijn hier vatbaarder voor dan relatief lichtere haviken die van nature vaak op takken zitten (34). Grote valken en uilen hebben daarom in ieder geval één vlak zitoppervlakte nodig, zoals rotsen of takken met een grote diameter (35). Om pododermatitis te voorkomen moeten zitstokken daarnaast niet te glad/ongestructureerd zijn en verschillende oppervlaktestructuren bieden door bekleding met astroturf, sisaltouw of tapijt (19; 36). Het oppervlak mag ook niet te hard zijn en moet vrij zijn van scherpe randen en uitstekende delen (Bijlage 3). Zitstokken die meegeven wanneer de vogel er op landt en zitstokken met verschillende (geschikte) diameters zijn bevorderlijk voor de pootgezondheid (20; 26; 29). In tabel 2 staan de meest geschikte zitmogelijkheden voor de verschillende vogelsoorten genoteerd.

Tabel 1: Vereiste zitmogelijkheden voor verschillende vogelsoorten (29)

Vogelsoort	Zitmogelijkheid
Gieren	Groot, anti-slip, voldoende landmogelijkheid
Arenden	Groot, tak-achtig, veel ruimte om te landen (>spanbreedte)
Grote valken en uilen	Rotsranden, takken met grote diameter, halfronde houten randen met kokosmat of kunstgras.
Buizerds, haviken, kleine roofvogels	Mix hoog en laag, boomachtig, dik touw

5.3 Visuele horizonverbreding

Wetgeving en vrijheden

Een dier moet voldoende ruimte worden gelaten voor zijn fysiologische en ethologische behoeften (art. 1.6 lid 2). Door een roofvogel geen visuele horizonverbreding te bieden, wordt het dier niet gevrijwaard van angst en chronische stress; en een beperking in zijn natuurlijk gedrag.

Invulling en achtergrond

Roofvogels zijn predatoren en hebben van nature de behoefte aan observatiemogelijkheden, waarbij ze bij voorkeur zelf verscholen kunnen zitten (26; 36). Hierbij dient de vogel de omgeving op zowel land- als luchtniveau te kunnen scannen (18). Om dit te kunnen bewerkstelligen dient tenminste een deel van het dak en een (boven)deel van minimaal één van de wanden open zijn en uitgerust zijn met een zitstok (20).

⁴ Pododermatitis ("Bumblefoot") is een aandoening aan de poten die veel voorkomt bij (grote) roofvogels in gevangenschap en wordt gekenmerkt door beschadiging, zweren en zwelling aan de klauwen, en uiteindelijk kan leiden tot een infectie van het interne pootweefsel.

5.4 Behuizing en Bodembedekking

Wetgeving en vrijheden

Degene die een dier houdt moet er zorg voor dragen dat een dier een toereikende behuizing heeft onder voldoende hygiënische omstandigheden (art. 1.7 sub d). In de ruimte waarin een dier wordt gehouden, mogen geen materialen en, in voorkomend geval, bodembedekking worden gebruikt die ongeschikt of schadelijk zijn voor het dier (art. 1.8 lid 3). De behuizing, waaronder begrepen de vloer, waarin een dier verblijft, moet op zodanige wijze zijn ontworpen, gebouwd en onderhouden dat bij de dieren geen letsel of pijn kan worden veroorzaakt en mogen geen scherpe randen of uitsteeksels bevatten waaraan het dier zich kan verwonden (art. 1.8 lid 2). Bovendien moeten deze materialen eenvoudig kunnen worden gereinigd en ontsmet (art. 1.8 lid 4). Er mogen in de ruimte waarin een dier wordt gehouden ook geen materialen en bodembedekking worden gebruikt die ongeschikt of schadelijk zijn voor het dier (art. 1.8 lid 3). Een ontoereikende behuizing kan stress voor het dier opleveren met als gevolg hiervan een grotere kans op het ontstaan van ziektes, zoals bijvoorbeeld Aspergillose. Hierdoor kan het dier niet gevrijwaard worden van fysiek en fysiologisch ongerief en van pijn, verwondingen en ziektes.

Invulling en achtergrond

Ongeschikte bodembedekking speelt een grote rol bij de ontwikkeling van Aspergillose⁵, een van de meest verwoestende en dodelijke ziektes onder roofvogels (6; 23; 37; 38). Sommige soorten, waaronder giervalken, zijn bijzonder gevoelig voor de ontwikkeling van Aspergillose (27). *Aspergillus* spp. groeien snel in vochtige substraten (bijv. bagasse, hooi, stro, zaagsel of houtschilfers) en sporen verspreiden zich gemakkelijk in een stoffige ruimte (29; 38). Daarom wordt aangeraden om grof materiaal (bijv. kiezelstenen, ronde erwt, natuurlijk turf, gras, zand) te gebruiken als bodembedekking en voedsel- en plantenresten en ontlasting regelmatig op te ruimen (26; 27; 36; 38; 39). Niet-opgegeten voedselresten moeten dagelijks worden verwijderd (zonder onrust te veroorzaken), uitgezonderd wanneer er jongen worden grootgebracht (29). Wanneer een biologische reiniging van het grondmateriaal kan plaatsvinden (bijvoorbeeld bij gebruik van groenvegetatie), is slechts twee- tot driemaal per jaar reiniging nodig (31; 40). Bij huisvesting onder een gesloten dak en grondbedekking met grof zand, keien, aarde of schorsbedekking die de ontlasting en urine goed absorberen moet een grondige reiniging vaker uitgevoerd worden om o.a. ziektes en vederbevuilding te voorkomen (31).

6. Natuurlijk prooigedrag en voedsel

Wetgeving en vrijheden

Een dier moet een toereikende hoeveelheid gezond en voor de soort en de leeftijd geschikt voer krijgen toegediend op een wijze die past bij het ontwikkelingsstadium van het dier (art. 1.7 sub e). Een dier moet bovendien voldoende ruimte worden gelaten voor zijn fysiologische en ethologische behoeften (art. 1.6 lid 2). Indien hier niet aan voldaan wordt, kan het dier niet gevrijwaard worden van dorst, honger en/of ondervoeding; fysiek en fysiologisch ongerief; of ziektes. Daarnaast kan een inadequate voerwijze het dier belemmeren in het uitvoeren van het natuurlijke gedrag en daardoor chronische stress veroorzaken.

Invulling en achtergrond

Het is van belang dat roofvogels hun natuurlijke prooigedrag kunnen uitoefenen en een uitgebalanceerd voer krijgen van de juiste kwaliteit en kwantiteit. Het niet kunnen uitoefenen van het natuurlijke prooigedrag kan het ontstaan van stereotiep gedrag in de hand werken. Er is bijvoorbeeld een verhoogd risico op verenplukken wanneer woestijnbuizerds hun prooi niet kunnen plukken (41). Het dieet van een roofvogel moet bestaan uit volledige en voor de soort en leeftijd geschikte prooidieren om

⁵ Dodelijke ziekte in het ademhalingssysteem die wordt veroorzaakt door *Aspergillus* spp. (een specifieke groep van schimmels). De symptomen zijn een algemeen ziektebeeld (niet strak in de veren en rusteloos), versnelde ademhaling, hijgen, uitputting, verlies van gewicht en gebrek aan eetlust. (38)

voedingsdeficiënties tegen te gaan, waarbij variatie belangrijk is (6; 21; 27). In tabel 3 staan de natuurlijke prooien van de meest gehouden roofvogelsoorten weergegeven.

Tabel 2: Natuurlijke prooien van de meest gehouden roofvogelsoorten (5)

Vogelsoort	Natuurlijke prooi
Kerkuil	Muizen, vogels, amfibieën, ongewervelde dieren.
Oehoe	Muizen, ratten, kleine zoogdieren, vogels, vissen.
Steenuil	Insecten, regenwormen, muizen, vogels, amfibieën, reptielen.
Slechtvalk	Vogels, kleine zoogdieren, amfibieën, hagedissen, insecten, vissen, aas.
Giervalk	Vogels, kleine zoogdieren.
Woestijnbuizerd	Kleine zoogdieren, vogels, hagedissen

Het voeren van ongeschikt voer draagt bij aan een afname van de weerstand en daardoor toename van het risico op het ontstaan van infecties en/of het niet of slechter herstellen van verwondingen. Juiste voeding speelt een belangrijke rol in het voorkomen van verschillende infecties, waaronder pododermatitis (32). Bovendien speelt het een belangrijke rol bij het voorkomen van voedingstekorten, die o.a. kunnen leiden tot stofwisselingsstoornissen. Wanneer roofvogels voederdieren zonder botten krijgen zal de snavel niet voldoende slijten en kan nutritionele secundaire hyperparathyroïdie (NSH, een stofwisselingsstoornis die o.a. leidt tot broze en breekbare botten) worden veroorzaakt. Als meer dan 10% van het dieet van de vogel uit spiervlees bestaat, moet een calcium + vitamine D3 supplement aan de voeding toegevoegd worden (26; 35). Het is daarbij van belang op te letten dat het dier de supplementen daadwerkelijk opneemt. Het uitsluitend voederen van eendagskuikens vormt, vanwege infectierisico's en het ontbreken van bepaalde mineralen en vitaminen, geen uitgebalanceerd voer van de juiste kwaliteit en kwantiteit, en voldoet om die reden niet (26; 29; 31). Bij het voederen van eendagskuikens of vis is het o.a. belangrijk thiamine te supplementeren (42).

Het bevoelen van het borstbeen (en de borstbespiering) van roofvogels geeft een goede indicatie van de (voedings)conditie van een roofvogel (43; 44). Wanneer het borstbeen niet (of moeilijk) voelbaar is, is de vogel te dik. De conditie is goed wanneer het borstbeen gemiddeld voelbaar, maar niet scherp is. De vogel kan te mager zijn wanneer het borstbeen te scherp aanvoelt (44; 45; 46; 47). Een goede voedingsconditie betekent echter niet dat het dier geen specifieke nutritionele tekorten heeft.

7. Water

Wetgeving en vrijheden

Een dier moet toegang hebben tot een toereikende hoeveelheid water van passende kwaliteit (art. 1.7 sub f). Door een roofvogel geen toegang te bieden tot voor de soort en leeftijd geschikt vers drink-/badwater van passende kwaliteit, kan het dier niet gevrijwaard worden van dorst, honger en ondervoeding; fysiek en fysiologisch ongerief; pijn, verwondingen en ziektes; en is sprake van een beperking in de mogelijkheden tot het uitvoeren van het natuurlijke gedrag.

Invulling en achtergrond

Roofvogels voldoen normaal gesproken grotendeels aan hun waterbehoefte door dit aan hun opgenomen voedsel te onttrekken. Als gevolg hiervan drinken ze zelden water (26; 31). Hoewel roofvogels niet regelmatig drinken, doen ze dit van tijd tot tijd wel, in het bijzonder wanneer ze jong zijn, bij warm weer of wanneer ze ziek zijn (29). De vogel moet daarom altijd schoon en vers drinkwater tot zijn beschikking hebben (6; 20; 29; 31). De makkelijk te reinigen waterbak moet bovendien zo geplaatst worden dat ze niet met uitwerpselen van een daarboven zittende vogel worden besmeurd (48).

Sommige roofvogels baden graag, dus naast het drinkwater moet ook vers water in een schaal (ondiep, met anti-slip vloer) beschikbaar zijn (27; 26; 29; 31). Waterbaden moeten tenminste eenmaal per week en tijdens de zomermaanden driemaal per week tot dagelijks ververs worden om algengroei te voorkomen (6; 29). Op het moment dat er kans bestaat op vorst dient het badwater weggehaald te worden om oedeem aan de vleugel door bevriezing van nat plumage te voorkomen (6; 49).

Uitdroging kan bij roofvogels worden herkend aan de mate van oplichtbaarheid van de huid (huidturgor), de bek en de ogen. Een uitdroging tot en met 5% is visueel moeilijk waarneembaar; de huidturgor is hierbij ook nog minder dan één seconde (44; 50). Een grotere mate van uitdroging (5%-10%) is te herkennen aan droge slijmvliezen, toename van de huidturgor, doffer wordende ogen en rimpeliger worden van de washuid (50). Wanneer de uitdroging tot meer dan 10% toeneemt, is de situatie voor de roofvogel levensbedreigend. Hierbij neemt de huidturgor substantieel toe, verrimpelt de huid op de tenen en neemt de hartslag toe (44; 50). Een (lichte) vermagering kan overigens ook op uitdroging duiden (44).

8. Weersinvloeden en temperatuur

Wetgeving en vrijheden

Een dier moet voldoende ruimte worden gelaten voor zijn fysiologische en ethologische behoeften (art. 1.6 lid 2) en een dier moet bescherming worden geboden tegen slechte weersomstandigheden, gezondheidsrisico's, en - zo nodig - roofdieren indien het niet in een gebouw wordt gehouden (art. 1.6 lid 3). Door een roofvogel onvoldoende te beschermen tegen kou en/of hitte, kan het dier niet gevrijwaard worden van fysiek en fysiologisch ongerief en van pijn, verwondingen, ziektes en chronische stress (het zich niet kunnen beschermen tegen klimaatinvloeden is een duidelijke stressor).

Invulling en achtergrond

Hoewel roofvogels over het algemeen goed tegen kou bestand zijn, moeten ze beschermd worden tegen extreme weersomstandigheden. Roofvogels moeten de mogelijkheid hebben om de mate waarin ze blootgesteld worden aan weersinvloeden zelf te bepalen. Dit houdt in dat zij de mogelijkheid moeten hebben om zowel in als uit de regen, wind en zon te zitten (6; 12; 18; 20). Hierbij verschillen de behoeftes per soort. Giervalken zijn bijvoorbeeld gevoelig voor hitte en hebben een grote behoefte aan schaduw, terwijl woestijnbuizerds weer behoefte hebben aan zonlicht (6). Subtropische soorten zoals de woestijnbuizerd hebben het snelst problemen ten gevolge van kou (6; 29; 51). Bij bevriezing (frostbite) worden normaliter de tenen en soms de voet, de poot en de vleugeltip aangetast. Bevriezing geeft symptomen van lichte roodheid of zwelling tot – in ernstiger gevallen - afsterving (52). Wanneer frostbite optreedt heeft de huisvesting niet de benodigde bescherming geboden (52; 53).

Het wordt om bovenstaande redenen aangeraden om roofvogels in een volière met deels gesloten en deels open dak te huisvesten, waarbij het open gedeelte is overspannen met net of gaas en het gesloten gedeelte met waterbestendig en niet-lichtdoorlatend materiaal (e.g. vezelbeton of bitumen) (20; 29). Staal, tin en grote oppervlaktes transparant dakmateriaal zijn ongeschikt in verband met broeien en condensatie. Als het dak van de volière toch in zijn geheel open is, moet er in de volière een overdekking gerealiseerd worden (26). Deze schuilplaats moet tochtvrij zijn en gelegenheid bieden om comfortabel voor weersinvloeden te kunnen schuilen. Afhankelijk van de soort zal de schuilplaats vorstvrij moeten zijn of zal er een (deels) verwarmd binnenverblijf moeten worden aangeboden (zie Bijlage 2).

9. Ventilatie

Wetgeving en vrijheden

Degene die een dier houdt, moet er zorg voor dragen dat een dier voldoende verse lucht of zuurstof krijgt (art 1.7 sub g). Door een roofvogel geen verse lucht te bieden kan het niet gevrijwaard worden van fysiek en fysiologisch ongerief en van pijn, verwondingen en ziektes.

Invulling en achtergrond

De ruimte waarin een roofvogel gehouden wordt, moet voldoende geventileerd worden. Slechte ventilatie draagt bij aan een snelle groei van schimmels, waaronder Aspergillose (38). Daarnaast ondervinden roofvogels door de bouw van hun ademhalingsstelsel veel hinder van stof en rook. Elke ruimte waarin een roofvogel wordt gehouden (waaronder een binnenruimte), moet voldoende verse lucht hebben en de aangeboden verse lucht mag niet stoffig of rokerig zijn. Het heeft (naast de eisen

die gesteld worden aan behuizing en bodembedekking) dan ook de voorkeur om roofvogels buiten te huisvesten (26).

10. Inprenting en socialisatie

Wetgeving en vrijheden

Voor de juiste ontwikkeling van een dier is het noodzakelijk dat het dier een toereikende hoeveelheid gezond en voor de soort en de leeftijd geschikt voer krijgt toegediend op een wijze die past bij het ontwikkelingsstadium van het dier (art. 1.7 sub e). Daarnaast moet een dier in staat worden gesteld om te kunnen voldoen aan zijn ethologische behoeften (art. 1.6 lid 2). Door een roofvogel niet door de ouderdieren te laten (op)voeden, kan het niet gevrijwaard worden van fysiek en fysiologisch ongerief, van pijn, verwondingen en ziektes, van angst en chronische stress en is sprake van een beperking in het uitvoeren van het normale gedrag.

Invulling en achtergrond

Een dier moet in staat worden gesteld om soort-typisch gedrag te ontwikkelen en uitoefenen, i.e. een roofvogel moet zich kunnen ontwikkelen tot en leven als een roofvogel. Hiervoor is het o.a. van belang dat het dier op de juiste wijze wordt opgevoed (i.e. door de ouderdieren), de mens niet als soortgenoot ziet en, indien de vogel dit van nature wenst, met soortgenoten in een stabiele leefomgeving wordt gehuisvest. Het aanbieden van de juiste verrijking is daarnaast noodzakelijk voor mentale stimulatie en om het natuurlijke spel-, foerageer- en exploratiegedrag uit te kunnen voeren (54).

Ontwikkeling soort-typisch gedrag

Soort-typisch gedrag is deels genetisch bepaald, het dier zal dit gedrag kunnen en willen uitoefenen, onafhankelijk van leermomenten en de omgevingsfactoren. Voorbeelden van dergelijk instinctief gedrag zijn jagen en migratie (23). De fases waarin overig gedrag wordt aangeleerd moeten op de juiste wijze worden ingevuld om te zorgen dat de vogel het volledige repertoire aan soort-typische gedragingen kan ontwikkelen en uitoefenen.

Tijdens de inprentingperiode leert de vogel soort-typisch gedrag aan dat essentieel is voor het latere functioneren, onder andere met betrekking tot partner- en soortherkenning, de ontwikkeling van angsten en hoe de vogel omgaat met nieuwe situaties. Het met de hand opfokken van jonge vogels verstoort dit leerproces en zal de vogel beperken in de mogelijkheden om natuurlijk gedrag te leren en ontwikkelen en zich natuurlijk te gedragen ten opzichte van (niet-)soortgenoten. De dieren worden door handopfok verkeerd ingeprent en gaan de mens als soortgenoot zien. Een vogel kan hierdoor agressief gedrag gaan vertonen richting de verzorger en/of soortgenoten, excessief vocaliseren, seksueel gedrag op mensen richten, overmatig angstig zijn en zijn voedsel proberen te verdedigen (12; 23; 55; 41). Samengevat zullen handopgefokte roofvogels en uilen blijvend in hun fysiologische en ethologische behoeften zijn aangetast (23). In dit kader kan dus worden gesteld dat handopfok binnen de huidige regelgeving niet kan worden toegestaan. Alleen in uitzonderingsgevallen, bijvoorbeeld door ziekte van het jong of ouderdier, of wanneer het ouderdier het jong verstoot of agressie vertoont, kan het noodzakelijk zijn om het dier kortstondig handmatig (bij) te voeden. Deze periode van bijvoeden dient zo kort mogelijk te zijn, liefst beperkt tot enkele (4-5) dagen, waarna de (op)voeding overgenomen dient te worden door de ouders of surrogaatouders. Het niet accepteren van het jong door de ouders doordat deze ouderdieren niet gesocialiseerd zijn en niet geleerd hebben om hun natuurlijke gedrag uit te oefenen is geen reden om handopfok in stand te houden.

Tijdens de socialisatieperiode is de opvoeding door en contact met de ouderdieren onmisbaar. Het gaat met name om de periode rondom het mobiel worden, uitvliegen en spenen – dat is de periode dat de vogels moeten leren om wat meer zelfstandiger te worden en de omgeving om zich heen te leren kennen. Vaak ligt deze periode tussen de 6^e en 9^e levensweek, maar dit kan per soort verschillen (23; 24). Indien een vogel in deze periode niet sociaal wordt opgevoed door de ouderdieren (en in bijzijn

van soortgenoten), bestaat een reëel risico dat het dier levenslang afwijkend gedrag gaat vertonen, zoals bedelgedrag en agressie richting de mens, en onvermogen tot paren met soortgenoten (23).

Tijdens de leerfase breidt een vogel het gedragsrepertoire uit door te leren volgens de principes van habituatie, associatie, klassieke en operante conditionering. Daarnaast hebben traumatische ervaringen, welke vermeden moeten worden, een groot effect/impact op het latere gedrag. Het gedrag dat in de leerfase geleerd wordt is in de meeste gevallen omkeerbaar maar kan afhankelijk van de ernst van het opgelopen (mentale) trauma onomkeerbaar zijn.

11. Sociale interactie

Wetgeving en vrijheden

Een dier moet voldoende ruimte worden gelaten voor zijn fysiologische en ethologische behoeften (art. 1.6 lid 2) en een dier moet, indien het niet in een gebouw wordt gehouden, bescherming worden geboden tegen slechte weersomstandigheden, gezondheidsrisico's en zo nodig roofdieren (art. 1.6 lid 3). Door een roofvogel niet in de juiste sociale context te huisvesten, kan het dier niet gevrijwaard worden van fysiek en fysiologisch ongerief; pijn, verwondingen en ziektes; angst en chronische stress; en een beperking in het uitvoeren van het normale gedrag.

Invulling en achtergrond

Algemeen gezien worden de meeste roofvogels als solitair beschouwd en tolereren ze andere individuen van hun eigen soort slecht (26; 31; 35; 41). Dit geldt bijvoorbeeld niet voor de woestijnbuizerd, wat een groepsdier is dat juist niet solitair gehuisvest dient te worden. Wanneer een woestijnbuizerd solitair wordt gehuisvest bestaat er een verhoogd risico dat dit dier zal gaan verenplukken (41). Daarentegen kan het paars- of groepsgevijs huisvesten van roofvogels die van nature solitair leven problemen opleveren: roofvogels in gevangenschap kunnen bijvoorbeeld bij confrontaties met betrekking tot de hiërarchie niet vluchten (12; 23; 56). Wanneer vogels wel samen gehuisvest worden, mogen er geen aanwijzingen zijn van afwijkend gedrag, zoals agressie ten opzichte van elkaar. Indien dit wel het geval is, moeten de dieren uit elkaar worden gehaald en afzonderlijk gehuisvest worden. In tabel 4 staat de natuurlijke leefwijze van de verschillende roofvogelsoorten weergegeven.

Tabel 3: natuurlijke leefwijze van verschillende roofvogelsoorten

Leefwijze	Roofvogelsoort(en)
Solitair	Oehoe (56), Slechtvalk (57; 58) en Giervalk (58)
Paar	Kerkuil & Steenuil (56; 59)
Groep	Woestijnbuizerd, zwarte gieren, zwarte caracara's (27; 35; 41; 56)

12. Kennis en vaardigheden

Wetgeving en vrijheden

De houder van een roofvogel moet er zorg voor dragen dat deze verzorgd wordt door een persoon die beschikt over de voor de verzorging benodigde kennis en vaardigheden (art. 1.7 sub a) én onder de hoede wordt gesteld van een persoon die kennelijk in staat is de dieren te verzorgen (art. 1.7 sub b).

Invulling en achtergrond

Een roofvogelhouder moet kunnen bewijzen dat hij/zij beschikt over de minimaal noodzakelijke kennis en vaardigheden voor de soort(en) die hij/zij houdt. Ook degene die de dieren verzorgt dient te beschikken over de voor de verzorging benodigde kennis en vaardigheden. De houder/verzorgster moet in ieder geval in staat zijn de vogels *lege artis* te vangen en vast te houden. Op het moment dat de houder of de verzorgster niet in staat is aan te tonen dat hij/zij beschikt over de benodigde kennis en vaardigheden, is hij/zij in overtreding en mag deze persoon de dieren niet houden of verzorgen. Ook iemand met een valkeniersakte als bedoeld in hoofdstuk 3 van de Regeling natuurbescherming (60)

dient aan te kunnen tonen dat hij/zij beschikt over de benodigde kennis en vaardigheden. Het hebben van een dergelijke akte ontslaat de houder niet van deze wettelijke eis.

13. Gezondheid

Wetgeving en vrijheden

Degene die een dier houdt moet er zorg voor dragen dat een dier dat ziek of gewond lijkt onmiddellijk op passende wijze wordt verzorgd (art. 1.7 onder c). Door dit niet te doen kan de roofvogel niet gevrijwaard worden van fysiek en fysiologisch ongerief en van pijn, verwondingen en ziektes. Daaruit volgend kan het dier ook niet gevrijwaard worden van angst en chronische stress en van een beperking in het uitvoeren van het natuurlijke gedrag.

Invulling en achtergrond

Verwondingen en beschadigingen van een vogel duiden op ontoereikende huisvesting of behandeling (12; 61). In tabel 5 staan een aantal belangrijke indicatoren opgesomd voor een gezonde roofvogel en afwijkingen in verenpak, ogen, snavel, washuid, poten, nagels, smetsel, ademhaling en houding.

Tabel 4: gezondheidsbeoordeling van een roofvogel (6)

Indicator	Gezonde roofvogel	Afwijkingen
Verenpak	Schoon, strak en met afgeronde hoeken	Vies, beschadigingen, breuken en verfrommeld
Ogen	Rond, helder, schoon en droog	Dof, oogleden (deels) gesloten en uitvloeisel
Snavel	Normale lengte, leidend tot een scherpe punt	Beschadiging en vergroeiing
Washuid	Helder geel	Beschadiging
Poten	Schoon en helder geel	Verkleuringen, ontbrekende schubben, zwellingen en zoolzweren (bumble foot)
Nagels	Gelijkmatige kromming met scherpe punten	Vergroeiing, te lang en ontbrekende teennagels
Smetsel (ontlasting)	Zwarte punt met wit (vloeibaar) urinezuur (soms met roodachtig pigment). Bij een vastende vogel is de zwarte punt heldergroen.	Afwijkende kleuren zoals geel, geel-groen of bloedvlekken
Ademhaling	10-15 keer per minuut, de ademhaling moet nauwelijks zichtbaar zijn	Het meebewegen van de staart en/of vleugels met elke ademhaling
Houding	Rechttop, bijna verticaal	In elkaar gedoken, vleugels laten hangen, op één poot leunen

14. Gebruik van roofvogels tijdens evenementen, vlieg- en jachtdemonstraties

Wetgeving en vrijheden

De bewegingsvrijheid van een dier mag niet op zodanige wijze worden beperkt dat het dier daardoor onnodig lijden of letsel wordt toegebracht (art. 1.6 lid 1) en een dier moet voldoende ruimte worden gelaten voor zijn fysiologische en ethologische behoeften (art. 1.6 lid 2). Degene die een dier houdt draagt, draagt er zorg voor dat een dier een voor dat dier toereikende hoeveelheid gezond en voor de soort en de leeftijd geschikt voer krijgt toegediend (art. 1.7, onder e). Bij het gebruik van een roofvogel tijdens evenementen is er een verhoogd risico op fysiek en fysiologisch ongerief; pijn, verwondingen en ziektes; angst en chronische stress; en beperking in het uitvoeren van het natuurlijke gedrag.

Invulling en achtergrond

Het gebruik van roofvogels tijdens evenementen, vlieg- en jachtdemonstraties is toegestaan, omdat de situatie en daarmee eventueel gepaard gaande welzijnsaantasting tijdens een evenement/demonstratie tijdelijk van aard is. Wanneer een dier zeer frequent belast wordt met activiteiten waarbij niet aan onderstaande randvoorwaarden wordt voldaan, kan er wel sprake zijn van langdurige aantasting van het welzijn van het dier. Wanneer tijdens een evenementen niet aan onderstaande randvoorwaarden⁶ voldaan kan worden, is er een verhoogd risico op welzijnsaantasting. Het belang van de dieren om niet

⁶ Deze voorwaarden zijn opgesteld op basis van ethische overwegingen, waarbij de wetenschappelijke literatuur met betrekking tot stressoren voor roofvogels zijn meegenomen.

in hun welzijn te worden aangetast weegt hierbij zwaarder dan het belang van de houder om de dieren tentoon te stellen (zonder te voldoen aan de gestelde randvoorwaarden).

1. Voor jachtdemonstraties mogen alleen roofvogels worden ingezet die van nature op levend wild jagen (de Pandionidae, Accipitridae [m.u.v. de aaseters/gieren], Falconidae, Sagittariidae en de Strigiformes [m.u.v. de Oehoe]) (6; 11).
2. Obligaat nachtactieve roofvogels mogen niet overdag ingezet worden, omdat dit niet binnen het soort-typische gedrag van deze vogels valt. Let wel, niet alle uilen zijn uitgesproken nacht-actieve dieren: een deel van de uilen, zoals de steenuil, is ook overdag of in de schemering actief (8; 56).
3. Het doel moet zijn om alle meegenomen dieren in te zetten voor een vlieg- of jachtdemonstratie.
4. Dieren die niet gevlogen worden mogen slechts enkele uren aangebonden worden aan een sprengel (zie 1. Aangebonden huisvesting).
5. Het kortstondig aanbinden vindt plaats buiten het zicht en niet in (in-)direct contact met andere dieren (inclusief andere roofvogels), mensenmassa's en/of flitslichten. Het is hierbij van belang dat er beschutting/schuilmogelijkheid is en het dier de keuze heeft om zich terug te trekken.
6. Ook tijdens de vlieg- of jachtdemonstratie moeten stressoren waaronder flitslicht op korte afstand van de dieren, direct contact met andere dieren en andere mensen worden voorkomen. Direct flitslicht op het oog van het dier gericht is nooit toegestaan.
7. Op het moment dat, ondanks het voldoen aan de gestelde randvoorwaarden, dieren toch tekenen vertonen van stress, dient het dier afgezonderd te worden.

Referenties

1. Wet dieren, een integraal kader voor regels over gehouden dieren en daaraan gerelateerde onderwerpen, kenmerk BWBR0030250. <https://wetten.overheid.nl/jci1.3:c:BWBR0030250&z=2020-01-01&g=2020-01-01>
2. Besluit houders van dieren, houdende regels met betrekking tot houders van dieren, kenmerk BWBR0035217. <https://wetten.overheid.nl/jci1.3:c:BWBR0035217&z=2018-07-01&g=2018-07-01>
3. Memorie van toelichting bij het wetsvoorstel Wet dieren, Tweede Kamer, 2007-2008, 31 389, nr 3. <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-31389-3.html>
4. Hellebrekers & Ohl (2009) Tijdschrift voor Diergeneeskunde 134, 18: 754.
5. Hubert, J. (2012) Welzijn van roofvogels - onderzoek naar het welzijn van roofvogels in gevangenschap in Nederland.
6. Redig, P.T., Cruz-Martinez L. (2009) Handbook of Avian medicine. Chapter 9: Raptors, pp 209-242. <https://doi.org/10.1016/B978-0-7020-2874-8.X0001-6>
7. Nicolai, J. (1994) Roofvogels en uilen. Thieme, Baarn.
8. van den Brink, H. (1999) Roofvogels en uilen in Europa. Rebo Productions, Lisse.
9. Verordening (EG) Nr. 1332/2005 van de Commissie van 9 augustus 2005 tot wijziging van Verordening (EG) nr 338/97 van de Raad inzake de bescherming van in het wild levende dier- en plantensoorten door controle op het desbetreffende handelsverkeer. <http://data.europa.eu/eli/reg/2005/1332/oj>
10. Hackett, S.J. (2008) A phylogenomic study of Birds reveals their evolutionary history. Science 320(5884):1763-1768, doi: 10.1126/science.1157704.
11. LICG (2010) Bijsluiters kerkuil. www.licg.nl/media/1496/kerkuil_bijsluiter6_0t.pdf.
12. Peeters, E. (2008) Het houden van roofvogels in gevangenschap bij particulieren (versie 3). In opdracht van de Raad voor Dierenwelzijn België.
13. Heidenreich, B. (2008) The ethics of Animal Training and Handling. The International Association of Avian Trainers and Educators Conference.
14. Parry-Jones, J. (2001) Training birds of prey. David & Charles publishers, Newton Abbot.
15. International Association of Avian Trainers and Educators (2008) Position statement: tethering birds. www.aazk.org/wp-content/uploads/IAATE-PositionStatement-Tethering.pdf.
16. Ford, S., Chitty, J., Jones, M. (2007) Raptor medicine and case management. Annual conference Association of Avian Veterinarians, pp. 135-150.
17. Department for Environment, Food & Rural Affairs (2004) Secretary of state's standards of modern zoo practice. Appendix 8 - specialist exhibits. <http://archive.defra.gov.uk/wildlife-pets/zoos/documents/zoo-standards/app8.pdf>.
18. African Raptor Trust (2008) Raptor exhibition guidelines. www.africanraptor.co.za/cms/uploads/docs/Raptor%20Exhibition%20Guidelines.pdf.
19. Verordnung der Bundesministerin für Gesundheit über die Haltung von Wirbeltieren, die nicht unter die 1. Tierhaltungsverordnung fallen, über Wildtiere, die besondere Anforderungen an die Haltung stellen und über Wildtierarten, deren Haltung aus Gründen.
20. Raad van Dierenwelzijn (2009) Advies Roofvogels houden in gevangenschap. www.lne.be/sites/default/files/atoms/files/Het%20houden%20van%20roofvogels%20door%20particulieren%20-%20Advies%20%282009%29.pdf.
21. Brücher, H. (1995) Mindestanforderungen an die Haltung von greifvögeln und eulen. www.bmel.de/SharedDocs/Downloads/Tier/Tierschutz/GutachtenLeitlinien/HaltungGreifvoegel.pdf?__blob=publicationFile.
22. Fox, N.C., Chick, J. (2007) Falconry in the United Kingdom: an audit of the current position prepared by the Hawk board. Hawk Board Publications.
23. Park, F. (2003) Behavior and Behavioral Problems of Australian Raptors in Captivity. Seminars in Avian and Exotic Pet Medicine 12(4):232-241, doi: 10.1053/S1055-937x(03)00038-0.
24. Berg, S. (2009) Der wildvogelpatient - Statistische untersuchungen zum medizinischen, organisatorischen und finanziellen aufwand für die versorgung von verletzten wildvögeln.
25. Arent, L.R. (2007) Raptors in captivity: guidelines for care and management. Hancock House.
26. Working group on refinement (2011) Fifth report of the BVA/AFW/FRAME/RSPCA/UFAW joint working group on refinement. Laboratory birds: refinements in husbandry and procedures. Ch 18 Birds of prey (Falconiformes and Strigiformes). Laboratory Animals 35(1): 73-77.
27. Vanommeslaeghe, K. (2007) Dit is valkerij, Roofvogels en mensen, theorie en praktijk. Kune.
28. EAZA Falconiformes and Strigiformes Taxon Advisory Group (2016) Husbandry and Management Guidelines for Demonstration Birds. Version 1.9.

29. Forbes, N.A. (2002) Captive raptor propagation. *Veterinary Clinics of North America: Exotic Animal Practice* 5(3):649-676, doi: 10.1016/S1094-9194(02)00009-9.
30. Forbes, N.A., Parry-Jones, J. (1996) Management and husbandry (raptors). *Manual of Raptors, Pigeons and Waterfowl*. Cheltenham, UK: BSAVA, pp. 116-128.
31. Hammer, W., et al. (1989) Empfehlungen zur tierschutzgerechten haltung von greifvögeln und eulen. *Tieraerztliche Praxis* 17:59-70.
32. Rodriguez-Lainz, A.J., Hird, D.W., Kass, P.H., Brooks, D.L. (1997) Incidence and risk factors for bumblefoot (pododermatitis) in rehabilitated raptors. *Preventative veterinary medicine* 31(3-4): 175-184. DOI: 10.1016/S0167-5877(96)01137-3
33. Forbes, N.A. (2016) Bumblefoot surgery and management. *Great Western Exotic Vets* www.gwexotics.com/wp-content/uploads/2016/04/Bumblefoot-management-and-surgery.pdf.
34. Remple, J.D. (2006) A multifaceted approach to the treatment of bumblefoot in raptors. *Journal of Exotic Pet Medicine* 15(1):49-55. DOI: 10.1053/j.jepm.2005.11.003
35. Forbes, N.A., Flint, C. (2000) Raptor Nutrition. Campaign for falconry. Gloucestershire, UK: Landsdown Veterinary Surgeons.
36. Gibson, M.J. (1996) The ABC's of housing raptors. *Journal of Wildlife Rehabilitation* 19:23-31.
37. Orosz, S.E. (2000) Overview of aspergillosis: pathogenesis and treatment options. *Seminars in Avian and Exotic Pet Medicine* 9(2):66-74. <https://doi.org/10.1053/AX.2000.4618>
38. Joseph, V. (2000) Aspergillosis in raptors. *Seminars in Avian and Exotic Pet Medicine* 9(2):59-65. <https://doi.org/10.1053/AX.2000.4617>
39. Richter, T. (2006) Mindestanforderungen an die haltung von greifvögeln. *Tierärztliche Vereinigung für Tierschutz*.
40. Miller, E.A. (2000) Minimum standards for wildlife rehabilitation. Third edition. St. Cloud MN, USA: National Wildlife Rehabilitators Association.
41. Jones, M.P. (2001) Behavioral aspects of captive birds of prey. *Veterinary Clinics of North America: Exotic Animal Practice* 4(3):613-632. [https://doi.org/10.1016/S1094-9194\(17\)30026-9](https://doi.org/10.1016/S1094-9194(17)30026-9)
42. Huckabee, J.R. (2000) Raptor Therapeutics. *Veterinary Clinics of North America: Exotic Animal Practice* 3(1):91-116. doi: 10.1016/S1094-9194(17)30096-
43. Mikula, F. (2010) Free flight training for raptors for release: why don't they just fly away? Wombat Awareness Organisation. Adelaide: National Wildlife Rehabilitation Conference. www.awrc.org.au/uploads/5/8/6/6/5866843/mikula_raptors.pdf.
44. Hentz, P.S. (2004) Wildlife critical care manual: the first twenty-four hours. Red Creek Wildlife Center. <https://redcreekwildlifecenter.com/wcc.pdf>.
45. Bedrosian, B.E., St. Pierre, A.M. (2007) Frequency of injuries in three raptor species wintering in Northeastern Arkansas. *The Wilson journal of Ornithology* 119(2):296-298. DOI: 10.1676/05-124.1
46. Daut, E.F. (2010) Raptor nutrition and emaciation management. Wildlife Center of Virginia. www.wildlifecenter.org/wp/wpcontent/uploads/2010/02/Raptor-Emaciation-Management-and-Nutrition.pdf.
47. Blair, S.K. (2000) Caring for raptors (birds of prey). 7th edition. Bird care & conservation society. www.birdcare.asn.au/pdf/raptors.pdf.
48. Bertram, C. (2003) Retrospektive Analyse von Datensätzen über Erkrankungen und Todesursachen von Greifvögeln in Zoologischen Gärten unter besonderer Berücksichtigung ihrer Haltung. Wettenberg: VVB Laufersweiler Verlag.
49. Forbes, N.A. (2016) Wing tip oedema and dry gangrene syndrome in raptors. *Great Western Exotic Vets*. www.gwexotics.com/wp-content/uploads/2016/04/Wing-tip-oedema-raptors.pdf.
50. Heatly, J.J., Marks, S. Mitchell, M. Tully, T. (2001) Raptor emergency and critical care: therapy and techniques. *Compendium on Continuing Education for the Practicing Veterinarian* 23(6):561-570.
51. Harris, L.W. (2002) The Harris hawk: management, training and hunting. Swan Hill Press.
52. Degernes, L.A. (1995) Trauma medicine. *Avian medicine: principles and application*. Lake Worth: Wingers Publishing, p. 417-433.
53. Hudelson, S., Hudelson, P. (1995) Dermatology of raptors: a review. *Seminars in Avian and Exotic Pet Medicine* 4(4):184-194. [https://doi.org/10.1016/S1055-937X\(05\)80016-7](https://doi.org/10.1016/S1055-937X(05)80016-7)
54. Tyler, E.T. (2018) Enrichment preferences of raptors at Elmwood Park Zoo. *Journal of Zoo Biology* 1(1): 21-27. DOI: 10.33687/zoobiol.001.01.2239
55. Barn Owls Trust (2010) Considering a captive barn owl? www.adlib.ac.uk/resources/000/102/643/No_30.pdf.
56. Mebs, T., Scherzinger, W. (2000) Uilen van Europa. Tirion natuur, Baarn.
57. Ratcliffe, D. (1993) The peregrine falcon seconded. 2nd edition. T. & A.D. Poyser, London.
58. Ferguson-Lees, J., Christie, D.A. (2001) *Raptors of the world*. Christopher Helm, London.

59. del Hoyo, J., Elliott, A., Sargatal, J. (1994) Handbook of the birds of the world. Volume 2: new world vultures to guineafowl. Lynx Edicions, Barcelona.
60. Regeling natuurbescherming, houdende regels ter uitvoering van de Wet natuurbescherming en het Besluit natuurbescherming, kenmerk BWBR0038668. <https://wetten.overheid.nl/jci1.3:c:BWBR0038668&z=2020-10-15&g=2020-10-15>
61. Burke, H.E., Swaim, S.E., Amalsadvala, T. (2002) Review of wound management in raptors. Journal of Avian Medicine and Surgery 16(3):180-191. [https://doi.org/10.1647/1082-6742\(2002\)016\[0180:ROWMIR\]2.0.CO;2](https://doi.org/10.1647/1082-6742(2002)016[0180:ROWMIR]2.0.CO;2)

Bijlage 1: minimale afmetingen huisvesting roofvogels

Onderstaande afmetingen gelden voor 1-2 vogels en zijn gebaseerd op $L \times B \times H = 3 \times \text{spanwijdte} \times 2 \times \text{spanwijdte} \times 5 \times \text{lengte vogel}$, met een minimum van 12 m³ (20;22;28). Voor iedere bijkomende vogel in het verblijf dient 15% bij deze maten opgeteld te worden (29).

Soort	Lengte (cm)	Spanwijdte (cm)	Minimale afmeting huisvesting (m), op basis van spanwijdte en lengte vogel, afgerond op 0.50 m (LxBxH - inhoud)
Visarend	60	167	5,0 x 3,5 x 3,0 - 52,5 m ³
Grijze wouw	36	88	2,5 x 2,0 x 2,0 - 10 m ³ - 12 m ³
Zwarte wouw	58	153	4,5 x 3,0 x 3,0 - 40 m ³
Rode wouw	72	171	5,0 x 3,5 x 3,5 - 57,8 m ³
Brahmaanse wouw	51	125	4,0 x 2,5 x 2,5 - 25 m ³
Zeearend	92	244	7,5 x 5,0 x 5,0 - 187 m ³
Amerikaanse zeearend	75	230	7,0 x 4,5 x 4,0 - 126 m ³
witbuikzeearend	70	220	6,5 x 4,5 x 3,5 - 94,5 m ³
Witbandzeearend	80	205	6,0 x 4,0 x 4,0 - 96 m ³
Stellers Zeearend	100	250	7,5 x 5,0 x 5,0 - 187 m ³
Lammergier	125	275	8,0 x 5,5 x 5,5 - 242 m ³
Aasgier	65	170	5,0 x 3,5 x 3,5 - 61 m ³
Vale Gier	110	265	8,0 x 5,5 x 5,5 - 257 m ³
Ruppels Gier	105	255	7,5 x 5,0 x 5,5 - 206,3 m ³
Slangenarend	69	178	5,5 x 3,5 x 3,5 - 67 m ³
Blauwe Kiekendief	55	118	3,5 x 2,5 x 3,0 - 26,3 m ³
Havik	64	120	3,5 x 2,5 x 3,0 - 26,3 m ³
Sperwer	41	80	2,5 x 1,5 x 2,0 - 7,5 m ³ → 12 m ³ minimaal
Buizerd	56	136	4,0 x 2,5 x 3,0 - 30 m ³
Arendbuizerd	58	155	4,5 x 3,0 x 3,0 - 40 m ³
Wespendief	59	135	4,0 x 3,0 x 3,0 - 36 m ³
Havikarend	65	165	5,0 x 3,5 x 3,5 - 61 m ³
Bastaardarend	69	177	5,5 x 3,5 x 3,5 - 67 m ³
Steenarend	93	177	5,5 x 3,5 x 4,5 - 86,6 m ³
Keizerarend	83	205	6,0 x 4,0 x 4,0 - 96 m ³
Schreeuwarend	65	168	5,0 x 3,5 x 3,5 - 61 m ³
Savannearend	72	185	5,5 x 3,5 x 3,5 - 67 m ³
Zwarte arend	88	210	6,5 x 4,0 x 4,5 - 117 m ³
Lannervalk	50	105	3,0 x 2,0 x 2,5 - 15 m ³
Sakervalk	55	129	4,0 x 2,5 x 3,0 - 30 m ³
Smelleken	23	69	2,0 x 1,5 x 1,0 - 3M3 → 12 m ³ minimaal
Eleonora valk	42	104	3,0 x 2,0 x 2,0 - 12 m ³
Slechtvalk	51	113	3,5 x 2,5 x 2,5 - 22 m ³
Giervalk	63	134	4,0 x 3,0 x 3,0 - 36 m ³
Boomvalk	35	84	2,5 x 1,5 x 2,0 - 7,5 m ³ → 12 m ³ minimaal
Torenvalk	37	78	2,5 x 1,5 x 2,0 - 7,5 m ³ → 12 m ³ minimaal
Roodpootvalk	34	76	2,5 x 1,5 x 1,5 - 5,6 m ³ → 12 m ³ minimaal
Kerkuil	39	95	3,0 x 2,0 x 2,0 - 12 m ³
Velduil	40	105	3,0 x 2,0 x 2,0 - 12 m ³
Ransuil	37	98	3,0 x 2,0 x 2,0 - 12 m ³
Ruigpootuil	27	62	2,0 x 1,5 x 1,5 - 4,5 m ³ → 12 m ³ minimaal
steenuil	27	57	2,0 x 1,0 x 1,0 - 2,0 m ³ → 12 m ³ minimaal
Oehoe	73	170	5,0 x 3,5 x 3,5 - 61 m ³
Dwerguil	19	39	1,0 x 1,0 x 1,0 - 1 m ³ → 12 m ³ minimaal
Dwergooruil	21	54	1,5 x 1,0 x 1,0 - 1,5 m ³ → 12 m ³ minimaal
Bosuul	43	96	3,0 x 2,0 x 2,5 - 15 m ³
Laplanduil	68	148	4,5 x 3,0 x 3,5 - 47,2 m ³
Oeraluil	59	124	4,0 x 2,5 x 3,0 - 30 m ³
Sperweruil	43	82	2,5 x 1,5 x 2,0 - 7,5 m ³ → 12 m ³ minimaal
Sneeuwuul	65	150	4,5 x 3,0 x 3,5 - 47,2 m ³

Bijlage 2: temperatuurvoorschriften voor roofvogels (19)

Cat. Temperatuurvoorschrift

I	Volledig winterhard, alleen bescherming tegen regen en wind zijn nodig.
II	Kan tegen zeer sterke vorst, een onverwarmde schuilplek of nestblok is voldoende.
III	Niet volledig vorstgevoelig, een vorst- en tochtvrije binnenruimte is nodig.
IV	Vorstgevoelig, verwarmde binnenruimte met temperatuur boven +10°C is nodig.

* Uitsluitend huisvesting in verwarmde binnenvolière

Familie/geslacht	Soort (Latijnse naam)	NL naam	Cat. I-IV
Cathartidae	<i>Cathartes atratus</i>	Zwarte gier	III
	<i>Cathartes aura</i>	Kalkoengier	IV
	<i>Sarcorampus papa</i>	Koningsgier	IV
	<i>Vultur gryphus</i>	Andescondor	I
Pandionidae	<i>Pandion haliaetus</i>	Visarend	II
Sagittariidae	<i>Sagittarius serpentarius</i>	Secretarisvogel	III
Elanus	<i>Elanus caeruleus</i>	Grijze wouw	IV
	<i>Milvus migrans</i>	Zwarte wouw	I-II*
Milvus	<i>Milvus milvus</i>	Rode wouw	I
	<i>Haliaeetus indus</i>	Brahmaanse wouw	IV
Ichthyophaga	<i>Ichthyophaga ichthyaetus</i>	Grote rivierarend	IV
	<i>Haliaeetus albicilla</i>	Zeearend	I
Haliaeetus	<i>Haliaeetus leucocephalus</i>	Amerikaanse zeearend	I
	<i>Haliaeetus leucogaster</i>	Witbuikzeearend	III
	<i>Haliaeetus leucoryphus</i>	Witbandzeearend	I
	<i>Haliaeetus pelagicus</i>	Stellers zeearend	I
	<i>Haliaeetus vocifer</i>	Afrikaanse zeearend	III
Gypaetus	<i>Gypaetus barbatus</i>	Lammergeier	I
Aegypius	<i>Aegypius monachus</i>	Monniksgier	I
Gypohierax	<i>Gypohierax angolensis</i>	Palmgier	IV
Neophron	<i>Neophron percnopterus</i>	Aasgier	I-II*
Necrosyrtes	<i>Necrosyrtes monachus</i>	Kapgier	II
Sarcogyps	<i>Sarcogyps calvus</i>	Indische oorgier	IV
Torgos	<i>Torgos tracheliotus</i>	Oorgier	II
Trionocephs	<i>Trionocephs occipitalis</i>	Witkopgier	II
Gyps	<i>Gyps fulvus</i>	Vale gier	I
	<i>Gyps himalayensis</i>	Sneeuwgier	I
	<i>Gyps rueppellii</i>	Rüppells gier	II
Pseugogyps	<i>Pseugogyps bengalensis</i>	Bengaalse gier	III
	<i>Pseugogyps africanus</i>	Witruiggier	II
Circaetus	<i>Circaetus cinereus</i>	Bruine slangenarend	IV
	<i>Circaetus gallicus</i>	Slangenarend	IV
Terathopius	<i>Terathopius ecaudatus</i>	Bateleur	III
Spilornis	<i>Spilornis cheela</i>	Indische slangenarend	IV
Circus	<i>Circus aeruginosus</i>	Bruine slangenarend	II
	<i>Circus cyaneus</i>	Blauwe kiekendief	I
Melierax	<i>Melierax canorus</i>	Zanghavik	IV
Accipiter	<i>Accipiter gentilis</i>	Havik	I
	<i>Accipiter nisus</i>	Sperwer	I
Geranoaetus	<i>Geranoaetus melanoleucus</i>	Grijze arendbuizerd	II
	<i>Buteo buteo</i>	Buizerd	I
Buteo	<i>Buteo jamaicensis</i>	Roodstaartbuizerd	I-II*
	<i>Buteo lagopus</i>	Ruigpootbuizerd	I
	<i>Buteo polyosoma</i>	Roodrugbuizerd	II
	<i>Buteo rufinus</i>	Arendbuizerd	I
Pernis	<i>Pernis apivorus</i>	Wespendief	III
Harpia	<i>Harpia harpyja</i>	Harpij	III
Pitheophaga	<i>Pitheophaga jefferyi</i>	Apenarend	IV
Stephanaetus	<i>Stephanaetus coronatus</i>	Kroonarend	III
Lophaetus	<i>Lophaetus occipitalis</i>	Afrikaanse zwarte kuifarend	III

Hieraaetus	<i>Hieraaetus fasciatus</i>	Havikarend	I-II*
	<i>Aquila clanga</i>	Bastaardarend	II
	<i>Aquila chrysaetos</i>	Steenarend	I
Aquila	<i>Aquila heliacea</i>	Keizerarend	I
	<i>Aquila pomarina</i>	Schreeuwarend	II
	<i>Aquila rapax</i>	Savannearend	I-II*
	<i>Aquila verreauxii</i>	Zwarte arend	III
Phalcoboenus	<i>Phalcoboenus australis</i>	Falklandcaracara	I
	<i>Phalcoboenus megalopterus</i>	Andescaracara	II
Polemaetus	<i>Polemaetus bellicosus</i>	Vechtarend	III
Polyborus	<i>Polyborus plancus</i>	Kuifcaracara	II
Microhierax	<i>Microhierax caerulescens</i>	Indische dwergvalk	>15°C
	<i>Falco biarmicus</i>	Lannervalk	I-II*
	<i>Falco cherrug</i>	Sakervalk	I-II*
	<i>Falco columbarius</i>	Smelleken	I
	<i>Falco eleonora</i>	Eleonora's valk	II
	<i>Falco jugger</i>	Indische lannervalk	II
Falco	<i>Falco mexicanus</i>	Prairievalk	I
	<i>Falco peregrinus</i>	Slechtvalk	I
	<i>Falco rusticolus</i>	Giervalk	I
	<i>Falco sparverius</i>	Amerikaanse torenvalk	I-II*
	<i>Falco subbuteo</i>	Boomvalk	III
	<i>Falco tinnunculus</i>	Torenvalk	I
	<i>Falco vespertinus</i>	Roodpootvalk	III
	<i>Tyto alba</i>	Kerkuil	I-II*
Tyto	<i>Tyto capensis</i>	Kaapse grasuil	IV
Phodilus	<i>Phodilus badius</i>	Bruine uil	IV
	<i>Asio capensis</i>	Afrikaanse velduil	III
Asio	<i>Asio flammeus</i>	Velduil	I
	<i>Asio otus</i>	Ransuil	I
Aegolius	<i>Aegolius acadicus</i>	Zaaguil	I
	<i>Aegolius funereus</i>	Ruigpootuil	I
Athene	<i>Athene brama</i>	Brahmaanse steenuil	IV
	<i>Athene noctua</i>	Steenuil	I
	<i>Athene cunicularia</i>	Holenuil	II
	<i>Bubo africanus</i>	Afrikaanse oehoe	II
	<i>Bubo. Bubo ssp.</i>	Oehoe	I
Bubo	<i>Bubo capensis</i>	Kaapse oehoe	II-III
	<i>Bubo lacteus</i>	Verreaux' oehoe	III
	<i>Bubo virginianus</i>	Amerikaanse oehoe	I-II*
Glaucidium	<i>Glaucidium brasilianum</i>	Braziliaanse dwerguil	IV
	<i>Glaucidium passerinum</i>	Dwerguil	I
	<i>Glaucidium perlatus</i>	Geparelde dwerguil	III-IV*
Nyctea	<i>Nyctea scandiaca</i>	Sneeuwuil	I
Otus	<i>Otus scops</i>	Dwergooruil	III
	<i>Strix aluco</i>	Bosuil	I
Strix	<i>Strix nebulosa</i>	Laplандuil	I
	<i>Pulsatrix perspicillata</i>	Briluil	III
	<i>Strix uralensis</i>	Oeraluil	I
Surnia	<i>Surnia ulula</i>	Sperweruil	I

Bijlage 3: artikelen uit de Wet dieren en het Besluit houders van dieren

Wet dieren

Artikel 2.1 Dierenmishandeling

1. *Het is verboden om zonder redelijk doel of met overschrijding van hetgeen ter bereiking van zodanig doel toelaatbaar is, bij een dier pijn of letsel te veroorzaken dan wel de gezondheid of het welzijn van het dier te benadelen.*

Artikel 2.2 Houden van dieren

8. *Het is houders van dieren verboden aan deze dieren de nodige verzorging te onthouden.*

Besluit houders van dieren

§2 Algemene huisvestings- en verzorgingsnomen

Artikel 1.6 Houden van dieren

1. *De bewegingsvrijheid van een dier wordt niet op zodanige wijze beperkt dat het dier daardoor onnodig lijden of letsel wordt toegebracht.*
2. *Een dier wordt voldoende ruimte gelaten voor zijn fysiologische en ethologische behoeften.*
3. *Een dier wordt, indien het niet in een gebouw wordt gehouden, bescherming geboden tegen slechte weersomstandigheden, gezondheidsrisico's en zo nodig roofdieren.*
4. *De houder van een dier dat in een gebouw of kooi wordt gehouden, draagt er zorg voor dat het dier daaruit niet kan ontsnappen.*

Artikel 1.7 Verzorgen van dieren

Degene die een dier houdt draagt er zorg voor dat een dier:

- a. *wordt verzorgd door een persoon die beschikt over de voor die verzorging nodige kennis en vaardigheden.*
- b. *slechts onder de hoede wordt gesteld van een persoon die kennelijk tot de verzorging in staat is;*
- c. *dat ziek of gewond lijkt onmiddellijk op passende wijze wordt verzorgd;*
- d. *een toereikende behuizing heeft onder voldoende hygiënische omstandigheden;*
- e. *een voor dat dier toereikende hoeveelheid gezond en voor de soort en de leeftijd geschikt voer krijgt toegediend op een wijze die past bij het ontwikkelstadium van het dier*
- f. *toegang heeft tot een toereikende hoeveelheid water van passende kwaliteit of op een andere wijze aan zijn behoefte aan water kan voldoen;*
- g. *voldoende verse lucht of zuurstof krijgt.*

Artikel 1.8 Behuizing

1. *Een ruimte waarin een dier wordt gehouden, wordt voldoende verlicht en verduisterd om aan de ethologische en fysiologische behoeften van het dier te voldoen.*
2. *Behuizingen, waaronder begrepen de vloer, waarin een dier verblijft en inrichtingen voor de beschutting voor een dier zijn op zodanige wijze ontworpen, gebouwd en onderhouden dat bij de dieren geen letsel of pijn wordt veroorzaakt en bevatten geen scherpe randen of uitsteeksels waaraan het dier zich kan verwonden.*
3. *In de ruimte waarin een dier wordt gehouden, worden geen materialen en, in voorkomend geval, bodemdekking gebruikt die ongeschikt of schadelijk zijn voor het dier.*
4. *De materialen, bedoeld in het derde lid, kunnen eenvoudig worden gereinigd en ontsmet.*

Ik heb van u de vraag ontvangen om als deskundige op het gebied van diergedrag en dierenwelzijn met betrekking tot roofvogels een verklaring op te stellen met betrekking tot het gebruik van langveters en sprengels.

Allereerst zal ik het begrip dierenwelzijn nader definiëren en vervolgens vanuit dit frame het huisvesten van roofvogels daar waar het vastbinden aan een zitstok betreft en de hieruit voortvloeiende consequenties voor dierenwelzijn, bespreken.

Achtergrond

Sommige roofvogels worden in hun natuurlijke bewegingen ernstig belemmerd doordat zij vastgebonden zitten aan een zitstok via zogenaamde sprengels. Dit vastgebonden zitten kan voorkomen in de gehouden thuissituatie en tijdens het geven van demonstraties.

Om er zorg voor te dragen dat voldaan wordt aan de in het Besluit houders van dieren opgenomen eis dat de bewegingsvrijheid van de vogel niet op zodanige wijze wordt beperkt dat het dier daardoor onnodig lijden of letsel wordt toegebracht, wordt hieronder beschreven aan welke randvoorwaarden de zitstok en de sprengels minimaal moeten voldoen om aan deze eis tegemoet te kunnen komen. Het zou mijn inziens alleen toegepast moeten en kunnen worden door personen die hiervoor een gedegen en door het ministerie erkend examen hebben afgelegd, het zogenoemde valkeniersexamen. Deze personen hebben een tweejarige opleiding genoten, met een theorie als wel een praktijkexamen. Na het positief afsluiten van de stage en het behalen van de beide examens komen zij in het bezit van een door het ministerie afgegeven valkeniersakte. Deze personen kunnen middels deze akte aantonen over de vereiste kennis en vaardigheden te beschikken. Een kennis en vaardigheid die ver uitstijgt boven de kennis en vaardigheid noodzakelijk voor het houden van bijvoorbeeld een zangvogel of een duif. Zij hebben geleerd hoe om te gaan met deze vogels en op welke wijze stress situaties kunnen worden vermeden. Ook beschikken zij over kennis over het gebruik van de juiste hulpmiddelen waaronder het gebruik van sprengels en zitstokken. Zij hebben geleerd om de juiste professionele materialen te gebruiken, waardoor beschadigingen aan hun vogels kunnen worden voorkomen. Daarnaast komen ook andere essentiële welzijns- en gezondheidsaspecten aan bod zoals huisvesting, voeding, gezondheid en soortspecifiek fysiologisch en ethologisch gedrag. Samenvattend kan de ondergetekende concluderen dat alleen erkende valkeniers gebruik mogen maken van langveters en sprengels vanwege de aantoonbare aanwezige en wettelijk vereiste kennis en vaardigheden. Dit laat onverlet dat ook houders met een valkeniersdiploma zich moeten houden aan de in deze verklaring vermelde randvoorwaarden.

Dierenwelzijn

Dierenwelzijn is een veelomvattend begrip dat zowel het fysieke als het geestelijke welzijn van een dier omvat. De Raad voor Dierenaangelegenheden hanteert het begrip als volgt:

Dierenwelzijn is het resultaat van het dynamische samenspel tussen een dier en zijn omgeving. Daarin is de welzijnsstatus van dat dier gerelateerd aan de mate waarin hij zich kan aanpassen aan de uitdagingen die de heersende omgevingsomstandigheden bieden en de vrijheid die hij heeft om normale, soortspecifieke gedragspatronen te vertonen, te staat te bereiken die hij als positief ervaart.

De kennis over welzijn kan worden ontleend aan fysieke parameters, maar ook aan het gedrag. Reeds in 1965 zijn door de *Brambe/1 Committee* (EU), de vijf vrijheden genoemd als algemene richtlijnen om in de praktijk meer eenduidig het welzijn van dieren te kunnen nastreven. Zij worden tot de dag van vandaag algemeen gehanteerd en geïnterpreteerd conform de beschikbare en voortschrijdende wetenschappelijke kennis en zijn op advies van de Europese commissie verwerkt in het Welfare Quality project® (2009), en recentelijk ingebed in de Wet Dieren.

Ik noem u deze vrijheden hieronder, met daarbij een korte, en overigens niet volledige interpretatie over hoe het welzijn in de praktijk kan worden nagestreefd dan wel geoptimaliseerd:

(1) Vrij zijn van dorst, honger en ondervoeding.

(door de beschikbaarheid van vers water en voer kan een optimale gezondheid en energiehuishouding worden gegarandeerd).

(2) Vrij zijn van fysiek en fysiologisch ongerief.

(door een geschikte en veilige huisvesting te bieden, inclusief een comfortabele rust- en schuilplaats).

(3) Vrij zijn van pijn, verwondingen en ziektes.

(door deze te voorkomen en wanneer deze toch optreden, door ze snel en adequaat te diagnosticeren en te behandelen).

(4) Vrij zijn om het normale gedrag te kunnen uitvoeren.

(door voldoende bewegingsvrijheid te geven, in een daartoe geschikte [stal]ruimte, het aanbieden van een prikkelrijke omgeving, die uitnodigt tot het vertonen van normaal soortgeen gedrag, en door sociale huisvesting met soortgenoten. NB. in ieder geval bij sociale dieren).

(5) Vrij zijn van angst en chronische stress.

(door huisvesting en management te hanteren die angst en stress zullen voorkomen; door een goede socialisatie om angst voor mensen, andere dieren en stimuli in de toekomst te voorkomen).

Normaal gebruik van de sprenkels en langveters en de beperkingen

Algemeen

Zowel de individuele vogel als de soort moet geschikt zijn om vastgebonden te zijn waarbij het vastbinden onder optimale condities moet gebeuren op een voor de soort en individu geschikte zitstok of zitblok. Het dier moet zonder problemen rustig kunnen zitten en zichzelf zonder extra arbeid op dezelfde plaats zittend kunnen houden. De lijn waarmee de vogels aangebonden worden moet vrij beweegbaar zijn en mag nergens vast kunnen komen te zitten waardoor een vogel vast kan komen te zitten.

Sprenkels¹

Bij de grotere roofvogels en uilen, zoals de oehoe, moet men op bedacht zijn dat deze vogels zeer gevoelig zijn voor pododermatitis (bumblefoot). Dit is een infectie aan de onderkant van de poot. Bij pododermatitis kunnen zich ernstige pootproblemen /voetzoolproblemen ontwikkelen. De aandoening is zeer berucht in de valkerij maar ook bij roofvogels/uilen in dierentuinen. Foutieve zitgelegenheid (te eenzijdig aanbod aan zitstokken, vooral perfect gladde zitstok) zijn de voornaamste boosdoeners. Zowel de zitstok als het zitblok moet een geschikt oppervlakte hebben om pododermatitis te voorkomen, bijvoorbeeld astroturf als bekleding op de zitstokken. Verder heeft een pododermatitis ook te maken met een juiste huisvesting.

De oppervlakte mag niet te hard zijn, niet te vlak en te ongestructureerd, moet vrij zijn van scherpe randen, uitstekende nagels, schroeven en andere oorzaken die beschadigingen tot gevolg kunnen hebben. Het oppervlakte moet ook regelmatig veranderd worden. Er moeten verschillende soorten zitplaatsen worden aangeboden, zoals grote stenen op de grond en takken en stokken hoog in het verblijf. Hierdoor kan het dier zijn klauwen gezond houden. Essentieel daarbij is dat er bij de grotere vogels wordt voorkomen dat deze vogels over-gewicht krijgen.

Langveters

Sommige roofvogelsoorten kunnen vastgebonden worden aan specifieke voor de soort geschikte zitstokken tijdens training of tijdens een demonstratie of evenement. Hiertoe behoren de havik, valk en arend vanwege hun natuurlijk gedrag om als zij niet jagen of zichzelf willen laten gelden, stil te zitten. Het dier moet zonder problemen rustig kunnen zitten en zichzelf zonder extra arbeid op dezelfde plaats zittend kunnen houden. De lijn waarmee de vogels aangebonden worden moet vrij beweegbaar zijn en mag nergens vast kunnen komen te zitten waardoor een vogel vast kan komen te zitten. Zowel de individuele vogel als de soort moet geschikt zijn om vastgebonden te zijn waarbij het vastbinden onder optimale condities moet gebeuren op een voor de soort en individu geschikte zitstok (havik) of zitblok (Valk).

De uitrusting die gebruikt wordt voor het vastbinden moet zowel geschikt zijn voor de individuele vogel als qua materiaal. Het vastbinden mag de vogel op geen enkele manier beschadigen.

Beperkingen

Elk optreden gaat per definitie gepaard met veel stress voor het dier. Indien dit dier ook nog eens (noodgedwongen) ergens aangebonden zit zal dit extra stress met zich mee brengen. Indien dit optreden beperkt blijft tot het demonstreren van het natuurlijk gedrag van het dier wordt het dier geen onnodig lijden of letsel toegebracht. Het kortstondig vastgebonden zitten van die vogels die

¹ <https://www.eaza.net/assets/Uploads/CCC/EAZA-BPG-Husbandry-and-Management-Guidelines-for-Demonstration-Birds.pdf>

even niet deelnemen aan de demonstraties is om die reden dan ook acceptabel waarbij er wel een maximum verbonden moet zijn van 2 uur voor de aanbindperiode. Om er zorg voor te dragen dat er tijdens de aanbindperiode de dieren geen onnodig lijden of letsel wordt toegebracht moet elk direct of indirect contact met mens of dier worden vermeden en moeten zij uit het zicht worden geplaatst. Uiteraard geldt dit ook voor die situaties waar het dier in een andere situatie noodgedwongen moet worden aangeboden.

Elk ander soort optreden waarbij het doel is om de dieren niet hun natuurlijke (vlieg)bewegingen te laten demonstreren en waarbij het dier continu vastgebonden zit (op een sprenkel of anderszins) en slechts dient als zittend object ter vermaak van het publiek dient niet toegestaan te worden. Het dier wordt hierdoor namelijk ernstig in zijn natuurlijke bewegingen belemmerd en onnodig lijden of letsel toegebracht. Hierdoor wordt niet voldaan aan het gestelde in het Besluit houders van dieren. Een gebrek aan ruimte in de thuissituatie mag nooit de reden zijn om een vogel vastgebonden te houden.

Huisvesting vastgebonden vogel

Minimaal één kant van de plaats waar het dier zit, moet bestaan uit een solide wand of vegetatie om een veilige achtergrond voor de vogel te bewerkstelligen. Omdat vastgebonden vogels meer in contact komen met de grond in hun omgeving als de niet vastgebonden vogels, moet het substraat droog, zacht, gemakkelijk te reinigen en niet te stoffig te zijn. Het te gebruiken substraat moet minimaal 4 cm diep zijn, mag in warm weer niet teveel opwarmen en veren beschadigen.

(Vastgebonden) vogels mogen geen andere vogels zien die te eten krijgen of die getraind worden omdat dan de kans groot is dat het dier steeds richting het eten wil gaan. Verder moet rekening gehouden worden dat (vastgebonden) vogels vanuit de lucht, gezien kunnen worden als prooidieren. Dit houdt dus in de praktijk in dat gehouden prooi-vogelsoorten gescheiden moeten worden gehouden van roofvogelsoorten waarbij moet worden voorkomen dat de roofvogel noch de prooivogel elkaars aanwezigheid op eniger-lei wijze direct of indirect kan waarnemen.

Uilen hebben zachte en zeer kwetsbare veren. Vastbinden veroorzaakt afbreken van de vleugel en staartpennen die van essentieel belang zijn om te vliegen.²

Het aanbinden van uilen is daarbij ook onnodig omdat deze soort prima aan te leren is om te vliegen naar de volière of transportbox.³ Doordat het niet noodzakelijk is, is het wel aanbinden van uilen een onnodige beperking van de bewegingsvrijheid van het dier dat op een zodanige wijze wordt beperkt dat het daardoor onnodig lijden of letsel wordt toegebracht.

Was ondertekend d.d. 2018-02-13

² <https://www.eaza.net/assets/Uploads/CCC/EAZA-BPG-Husbandry-and-Management-Guidelines-for-Demonstration-Birds.pdf>

³ <https://www.eaza.net/assets/Uploads/CCC/EAZA-BPG-Husbandry-and-Management-Guidelines-for-Demonstration-Birds.pdf>